

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 340.1

<https://doi.org/10.31548/law2019.01.001>

ДИНАМІЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

О. О. БРИГІНЕЦЬ, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: BriginetsO@meta.ua

Анотація. У статті аналізується вплив правового забезпечення безпеки держави на її безпеку та на забезпечення добробуту всіх членів українського суспільства. Доведено, що будь-яка держава створює систему безпеки, виходячи зі своїх можливостей. Змістовне наповнення безпеки держави було розпочато дуже давно. Але зараз, коли відбувається тривалий процес економічних перетворень, є досить сильне соціальне розшарування суспільства, зафіксовано стрімке зростання впливу тіньової економіки і не знижуються внутрішні протиріччя між окремими сегментами суспільства, а також між регіонами, дефініція «правове забезпечення безпеки держави» наповнюється новим змістом. У даній роботі досліджено аспекти забезпечення безпеки держави.

Ключові слова: безпека, безпека держави, онтологія, гносеологія, динамічний підхід

Актуальність.

Генезис безпеки як соціально-економічного феномену бере свій початок у біологічній природі існування людини, яка виступає всезагальною основою будь-якої життєдіяльності. Вихідним пунктом її розвитку слугує фундаментальний біологічний інстинкт самозбереження. Саме він дає поштовх основним потребам,

спрямованим на збереження життя. На етапі зародження соціальної організації саме життя є головним параметром охорони та основою оцінки стану безпеки. Отже, потреба забезпечення безпеки належить до основних мотивів діяльності людей і суспільства.

Історично проблеми безпеки держави виникають водночас з формуванням державності, становленням

національних інтересів. Тому в історії кожної держави можна знайти періоди, коли ці проблеми або загострювались, або ставали менш помітними, але вони були присутні завжди.

Сучасний стан розвитку суспільства вимагає розвитку нових поглядів на поняття «безпека». Така необхідність диктується постійними змінами як у середині держави, так і в усьому світі, адже навколишнє середовище завжди характеризувалося наявністю певних небезпечних для життя громадянина факторів. Саме людина є основною фігурою різних соціальних систем, що має принципову цінність і значущість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми безпеки держави досліджувались і раніше. Багато уваги даним питанням присвятили такі видатні вчені як: Абалкін Л., Васильєв А., Гончаренко О., Жаліло Я., Ліпкан В., Прохожев А., Шемчушенко Ю. Однак у повній мірі питання безпеки держави потребують подальшого дослідження та вивчення.

Метою статті є аналіз динамічного підходу до дослідження теоретико-правових особливостей проблем безпеки держави у процесі її розвитку.

Результати.

Досліджуючи питання «безпеки держави», зазначимо, що визначення поняття «безпека» має дуже давній історичний шлях до набуття ним на сьогодні існуючої інтерпретації в тому розумінні, як вона існує та закріплюється в нормативній базі держави. Саме тому у вивченні про-

блеми забезпечення безпеки держави досить важливими є гносеологічний та онтологічний аспекти, в рамках яких реалізується можливість здійснити аналіз поняття безпеки в якості категорії науки, з одного боку, і гносеологічної та онтологічної інтерпретації даного поняття в системі наукового знання – з іншого.

Онтологія у дослівному перекладі із грецького визначається як вчення про буття. Головними поняттями онтології є категорії буття і небуття, які охоплюють природу, суспільство, людину, культуру. Визначення онтології являє собою вчення про буття, розділ філософії, у якому з'ясовуються фундаментальні проблеми існування та розвитку найважливішого. Поняття «онтологія» не має однозначного тлумачення у філософії. У класичній філософії онтологія виступає сукупністю загальних визначень буття, що характеризують його безвідносно до діяльності людей їх пізнання і мислення.

Онтологія виявляється свого роду картиною дійсності, що визначає позицію людини в світі, орієнтації приватних видів діяльності і пізнання, функції та обмеження окремих наук. Онтологія такого типу як би надбовується над усім філософським і науковим знанням, претендуючи на узагальнення того і іншого, на об'єднання різних уявлень буття в системі категорій [1; 2]. Як визначає енциклопедичний словник за редакцією Ожегова С.І. онтологія визначається як філософське вчення про загальні категорії та закономірності буття, що існує у єдності з теорією пізнання та логікою [3, с. 402–403]. Тобто онтологію безпеки держави можемо розуміти як вчення про буття безпеки держави.

У свою чергу, гносеологія визначається як теорія пізнання, розділ філософії, що вивчає джерела, форми і методи наукового пізнання, умови його істинності, здатності людини пізнавати дійсність. Важливим розділом філософської гносеології є вчення про структуру і методи пізнання, його рівні і способи, завдяки яким відбувається одержання знань, їх систематизація, оформлення у наукові гіпотези, концепції, теорії. Центральним пунктом гносеології є проблема істини як результату адекватного відображення у свідомості суб'єкта пізнавальної діяльності сутнісних властивостей об'єкта дослідницького інтересу [4].

Гносеологічний метод вивчення наукової картини світу дозволяє розкрити не тільки специфічну природу тієї чи іншої понятійної категорії (зокрема, поняття «безпека»), але і ті методологічні принципи його пізнання як елемента наукової картини світу.

Гносеологічний підхід до аналізу загальнонаукової категорії «безпека» дозволяє розширити уявлення про співвідношення і єдність наук про суспільство, державу і право, взаємовплив науки і соціально-правових цінностей до числа основних, в тому числі і філософська інтерпретація поняття «безпека», яке можливо визначити як відсутність небезпеки і надійність тих чи інших процесів, що відбуваються незалежно від природних або соціальних їхніх характеристик.

Проблемам безпеки, як філософської категорії, присвячено багато наукових досліджень. Значно менше видатних учених розглядали питання проблем безпеки з правової точки зору. На наш погляд, дослідження безпеки, як правової категорії, є основоположним у багатьох випадках. Обґрунтуванням цього твердження є

те, що діяльність державних органів, а також інших суб'єктів, які провадять діяльність із забезпечення безпеки, регламентується нормативно-правовими актами.

Варто погодитись, що безпека – відносно нове поняття, тим більше для юридичної науки. Відомо, що протягом усієї історії кожне суспільство намагалося захистити себе від небажаних діянь, що руйнують створений уклад життя, розробляючи для цього певні рівні системи безпеки.

Структуруючи основні етапи розвитку теоретичних передумов формування ієрархії системоутворюючих видів безпеки у минулому столітті, колектив науковців під керівництвом Г. Козаченко виділяє таку їх хронологію: 40-50-і роки – становлення теорії класичного реалізму, що передбачає захист державних інтересів на засадах формування національної безпеки; 60-і роки – формування теорії плюралізму, що є основою парадигми регіональної безпеки, визнання того, що, крім держав, на міжнародній арені функціонують інші суб'єкти, що суттєво визначають параметри і можливості забезпечення регіональної та міжнародної безпеки; 70-і роки – формалізація парадигми глобальної безпеки, гарантування якої забезпечується балансуванням між інтересами впливів держав та їх союзників; 90-і роки – становлення теорії соціального конструктивізму, що формує парадигму універсальної безпеки, яка передбачає поглиблення досліджень у всіх сферах суспільного життя через призму гарантування безпечних умов розвитку людини. Таким чином, у структуру ієрархії системоутворюючих видів безпеки включено глобальну, міжнародну, національну, регіональну, локальну та індивідуальну безпеки [5, с. 56].

Виникнення проблеми безпеки пов'язане з першими спробами держави оцінити загрози навколишнього світу. Зазначимо, що категорія «безпека» містить у собі не абсолютне, а тільки відносне і смислове значення, яке вона набуває лише у зв'язку з конкретними об'єктами або сферою функціонування. Вона об'єктивно носить конкретно історичний характер і тісно пов'язана з усіма формами і напрямками взаємодії в системі правовідносин. Тому протягом людської історії поняття «безпека» розвивалося, набувало нового змісту.

Особливої важливості забезпечення стану безпеки набуває в неспокійні часи, адже у інші періоди цінність безпеки відходить на другий план і не актуалізуються. І тільки соціальні потрясіння, лиха, війни, терористичні загрози виявляють її справжнє значення для розвитку та самого існування народу, що населяє державу.

Розуміння безпеки як відсутності небезпек не підтверджується реальністю. Завжди присутнє щось загрозливе нормальному функціонуванню держави. Тому турбота про безпеку держави за своєю суттю може зводитися до можливості управляти загрозами. Таким чином, поняття «безпеки держави» не може мати закінчений характер.

На особливу увагу заслуговує той суспільно-філософський зміст, який вкладається в категорію «безпека», і той політико-політологічний зміст, що присутній у категорії «безпека держави». Безпеку держави як категорію сьогодні починають використовувати у практиці управління державою, але раніше наведена категорія носила більш абстрактний характер.

Досліджуючи безпеку держави через призму властивостей зміни

параметрів у просторі та часі, можна виділити два підходи: статичний та динамічний. Перший характеризує безпеку держави з позицій її здатності забезпечити такий рівень організації суспільних відносин у конкретний період часу, за якого гарантується захист інтересів особи, громади, суспільства та формуються вихідні передумови для стимулювання процесів сталого розвитку держави. Статичний вимір дозволяє чітко діагностувати організаційно-функціональні характеристики безпеки держави в межах діючих параметрів середовища. Водночас статичні властивості безпеки не дозволяють сформувати її спроможність до протидії загрозам у контексті процесів власного розвитку, які обов'язково супроводжуються постійними змінами. За таких обставин втрачаються змістовно-функціональні характеристики безпеки держави, а саме: здатність еволюціонувати, адаптуватися в умовах підвищеного рівня дестабілізуючих впливів, формувати ефективні захисні механізми у довгостроковій перспективі.

На наш погляд, динамічний підхід сприйняття онтологічних характеристик безпеки держави є достовірнішим, адже дослідження безпеки у динамічній площині дозволяє тлумачити її з позицій процесуального підходу. Безпеку держави доцільно розглядати як стійку спроможність держави до швидкого протистояння ризикам і загрозам. Динамічний аспект дозволяє доповнити безпеку держави здатністю стратегічно-тактичного прогнозування параметрів розвитку середовища на перспективу, що формує базову основу для забезпечення ефективної підтримки позитивних процесів у державі.

Висновки і перспективи.

За результатами проведеного дослідження можемо констатувати, що становлення у сучасному розумінні поняття «безпека держави» відбувалося під впливом конкретних історичних періодів та етапів розвитку світового суспільства. Комплексний характер безпеки держави зумовлює наявність різних наукових підходів до тлумачення сутності цього поняття. Розглядати безпеку держави виключно в межах параметрів одного з наукових підходів є помилковим, адже дана категорія є багатофункціональною. Таку ж думку розділяють і частина вчених, наукові погляди яких були опрацьовані. Тому при визначенні сутності безпеки держави доцільним є дотримання міждисциплінарного підходу, що передбачає синтез ознак безпеки. Такий міждисциплінарний підхід полегшить не лише процес ідентифікації чітких стратегічних пріоритетів та завдань безпеки держави, але й дозволить сформувати ресурсну основу для побудови ефективної системи її забезпечення.

Список використаних джерел

1. Губин В.Д. Онтология. Проблема бытия в современной европейской философии. Москва, 1998. 191 с.
2. Деннет Д. Онтологическая проблема сознания. В кн.: Аналитическая философия: становление и развитие. Отв. ред. А.Ф. Грязнов. Москва, 1998. С. 360–975.
3. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. Российская ака-

демия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. 4-е изд., дополненное. Москва, 1996. 874 с.

4. Большой толковый словарь русского языка. 1-е изд-е. Санкт-Петербург: Норинт С.А. Кузнецов. 1998. 1536 с.
5. Система економічної безпеки держави: держава, регіон, підприємство: монографія: в 3 т. Т.1. О.М. Ляшенко, Ю.С. Порогелов, В.Л. Безбожний; за заг. ред. Г.В. Козаченко. Луганськ: Елтон-2, 2010. 282 с.

References

1. Gubin, V.D. (1998). Ontologiya. Problema bytiya v sovremennoy evropeyskoy filosofii [Ontology. The problem of being in modern European philosophy]. Moskva, 191.
2. Dennet, D. (1998). Ontologicheskaya problema soznaniya. V kn.: Analiticheskaya filosofiya: stanovleniye i razvitiye. Отв. ред. А.Ф. Грязнов. [Ontological problem of consciousness in b. Analytical philosophy: formation and development]. Moskva, 360–975.
3. Ozhegov, S.I., Shvedova, N.Yu. (1996). Tolkovyy slovar' russkogo yazyka [Explanatory dictionary of the Russian language]. Rossiyskaya akademiya nauk. Institut russkogo yazyka im. V.V. Vinogradova. 4-e izd., dopolnenoye. Moskva, 874.
4. Bol'shoy tolkovyy slovar' russkogo yazyka (1998) [Large explanatory dictionary of the Russian language]. 1-e izd-e: SPb.: Norint S. A. Kuznetsov, 1536.
5. Systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy: derzhava, rehion, pidpriemstvo: monohrafiia (2010): v 3 t. Т.1. О.М. Liashenko, Yu.S. Pohorelov, V.L. Bezbozhnyi; za zah. red. H.V. Kozachenko [The system of economic security of the state: state, region, enterprise]. Luhansk: Elton-2, 282.

O.O. Bryhinets (2019). A dynamic approach to the study of problems state security.

Law. Human. Environment, 10(1): 6–11, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.001>.

Summary. *The article analyzes the impact of the legal provision of security of the state on its security and on assurance of the well-being of all members of the Ukrainian society. It is proved that any state establishes a security system based on its capabilities. Substantial contents of state security started a long time ago. But now, when a long process of economic transformation takes place, there is a sufficiently strong social stratification of society; rapid growth of the influence of the shadow economy is recorded; the internal contradictions between different segments of society and regions don't decrease; «the legal definition of state security» will be filled with new meaning. In this paper the author investigated the aspects of ensuring security of the state.*

Keywords: *security, state security, ontology, epistemology, dynamic approach*

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВА КУЛЬТУРА» У ПРАВОЗНАВСТВІ

В. О. КАЧУР, кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: kachur_v@nubip.edu.ua

Анотація. У статті окреслено роль правової культури у побудові правової держави, формуванні громадянського суспільства, в історії людства та у житті окремої людини. Зосереджено увагу на необхідності виокремити ознаки культури, дати визначення культури та правової культури, що дозволить розширити поняттєво-категоріальний апарат дослідження правової культури, окреслити шляхи подальшого загальнотеоретичного аналізу її ознак та структурних елементів, сформувати її функції у здійсненні політики національної безпеки в соціально-економічній, політичній та регіональній сферах суспільного життя, збереженні історичного надбання та національної ідентичності України, подоланні внутрішніх і зовнішніх загроз її сталому державно-правовому розвитку.

За результатами дослідження встановлено, що цілісна концепція правової культури у вітчизняному правознавстві наразі відсутня. При характеристиці правової культури необхідно враховувати полісемантичність поняття, поєднання в категорії «правової культури» культурологічного («культура») та юридичного явища («право») та наявність різних методологічних підходів до її дослідження. Здійснено аналіз смислового значення слова «культура», виокремлено сім ознак культури, які базуються на таких поняттях, як людина, свідомість, діяльність, життєдіяльність, соціальна орієнтація, життєва позиція, цінності, сформульовано поняття культури та правової культури.

Ключові слова: культура, правова культура, життєдіяльність, свідомість, цінності, життєва позиція, соціальна орієнтація

Актуальність.

Виклики часу, зумовлені соціальними проявами (безробіття, трудова міграція, знецінення праці, слабкий соціальний діалог та соціальна згуртованість) та подіями (анексія Криму та військові конфлікти) останніх років в Україні, потребують переосмислен-

ня ролі і значення державно-правових явищ у суспільному житті як на буденному, так і на науковому рівні. Незалежно від рівня, на якому відбуватиметься це переосмислення, з'єднувальною ланкою між ними буде правова культура, яка відіграє важливу роль не лише у побудові правової держави та формуванні громадянсько-

го суспільства, а й у житті окремої людини та в історії людства загалом. Цю роль найповніше розкривають завдання, які вона виконує: 1) збереження та накопичення правового досвіду (так звана «правова пам'ять»); 2) передача правового досвіду від покоління до покоління (так званий «правовий поступ»); 3) залучення індивіда до системи правових цінностей (так звана «правова соціалізація»).

Не зважаючи на наявність великої кількості наукових досліджень феномену правової культури, до створення її цілісної концепції ще дуже далеко, а тому належні правові засади у формуванні та реалізації культурно-правової політики держави наразі відсутні. Розробка стратегії розвитку правової культури стає першочерговим завданням, оскільки дозволить сформувати функції правової культури у здійсненні політики національної безпеки в соціально-економічній, політичній та регіональній сферах суспільного життя, збереженні історичного надбання та національної ідентичності України, подоланні внутрішніх і зовнішніх загроз її сталому державно-правовому розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вагомий внесок у доктринальне дослідження проблем правової культури зробили О. Аграновська, С. Алексєєв, В. Бачинін, Т. Бачинський, О. Данильян, О. Єгоров, І. Когут, М. Козюбра, О. Костенко, О. Лукашева, С. Максимов, Л. О. Макаренко, О. Макєєва, О. Молчанов, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, Г. Осипова, О. Проць, П. Рабінович, Ю. Шемшученко та ін.

Заслуговують на увагу наукові дослідження проблем культури спеціа-

лістів інших галузей наукових знань, серед яких: М. Бровко, А. Воронкова, М. Гальченко, Т. Гетало, В. Воропаєва, Н. Капітан, М. Лукашевич, Н. Масі, Н. Паль, М. Проскуріна, Л. Степанова, Е. Тайлор, Ю. Швалб та ін.

Метою статті є виокремити ознаки культури, дати визначення культури та правової культури.

Результати.

Характеризуючи «правову культуру», ми повинні пам'ятати про те, що: по-перше, це поняття характеризується полісемантичністю; по-друге, включає в себе два слова «культура» і «право», які, в свою чергу, також є неоднозначними; по-третє, їх розуміння залежить від того, який методологічний підхід до їх дослідження використовує той чи інший учений. Тому не варто розраховувати на те, що ми знайдемо які-небудь неупереджені засади, які допоможуть нам дати «справжнє» визначення правової культури. Єдине, на що ми можемо розраховувати, це пам'ятати про суперечливий характер понять «культура» і «право», про можливість трактувати їх у більш ніж один спосіб та комплексний, міждисциплінарний характер цієї категорії. Сподіваємося, що запропоноване нами поняття «правової культури», що базуватиметься на загальному понятті культури, виявиться прийнятним та переконливим.

З метою уникнення плутанини в міркуваннях ми коротко нагадаємо смислові значення слова «культура» та головні підходи до розуміння її сутності.

Термін «культура» походить від латинських слів «colo», «cultio», що означає обробіток, «colore» – обро-

бляти, вирощувати, а пізніше – поклонятися та вшановувати богів чи предків. Починаючи з середини I ст. до н. е. його поширили на такі сфери людської діяльності, як виховання, навчання, що сприяли вдосконаленню самої людини. В епоху Середньовіччя слово «культура» продовжує використовуватися у двох значеннях: як аграрне виробництво («agri cultura») та «культ» («cultus») в інших сферах людського буття. У XVII ст. культура набуває статусу самостійного терміну для означення духовного світу людини, що здатна протистояти природі (С. Пуфендорф, 1684), а культурна європейська людина Нового часу починає протиставлятися «природній людині минулого» [5, с. 9].

Перше наукове визначення культури було здійснене англійським етнографом Е.Б. Тайлором в праці «Первісна культура» (1871) [9, с. 18] і вже через неповних 100 років проблемі визначення поняття «культура» в сучасній культурології спеціально була присвячена книга А.Л. Кребера і К. Клакхона «Культура, критичний огляд визначень» (1952). У ній автори привели близько 150 визначень культури, але у другому виданні їх було уже понад 200 [6, с. 11]. Цінність цієї праці полягає ще й в тому, що американські антропологи виокремили три головні характеристики культури, на які звернули увагу більшість дослідників, а саме: 1) культура є властивою лише людському суспільству і дозволяє відрізнити людину від тварин; 2) культура створюється людиною, протиставляється природі, не передається біологічно, а досягається навчанням; 3) культура передається за допомогою символічних форм (мови, творів мистецтва, виробів, інструментів тощо), що пов'язані з ідеями [7, с. 352].

Складність та неоднозначність цього поняття обумовлюється тим, що воно є об'єктом і предметом вивчення безлічі наук, серед яких філософія, археологія, етнографія, історія, соціологія, політологія, право, економіка та ін. Кожна з цих наук створює своє певне уявлення про культуру. Крім того, не залишилися осторонь проблем культури і міжнародні організації та вітчизняний нормотворець.

Так, на Всесвітній конференції з політики в галузі культури, що була проведена під егідою ЮНЕСКО у Мексиці 26 липня – 02 серпня 1982 р., була прийнята Декларація Мехіко з політики в галузі культури, яка визначила останню як «сукупність яскраво виражених рис, духовних і матеріальних, інтелектуальних і емоційних, які характеризують суспільство або соціальну групу», що «охоплює, крім мистецтва й літератури, спосіб життя, основні права людини, системи цінностей, традиції та віри» [2].

Щодо вітчизняного законотворця, то він у п.6 ч.1 ст.1 Закону України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI «Про культуру» визначив її як «сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти». Однак Преамбула цього акта містить застереження щодо обсягу змісту культури, вказуючи, що предметом правового регулювання виступають «суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і

спрямований на забезпечення доступу до них»[3]. Тим самим, вказаний закон звузив обсяг цього явища лише до культурної спадщини та культурних цінностей.

Проте повернемося до поняття «культура» та спробуємо виокремити її ознаки.

По-перше, як уже зазначалося, культура є явищем, яке існує лише в людському середовищі і дозволяє відрізнити людину від представників тваринного світу. Людину можна охарактеризувати як частину навколишнього світу, яка здатна усвідомлювати свою природу та своє життя. Під навколишнім світом розуміють конкретне буття, що складається із розміщених у просторі природних та соціальних явищ, де людина самовизначається як суб'єкт життєдіяльності. Залежно від явищ, з якими стикається людина в ньому, розрізняють матеріальний світ та соціальне середовище. Якщо матеріальний світ розглядають як біологічний, фізичний світ, світ речей, в якому людина народилася і до якого вона адаптується протягом свого життя, то соціальне середовище є світом, де людина проживає своє життя та взаємодіє з іншими людьми. Соціальне середовище охоплюється поняттям суспільство, що дає підстави відносити культуру до суспільних (соціальних) явищ.

По-друге, з'єднувальною ланкою між людиною та навколишнім світом виступає свідомість, під якою розуміють цілісний, внутрішньо диференційований і структурно оформлений психологічний процес пізнання та відображення людиною навколишнього світу та самої себе. Саме вона, на думку Ю. Швалба, виконує функції відображення та породження навколишнього світу, який насправді зупинився

та відкалькувався у формах та категоріях культури, не залежно від того, яке саме визначення культури ми сприймаємо. З погляду свідомості, культура – це не що інше, як зафіксовані і такі, що мають потенційну здатність трансляції змісту свідомості. Отож форми культури та виразні змісти свідомості фактично є тими самими. І культура, і свідомість існують за загальними принципами виразності та трансляції [11, с. 156–157].

По-третє, людина і культура пов'язані між собою не безпосередньо, а через діяльність, яка дозволяє свідомості через ідеї та задуми породжувати елементи культури (предметна діяльність) і водночас відображати певні фрагменти культури у свідомості окремої людини (учбова діяльність) [11, с. 158–162].

По-четверте, культура покликана організовувати людську життєдіяльність. Життєдіяльність є складною категорією, під якою розуміють діяльнісні процеси, через які відбувається тотальне переживання людиною свого буття. Щоб повністю зрозуміти життєдіяльність сучасної людини, необхідно враховувати такі характеристики її життя, як стиль життя, спосіб життя, зміст життя, життєві цілі, життєві завдання, життєва перспектива, життєві стратегії, життєві ролі, життєвий сценарій, план життя, життєвий вибір. Саме вони будуть визначати свідомі та вольові дії суб'єкта, спрямована на явища об'єктивного світу з метою їх зміни та перетворення, які у сукупності становлять людську діяльність. Головними діяльними процесами, які становлять основу людського способу життя, Ю. Швалб називає життєзабезпечення (накопичення ресурсів), життєустрій (забезпечення

комфорту та благополуччя) та життєреалізація (рух до великої мрії) [10, с. 199–200].

По-п'яте, культурна організація людської життєдіяльності припускає наявність відносно несуперечливих, структурованих елементів, які утворюють функціональну цілісність та обмежені просторово-тимчасовими межами.

По-шосте, організована людська життєдіяльність визначає соціальну орієнтацію та життєву позицію людини. Соціальна орієнтація є здатністю людини робити усвідомлений вибір своєї поведінки та діяльності у процесі її соціалізації та інтеграції в суспільство та взаємодії з іншими учасниками суспільного життя. Соціальні орієнтації є компонентом свідомості людини і а) визначають спрямованість її соціального вибору (наприклад, місця в соціальній структурі суспільства), б) є актом людського волевиявлення, в) проявляються у людській поведінці/діяльності; г) здатні поєднувати три часові виміри – минуле, теперішнє і майбутнє (наприклад, інтегрувати ціннісні орієнтації попередніх поколінь та сучасні тенденції, а також проектувати свою життєдіяльність на майбутнє). Життєва позиція є стійкою та внутрішньо усвідомленою готовністю людини до певних дій, що ґрунтується на її світоглядних установах та життєвому досвіді та відображає її ставлення до самої себе, інших людей, їх утворень та суспільства загалом.

По шосте, фундамент культури складають цінності, якими є явища об'єктивного світу (матеріальні та духовні), які мають значення для суб'єкта при здійсненні ним життєвого вибору. Цінності охоплюють потреби, інтереси та емоційні пережи-

вання суб'єкта. Наприклад, нестача чогось породжує потребу (необхідність у кому- чи чому-небудь, що вимагає задоволення), потреби – інтерес (прагнення особи задовольнити свої потреби), а останні – емоційні переживання, які викликають почуття значимості кого- чи чого-небудь для суб'єкта поцінування. Саме цінності дозволяють перетворити прості емоції у стійкі почуття. Цінності часто виконують роль підстави для вибору цілей і засобів при здійсненні певної діяльності, а також сприяють формуванню психології людини, ментальності, способу життя членів суспільства, включають у себе досвід, що базується на певних знаннях, та поведінку, яка є їх емоційним компонентом.

На підставі викладеного, *культуру можна визначити як специфічний спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності в конкретних історичних умовах, що визначає соціальну орієнтацію та життєву позицію учасників суспільного життя і проявляється у цінностях.*

Одним із різновидів загальної культури є правова культура. Вона складає її самостійний розділ, є синтезом права та культури, характеризується певною автономністю щодо інших різновидів культури (матеріальної, економічної, політичної та ін.).

Водночас в науковій літературі констатується факт відсутності однозначного підходу до її розуміння. Важко погодитися із Т. Бачинським, який вбачає відсутність синтезованого поняття «правової культури» в тому, що «культурологія та юриспруденція в даному контексті є не зовсім однорівневими явищами, оскільки процес формування культурології в

самостійну наукову дисципліну ще не завершений і її амфорність як наукової дисципліни та нечіткість поняття «культура» ... ускладнює використання останньої як наукової категорії, оскільки вона повинна мати однозначний зміст» [1, с. 16]. На нашу думку, відсутність єдиної теорії розуміння того чи іншого явища, не повинні заважати виробленню та прийняттю деяких вихідних постулатів, подальше дослідження яких дозволить обґрунтувати та показати їх правильність.

Серед останніх праць, в яких проаналізовано сучасні підходи до розуміння правової культури, хочемо виділити наукові статті І.А. Когут та Л.О. Макаренко. Так, І.А. Когут усі підходи до вивчення правової культури розділила на чотири групи за основним фокусом дослідження: 1) підхід, який вивчає правосвідомість (суб'єктивний); 2) підхід, який досліджує ціннісний аспект правової культури (аксіологічний); 3) підходи, в межах яких можна вивчати практики (діяльнісний та технологічний); 4) підходи, в межах яких можна вивчати стан правової культури на певному етапі (філософський, соціально-антропологічний, антропологічний, інформаційно-семіотичний) [4, с. 100–101], а Л.О. Макаренко традиційні підходи (антропологічний, аксіологічний, філософський та соціологічний) доповнила системним, структурно-функціональним, діяльнісним та комплексним [8, с. 139–143]. Розширення переліку методологічних підходів до дослідження правової культури засвідчує позитивні тенденції у цьому напрямі.

Але не усі дослідження підходів до розуміння правової культури завершуються визначенням дефініції

останньої. Таким чином, проблема визначення поняття «правова культура» і надалі залишається актуальною.

Оскільки правова культура є різновидом загальної культури та уособлює собою синтез права та культури, пропонуємо визначати *правову культуру як специфічний спосіб організації та розвитку правової життєдіяльності учасників суспільного життя в конкретних історичних умовах, що визначає правову орієнтацію та правову позицію суб'єкта і проявляється у правових цінностях.*

Висновки і перспективи.

Не зважаючи на наявність великої кількості наукових досліджень феномену правової культури, до створення її цілісної концепції ще дуже далеко. Характеризуючи «правову культуру», ми повинні пам'ятати про те, що: по-перше, це поняття характеризується полісемантичністю; по-друге, включає в себе два слова «культура» і «право», які, в свою чергу, також є неоднозначними; по-третє, їх розуміння залежить від того, який методологічний підхід до їх дослідження використовує той чи інший учений.

Аналіз феномену культури дозволив виокремити такі її ознаки: 1) існує лише в людському середовищі; 2) з'єднувальною ланкою між людиною та навколишнім світом виступає свідомість, яка виконує функції відображення та породження навколишнього світу, який відкальковується у формах та категоріях культури; 3) людина і культура пов'язані між собою не безпосередньо, а через діяльність; 4) культура покликана організовувати людську життєдіяльність; 5) культурна організація людської життєдіяльності припускає наявність

відносно несуперечливих, структурованих елементів, які є утворюють функціональну цілісність та обмежені просторово-тимчасовими межами; 6) визначає соціальну орієнтацію та життєву позицію людини; 7) фундамент культури складають цінності.

Пропонуємо визначати культуру як специфічний спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності в конкретних історичних умовах, що визначає соціальну орієнтацію та життєву позицію учасників суспільного життя і проявляється у цінностях.

Враховуючи те, що правова культура є синтезом права та культури, пропонуємо визначати її як специфічний спосіб організації та розвитку правової життєдіяльності учасників суспільного життя в конкретних історичних умовах, що визначає правову орієнтацію та правову позицію суб'єкта і проявляється у правових цінностях.

Пропонована дефініція дозволить розширити поняттєво-категоріальний апарат дослідження правової культури та дасть поштовх до загальнотеоретичного аналізу її ознак, структурних елементів, функцій тощо.

Список використаних джерел

1. Бачинський Т. Правова культура: деякі сучасні підходи до її розуміння. Юридична Україна. 2011. № 8. С. 16–20.
2. Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730.
3. Про культуру: Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
4. Когут І.А. Сучасні підходи до вивчення правової культури: теоретичний аспект. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2015. Випуск 9. С. 94–102.
5. Культурологія. Т.Б. Гриценко, С.П. Гриценко, А.Ю. Кондратюк та ін. За ред. Т.Б. Гриценко. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
6. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. Видання 3-тє, перероб. та доп. За ред. І.І. Тюрменко. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 370 с.
7. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціологія. Загальний курс: Підручник. Київ: Каравела, 2004. 456 с.
8. Макаренко Л.О. Основні підходи у дослідженні правової культури в сучасній юридичній науці. Правова держава. 2017. Вип. 28. С. 136–145.
9. Тайлор Э.Б. Первобытная культура: пер. с англ. Москва: Политиздат, 1989. 573 с.
10. Швалб Ю.М. Просторово-психологічна організація середовища буття і життєдіяльності. Актуальні проблеми психології. 2015. Т. 7. Вип. 40. С. 198–207.
11. Швалб Ю. Свідомість як відношення людини до світу. Психологія і суспільство. 2004. № 4 (18). С. 154–166.

References

1. Bachynskyi, T. (2011). Pravova kultura: deiaki suchasni pidkhody do yii rozuminnia [Legal culture: some approaches to its understanding]. Yurydychna Ukraina, 8, 16–20.
2. Deklaratsiia Mekhiko shchodo polityky u sferi kultury [Mexico city Declaration on cultural policy]. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730.
3. Pro kulturu [About culture] (2010): Zakon Ukrainy vid 14.12.2010 № 2778-VI. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>
4. Kohut, I.A. (2015). Suchasni pidkhody do vyvchennia pravovoi kultury: teoretychnyi aspekt [Social approaches to the study of the legal culture: theoretical aspect]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii sotsiologichna, 9, 94–102.

5. Hrytsenko, T.B., Hrytsenko, S.P., Kondratiuk, A.Iu. ta in. (2009). Kulturolohiia [Culturology]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 392.
6. Kulturolohiia: teoriia ta istoriia kultury (2010) [Culturology: theory and history of culture]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 370.
7. Lukashevych, M.P., Tulenkov, M.V. (2004). Sotsiologiia. Zahalnyi kurs [Sociology. General course]. Kyiv: Karavela, 456.
8. Makarenko, L.O. (2017). Osnovni pidkhody u doslidzhenni pravovoi kultury v suchasni yurydychni nautsi [The main approaches in the study of legal culture in modern legal science]. Pravova derzhava, 28, 136–145.
9. Taylor, E.B. (1989). Pervobyitnayakultura [Primitive culture]. Moskva: Politizdat, 573.
10. Shvalb, Yu.M. (2015). Prostorovo-psykhologichna orhanizatsiia seredovyshcha buttia i zhyttiediialnosti [Space-psychological organization of the environment of being and of the life activity]. Aktualni problemy psykholohii, 40, 198–207.
11. Shvalb, Yu. (2004). Svidomist yak vidnosnennia liudyny do svitu [Consciousness as the relation of the to the world]. Psykhologhiia i suspilstvo, 4 (18), 154–166.

V.O. Kachur (2019). To the definition of «legal culture» in law. Law. Human. Environment, 10(1): 12–19, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.002>.

Summary. The article describes the role of legal culture in the construction of the rule of law, the formation of civil society, in the history of mankind and in the life of an individual. Attention is focused on the need to identify the signs of culture, to define culture and legal culture, which will expand the conceptual and categorical apparatus of the study of legal culture, to outline ways of further General theoretical analysis of its features and structural elements, to form its functions in the implementation of national security policy in the socio-economic, political and regional spheres of public life, preservation of historical heritage and national identity of Ukraine, overcoming internal and external threats to its sustainable state and legal development.

According to the results of the study it is established that the integral concept of legal culture in the domestic legal science is not yet available. When describing the legal culture, it is necessary to take into account the polysemantic concept, the combination in the category of «legal culture» cultural («culture») and legal phenomenon («law») and the presence of different methodological approaches to its study. The analysis of semantic meaning of the word «culture» is carried out, seven signs of culture which are based on such concepts as the person, consciousness, activity, activity, social orientation, a vital position, values are allocated, the concept of culture and legal culture is formulated.

Keywords: culture, legal culture, life activity, consciousness, values, life position, social orientation

ПРИНЦИП СВОБОДИ ТА МЕЖІ ДЕРЖАВНОГО ВТРУЧАННЯ ЗА ДЖ. СТ. МІЛЛЕМ

Л. С. ПРОТОСАВИЦЬКА, кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: protosavitska@gmail.com

Анотація. У статті викладено політико-правові погляди одного з родоначальників англійського лібералізму Дж. Ст. Мілля; проаналізовано стан наукового дослідження теми, оброблено джерела; визначено поняття свободи і з'ясовано «законні» межі суверенітету індивіда; розглянуто проблему взаємовідносин людини і влади в демократичному суспільстві; досліджено проблему громадянської свободи ідеальної форми влади, її критерії та умови існування в політико-правовому вченні мислителя; встановлено особливості державного втручання в справи суспільства і індивіда.

Ключові слова: суспільство, індивід, свобода, право, державне втручання

Актуальність.

Розвиток правової та політичної системи України в теперішній час супроводжується вдосконаленням і реформуванням. З огляду на це, природним є звернення до ідей політико-правових мислителів, які свого часу вирішували питання, що є актуальними і важливими для нас зараз. У дусі демократичних перетворень, що відбуваються в Україні, актуальними й вагомими виявилися ідеї Джона Стюарта Мілля, видатного англійського філософа і правознавця, визнаного на Заході родоначальника Європейського парламентаризму, вчення якого мало вирішальне значення для практики формування ліберальних цінностей, громадянського суспільства та правової держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У дослідженні використовувалися методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних теоретиків і філософів права. Сучасні вчені Л.В. Єпіна [1], О.Ю. Малинова [2], В.С. Нерсесянц [3], Г.Б. Сорока [4], М.М. Рождественській [5], М.І. Романова [6] та інші у своїх працях торкалися окремих аспектів політико-правової теорії Дж.Ст. Мілля. Так, Г.Б. Сорока подавала загальну характеристику політико-правових поглядів мислителя. В.С. Нерсесянц звертався до питань представницького правління та демократії у концепції Дж.Ст. Мілля. Філософсько-правові та суспільно-економічні погляди Дж.Ст. Мілля були розвинені О.Ю. Малиною, М.І. Романовою та М.М. Рождественським.

Мета статті полягає у дослідженні політико-правового вчення Дж.Ст. Мілля: у теоретико-правовому аналізі і критичній оцінці піднятих ним проблем держави і права, зокрема поняття свободи та особливостей державного втручання у справ суспільства та індивіда.

Матеріали і методи дослідження.

У процесі роботи використовувався принцип історизму, що дозволяє розглянути становлення і розвиток поглядів Мілля в динаміці, у взаємозв'язку з іншими явищами і процесами (що допускає деяку рухливість хронологічних рамок дослідження). Інший важливий принцип дослідження – принцип об'єктивності, що передбачає максимально можливе абстрагування дослідника від своїх ідеологічних установок і особистих симпатій, залучення широкого комплексу дослідницької літератури і джерел.

Системний метод дав можливість провести комплексне дослідження політико-правових поглядів Дж.Ст. Мілля та одержати системне бачення доктрини вченого. Метод синтезу використовувався при поєднанні досліджених політико-правових ідей та поглядів Дж.Ст. Мілля, що були виокремлені в процесі аналізу всієї творчої спадщини мислителя.

Джерельна база дослідження. Дослідження даного питання стало можливим при комплексному і всебічному підході до вивчення широкої різноманітності письмових джерел по темі дослідження, найважливішими з яких є твори Мілля: «Основи політичної економії» [7], «Про свободу» [8], «Утилітаризм» [9], «Роздуми про представницькому правлінні»

[10] «Поневолення жінок» [11]. Всі ці роботи неодноразово перевидавалися за життя автора, і тексти деяких з них пройшли кілька авторських правок.

Результати.

У своїх працях Дж.Ст. Міль досліджував яким чином суспільство може впливати на індивіда застосовуючи примус та контроль а також використовуючи фізичну силу у вигляді законних покарань, чи морального примусу, в формі суспільного засудження. Вчений був переконаний в тому що єдина мета, з якою може бути правомірно використана влада над будь-яким членом цивілізованої громади проти його волі, – це запобігти шкоді для інших [12].

Невід'ємна зона людської свободи на думку вченого включає в себе, по-перше, внутрішні володіння свідомості, що вимагають свободи совісті в найвичерпнішому розумінні, свободи думки й почуттів, абсолютної свободи міркувань та ставлення щодо будь-яких предметів – практичних чи теоретичних, наукових, моральних чи теологічних. По-друге, цей принцип вимагає свободи смаків і занять, свободи оформлювати план життя індивіда, що відповідає його характеру, свободи робити те, що він хоче, і приймати можливі наслідки – без жодних перешкод із боку собі подібних, доки те, що індивід робить, не шкодить йому. По-третє, з цієї свободи кожного індивіда випливає свобода (в тих самих межах) будь-якої сукупності індивідів, – свобода об'єднуватися з будь-якою метою, що не несе шкоди для інших.

Міль був переконаний в тому, що жодне суспільство, де немає цих свобод загалом, не є вільним, хоч би якою була його форма правління; і не є пов-

ністю вільним жодне суспільство, де вони не існують в абсолютній і безумовній формі. Він відмічав: «Свобода заслуговує на своє ім'я лише тоді, коли досягнення нашого блага відбувається у наш власний спосіб – доки ми не намагаємося позбавити інших людей їхніх благ або перешкодити їхнім зусиллям тих благ досягти. Кожен здатний сам належним чином охороняти власне здоров'я, чи то тілесне, чи психічне і духовне» [11, с. 26].

Для свободи найкращою формою добре влаштованої і правильно функціонуючої державності, її ідеальним типом Мілль вважає представницьке правління. Автор «Представницького правління» – прихильник чіткого розмежування компетенції влади. Законодавча влада в особі парламенту не тільки законодавствує, але й здійснює спостереження і контроль над урядом, відсторонює від посади урядових чиновників, «якщо вони зловживають своїми повноваженнями чи виконують їх протилежно ясно вираженим думці нації... Крім того, парламент має ще іншу функцію... – служити для нації місцем вираження скарг і різних думок». Центральна адміністративна влада, за Міллем, повинна спостерігати за виконанням законів, і якщо вони не виконуються належним чином, «повинна звертатися до суду для відновлення сили закону, або до виборців для усунення від посади особи, яка не виконує закони як слід» [11, с. 132].

У своїх працях Мілль намагався дати відповідь на питання де пролягає законна межа суверенності індивіда? Де починається влада суспільства? Яку частину людського життя слід закріпити за індивідуальністю, а яку – за суспільством?

Він стверджує, що кожен отримує свою справедливу частку, якщо

кожен матиме те, що більшою мірою стосується саме його. Індивідуальності має належати та частина життя, в якій найбільше зацікавлена індивідуальність, а суспільству – та частина, в якій найбільше зацікавлене суспільство. Вчений зазначав, що особа може спричинити зло іншим не лише своїми діями, а й бездіяльністю. Вона несе відповідальність відповідальна за заподіяну шкоду.

Той факт, що людина живе в суспільстві, обумовлює необхідність, щоб кожен обмежував себе в стосунках з іншими людьми дотриманням певної лінії поведінки. Ця поведінка на думку мислителя полягає, по-перше, в тому, щоб особа не завдавала шкоди інтересам інших або, скоріше, певним інтересам, – що визначені в чітких юридичних постановах або випливають із мовчазної угоди, і їх слід вважати правами; і, по-друге, у виконанні кожною особою її частки робіт та пожертвувань, призначених для захисту суспільства або його членів від шкоди та зовнішніх зазіхань. Виправдані будь-які зусилля суспільства примусити до виконання цих умов тих, хто цього уникає [12], стверджував Мілль.

Мислитель припускав, що дії індивіда можуть бути шкідливими для інших. Особа, що завдає кривди іншому, може бути справедливо покараною, хоча й не за законом, а через суспільну думку. Вчений підкреслював, що людина повинна завжди стимулювати інших до більшого вживання їхніх найвищих здатностей і чіткішого спрямування їхніх почуттів та прагнень до об'єктів та роздумів, що несуть мудрість, а не дурість, піднесення, а не деградацію. Але ні одна особа, ані будь-яка кількість осіб не вповноважені казати іншій повнолітній людській істоті, що вона для

власного добра не повинна робити зі своїм життям те, що вона вирішила з ним зробити, адже вона найбільш зацікавлена у власному добробуті.

Англійський лібераліст був переконаний в тому, що сфера людських стосунків є невід'ємною цариною діяльності індивіда. Необхідно, щоб у поведінці одних людських істот, яка стосується інших, загальні правила виконувалися здебільшого саме для того, щоб люди знали, чого їм очікувати від оточення; але у справах, що стосуються лише окремої особи, вона має право на вільне виявлення індивідуальної спонтанності. Інші можуть їй пропонувати, навіть накидати міркування, які мають допомогти формуванню її суджень, до неї можуть бути звернені заклики гартувати свою волю – але останнє судження лишається за нею.

Всі особи мають право на різноманітні дії, що відповідають їх несхвальній думці про когось. Кожен має право обирати собі найприйнятніше для нього товариство. Всі мають право, – і це може бути обов'язком, стверджував Дж.Ст. Міль – застерігати інших від спілкування з особами ним, коли вважаємо, що її слова чи дії справляють згубний вплив на тих, хто з нею спілкується [8, с. 48].

Вчений у своєму вченні вказував на те, що жодна особа не є повністю ізольованою істотою. Якщо особа шкодить своїй власності, то вона шкодить і тим, хто прямо чи непрямо утримувався за її рахунок; і, звичайно, більшою чи меншою мірою зменшує загальні ресурси суспільства. Якщо вона руйнує свої тілесні чи розумові сили, то не лише чинить зло тим людям, чиє щастя якоюсь мірою залежало від неї, а й втрачає здатність виконувати свої обов'язки перед

співвітчизниками взагалі й, можливо, стає для них тягарем, користуючись їхньою любов'ю та щедрістю... Якщо через свої пороки та дурість людина й не завдає прямої шкоди іншим, вона все ж шкодить іншим, і її потрібно змусити контролювати себе заради тих, кого видовище її поведінки або знання про неї може розбестити чи наштовхнути на хибний шлях [12].

Стосовно залежностей і зловживань особою алкоголем та тютюном, азартними іграми вчений зазначав, що зло, яке особа заподіює собі, може серйозно впливати на тих, хто найближче пов'язаний з нею – як через симпатії, так і через інтереси, – а також і на суспільство в цілому... Ніхто не може бути покараний зате, що був п'яним, але солдат чи поліцейський, який був п'яним при виконанні службових обов'язків, повинен зазнати покарання [12].

У своїй праці «Про свободу» Міль піднімав питання про те на які об'єкти може або має поширюватись державне втручання у справи суспільства, окрім тих об'єктів, які необхідно належать до компетенції держави [8].

Так, намагаючись з'ясувати межі державного втручання, він з самого початку спробував визначити різницю між двома формами державного втручання. Державне втручання може охоплювати й контроль вільної діяльності індивідів. Уряд може заборонити всім людям робити певні речі або робити їх без його дозволу; може диктувати, що саме їм слід робити, або визначати, як слід виконувати те чи інше, лишивши індивідові право діяти чи утримуватись від дій. Таке втручання уряду – авторитарне, однак є інша форма втручання, далека від авторитарності: уряд, замість

видавати укази й запроваджувати їх покараннями, вибирає курс порад та поширення інформації. Таким чином уряд, лишає індивідам свободу самим обирати спосіб виконання певних завдання та не втручається у їхню діяльність [10; 12].

Вчений наголошував, що авторитарна форма державного втручання має набагато обмеженішу сферу легітимної діяльності, ніж друга форма. Є багато сфер людського життя, де таке державне втручання слід беззастережно й категорично відкидати... Міль констатує, що жодна людина, яка бодай трохи поважає людську свободу та гідність, не матиме сумніву, що є або повинен існувати отак захищений з усіх боків певний індивідуальний життєвий простір, недоступний для авторитарного втручання... Ця заповідна царина повинна охопити все, що пов'язане тільки з життям, чи то внутрішнім, чи то зовнішнім, індивіда і не впливає на інтереси решти людей або впливає лише як моральний приклад [11, с. 52].

Міль підкреслював, що втручання закону у сферу індивідуальної свободи має бути виправдане не просто реальною чи можливою шкодою. Адже коли індивідові не дають робити те, до чого він схильний, не дають йому діяти відповідно до його власних уявлень, що є бажаним, це не тільки дратує, а й завжди має тенденцію шкодити розвиткові певних фізичних і розумових здібностей.

Зовсім інша ситуація з державним втручанням, яке не стримує вільної діяльності індивіда. Коли уряд забезпечує засоби для виконання певної роботи, лишаючи індивідам свободу самим обирати спосіб, якому, на їхню думку, слід віддати перевагу, то не буде жодного втручання у сферу

свободи, жодних дратливих і пригноблюючих обмежень. Отже, тоді був переконаний вчений, не буде одного з головних заперечень державного втручання [12].

Таким чином, Міль вийшов за рамки утилітаризму. Цінуючи принцип особистої свободи, він установив її межі, взаємну відповідальність особистості і суспільства, визначив зміст і грані цієї волі. Свобода індивіда, автономність його приватного життя у мислителя первинні стосовно політичних структур. Втручання уряду не повинне мати місця, «якщо є імовірність, що справу, яка має бути зроблена, кожен окремий індивід зробить краще...». Головно небезпеку втручання держави в суспільні справи Міль бачить у тому, що «люди звикають усі свої сподівання і побоювання за майбутнє покладати на піклування уряду і поступово перетворюються з діяльних і самостійних людей у прихвостнів уряду чи якої-небудь партії, що прагне забрати у свої руки урядову владу». До того ж усякий новий обов'язок, що бере на себе уряд, підсилює його владу. Держава не повинна підмінювати вільні, діяльні зусилля людей, самого народу, у противному випадку починають задовольнятися насамперед інтереси державної бюрократії. Але головне – сам народ заражається утриманством, соціальною пасивністю, що призводить до взаємної деградації – особистості, суспільства, держави [11, с. 52; 12]. Автор трактату протестує проти такої перспективи.

Висновки і перспективи.

Таким чином, Міль вийшов за рамки утилітаризму. Цінуючи принцип особистої свободи, він устано-

вив її межі, взаємну відповідальність особистості і суспільства, визначив зміст і грані цієї волі.

Вчений установив межі втручання держави в діяльність індивіда, суспільства. Свобода індивіда, автономність його приватного життя у Мілля первинні стосовно політичних структур. Втручання уряду не повинне мати місця, «якщо є імовірність, що справу, яка має бути зроблена, кожен окремих індивід зробить краще...». Головна небезпека втручання держави в суспільні справи Мілля бачить у тому, що «люди звикають усі свої сподівання і побоювання за майбутнє покладати на піклування уряду і поступово перетворюються з діяльних і самостійних людей у прихвостнів уряду чи якої-небудь партії, що прагне забрати у свої руки урядову владу». До того ж усякий новий обов'язок, що бере на себе уряд, підсилює його владу. Держава не повинна підміняти вільні, діяльні зусилля людей, самого народу, у противному випадку починають задовольнятися насамперед інтереси державної бюрократії. Але головне – сам народ заражається утриманством, соціальною пасивністю, що призводить до взаємної деградації – особистості, суспільства, держави.

Отже, головних обмежень функцій державної влади у Мілля два: непорушність принципу особистої свободи, особистої ініціативи; розуміння «практичної доцільності». Він резюмує: функції держави «обширніші у відсталого народу, ніж у передового».

На основі проведеного дослідження узагальнено такі пропозиції визнати та прийняти до уваги твердження Дж.Ст. Мілля:

1. Достойнство держави оцінюється лише достойністю її громадян. Вільна особистість – особистість

законослухняна. Це перша ознака будь якої цивілізації.

2. Влада, встановивши належний порядок, має примусити його дотримуватися: «влада, що не вміє змусити коритися своїм наказам, не управляє». Отже, порядок в державі виступає неодмінною умовою розвитку особистості, сферою взаємної відповідальності. Її свобода – самий могутній, постійний і самий надійний генератор всяких покращень у суспільстві.
3. Функції держави повинні бути спрямовані не для перешкоди особистим зусиллям людей, але для заохочення і пробудження в людях цих прагнень. «Там, де існує свобода, там може бути стільки ж незалежних центрів покращення, скільки індивідів». У цьому сенс суспільного прогресу.

Отже, міллевський лібералізм стоїть не тільки на стражі індивідуальної свободи, прав особистості, але і виступає за організацію державного механізму на демократичних і правових началах, за зв'язаність законом особистості і влади.

Список використаних джерел

1. Епина Л.В. Дж. Ст. Милль и русская социалистическая мысль 60–70-х годов. Сборник статей МГПИ им. В.И. Ленина. Москва, 1982. 125 с.
2. Малинова О.Ю. Джон Стюарт Милль и социально-философские аспекты современного либерализма: автореф. дис. ... канд. фил. наук: 09.00.03. МГПИ им. В.И. Ленина. Москва, 1990. 16 с.
3. Нерсисянц В.С. Философия права: учебник для студ. вузов, обучающихся по юрид. спец. Институт государства и права РАН. Академический правовой университет. Москва: НОРМА, 2003. 648 с.

4. Сорока Г.Б. Політико-правове вчення ідеолога англійського лібералізму Дж. Ст. Мілля: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2006. 20 с.
5. Рождественский Н.Н. О значении Дж. Ст. Милля в ряду советских экономистов. Москва: Б.м., 1975. 142 с.
6. Романова М.И. Общественно-политические взгляды и деятельность Дж. Ст. Милля. Москва: Юридическая литература, 1979. 96 с.
7. Милль Дж.Ст. Основания политической экономии Д.-С. Милл. Перераб. и прим. И.Г. Чернышевского. Санкт-Петербург: Тип. М.М. Стасюлевича, 1909. 467 с.
8. Милль Дж.Ст. О свободе. Антология западно-европейской классической либеральной мысли. Серия: «Общественная мысль»: исследования и публикации. Ред. М.А. Абрамова. Москва: Наука, 1995. 463 с.
9. Милль Дж.Ст. Утилитаризм: О свободе. Пер. с англ. А.Н. Неведомского, 2-е изд. Санкт-Петербург: Тип. А.М. Котомина, 1882. 389 с.
10. Милль Дж.Ст. Размышления о представительном правлении. Санкт-Петербург: Тип. Яковлева, 1863. 158 с.
11. Милль Дж.Ст. Про свободу. Роздуми про представницьке врядування. Поневолення жінок: Есе. Є. Мірошніченко та ін. (пер. з англ.) Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.
12. Вікторіанський лібералізм Джона-Стюарта Мілля. URL : http://p-for.com/book_325_glava_18_2.
2. Malinova, O.Iu. (1990). J.S. Mill i sotsyalno-filosofskie aspekty sovremennoho liberalizma [John Stuart Mill and socio-philosophical aspects of modern liberalism]. Moskva, 16.
3. Nersesiants, V.S. (2003). Filosofii prava [The philosophy of law]. Moskva: NORMA, 648.
4. Soroka, H.B. (2006). Polityko-pravove vchennia ideoloha anhliiskoho liberalizmu J.S. Millia [Political and legal doctrine of the ideologue of British liberalism J.St. Mill]. Kyiv, 20.
5. Rozhdestvenskii, N.N. (1975). O znachenii J.St. Millia v riadu sovetsskikh ekonomistov [About the meaning of J.St. Mill in a number of Soviet economists]. Moskva, 142.
6. Romanova, M.I. (1979). Obshchestvenno-politicheskie vzgliady i deiatelnost J.S. Millia [Socio-political views and activities of J.St. Mill]. Moskva: Yuridicheskaia literatura, 96.
7. Mill, J.S. (1909). Osnovaniia politicheskoi ekonomii D.-S. Mill [Foundations of Political Economy J.St. Mill]. Sankt-Peterburh, 467.
8. Mill, J.S. (1995). O svobode. Antolohiia zapadno-evropeiskoi klassicheskoi liberalnoi mysli [About freedom Anthology of Western-European classical liberal thought]. Seriya «Obshchestvennaia mysl»: issledovaniia y publikatsii. Moskva: Nauka, 463.
9. Mill, J.S. (1882). Utylitaryzm: O svobode [Utilitarianism: About freedom]. Sankt-Peterburh, 389.
10. Mill, J.S. (1863). Razmyshleniia o predstavitelnom pravleniui [Reflections on representative board]. Sankt-Peterburh, 158.
11. Mill, J.S. (2001). Pro svobodu. Rozdumy pro predstavnytske vriaduvannia. Ponevolennia zhynok: Ese [About freedom. Reflections on Representative Governance. Female enslavement: Essay]. Ye. Miroshnychenko-tain. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 463.
12. Viktorianskyi liberalizm J.St. Millia [Victorian Liberalism by J.St. Mill]. Available at: http://p-for.com/book_325_glava_18_2

References

1. Епина, L.V. (1982). J.S. Mill i russkaia sotsialisticheskaia mysl 60–70-kh godov [J.St. Mill and the Russian socialist thought of the 60's and 70's]. Sbornik statei MGPI im. V.I. Lenina. Moskva, 125.
2. Viktorianskyi liberalizm J.St. Millia [Victorian Liberalism by J.St. Mill]. Available at: http://p-for.com/book_325_glava_18_2

L.S. Protosavitska (2019). The principle of freedom and the border

of government intervention of J.S. Mill. *Law. Human. Environment*, 10(1): 20–27,
<https://doi.org/10.31548/law2019.01.003>.

Summary. The article presents the political and legal views of one of the founders of English liberalism, J. Mill; analyzed the state of scientific research topics, processed sources; the concept of freedom has been defined and the “legal” boundaries of an individual’s sovereignty have been clarified; considered the problem of the relationship of man and power in a democratic society based on the analysis of the views of J. Mill. investigated the problem of civil liberty of the ideal form of power, its criteria and conditions of existence in the political and legal doctrine of the thinker; established features of state intervention in the affairs of society and the individual.

Keywords: society, individual, freedom, law, state intervention

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ТА СУМІЖНІ ПОНЯТТЯ

Л. І. КІЗЮН, аспірантка*

*кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука*

*Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: likiz2576@gmail.com*

Анотація. Розглянуто особливості формування сучасного змісту поняття децентралізації влади, які склалися на державному і побутовому рівнях розуміння. Сутність і зміст децентралізації з'ясовувалися на основі філологічного тлумачення цього терміну, а також змістовного аналізу випадків його застосування у чинному законодавстві. Вивчено доктринальну класифікацію видів децентралізації, зокрема її поділ на адміністративну і бюрократичну, визначено особливості їх застосування в умовах сучасної адміністративної реформи в Україні. Зроблено висновок щодо наявності суміщення в єдиному концепті децентралізації двох принципово різних понять деконцентрації і децентралізації, що вказує на відсутність родового поняття, яке було б спільним для них. Проведений аналіз дав змогу встановити, що об'єднувальним родовим поняттям для «деконцентрації» і «децентралізації» є «дисипація» влади як процес розосередження влади.

Ключові слова: децентралізація влади, деконцентрація влади, дисипація влади, місцеве самоврядування

Актуальність.

Усе більше на порядок денний сучасного соціально-політичного буття виходить тематика децентралізації влади. Актуальність зазначеної сфери суспільних відносин вимагає уточнення змісту ґрунтоутворюючих понять у сфері зміни владної компетенції державних органів, зокрема децентралізації та його розмежування з суміжними поняттями.

Наприклад, в урядовому тлумаченні децентралізація передбачає ство-

рення фінансово незалежних громад, які зможуть самостійно і на належному рівні утримувати дитячі садки і школи, амбулаторії, будинки культури і клуби, дороги, інфраструктуру [1]. Аналогічний зміст у розуміння децентралізації як процесу передачі владних повноважень від центральних органів виконавчої влади до місцевого самоврядування вкладають і вітчизняні експерти у сфері адміністративної реформи [2, с. 42].

Зазначений підхід вже знайшов відповідне закріплення у сучасному

* Науковий керівник – доктор юридичних наук, доцент О.В. Гафурова

законодавстві. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства» від 9 квітня 2015 р. [3] було розширено склад органів державного архітектурно-будівельного контролю за рахунок виконавчих органів з питань державного архітектурно-будівельного контролю сільських, селищних, міських рад.

Таким чином, сформувався переважачий підхід уряду та експертів, який вже має своє нормативне закріплення, згідно якого децентралізацією є розширення повноважень органів місцевого самоврядування за рахунок центральних органів виконавчої влади. Однак в юридичній доктрині відсутнє однозначне розуміння децентралізації і суміжних понять та їх співвідношення, що не сприяє уніфікації практики правозастосування.

Мета статті. З'ясувати сучасний зміст децентралізації, особливості його застосування в теорії та законодавстві, а також вибудувати співвідношення з суміжними поняттями.

Результати.

Подібне вищенаведеному розуміння децентралізації міститься й у тлумачній літературі сучасної української мови, в якій децентралізація розкривається як система управління, за якої частина функцій державної влади переходить до місцевих органів самоуправління [4, с. 218; 5, с. 189]. Однак інший тлумачний словник під децентралізацією розуміє розширення прав місцевих державних органів внаслідок передання їм

деяких функцій центральних органів [6, с. 350]. Звідси, навіть на філологічному рівні тлумачення спостерігається кардинальна розбіжність у з'ясуванні змісту децентралізації, адже в першому випадку відбувається розширення компетенції органів місцевого самоврядування, а в іншому – місцевих державних органів.

Не сприяє з'ясуванню цього питання і аналіз відповідної нормативної бази. Наприклад, у п. 239 Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади [7] визначено, що справи формуються в установі, як правило, децентралізовано, тобто в структурних підрозділах. У наявності застосування терміну «децентралізація» до взаємовідносин структурних одиниць саме державної виконавчої влади, а не місцевого самоврядування.

Між тим, відмінність зазначених органів чітко закріплена в чинному законодавстві, передусім на конституційному рівні. Так, у ст. 5 Конституції України закріплюється право українського народу здійснювати владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [8]. Цією нормою закладається початкове розмежування природи вказаних органів, яке далі втілюється по всьому тексту Конституції України, зокрема у статтях 13, 19, 32, 37–40, 42 та ін. Розрізняються безпосередньо й органи місцевої державної влади і місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 118 Конституції України систему органів державної виконавчої влади формують обласні, районні та міські місцеві державні адміністрації, тоді як згідно ст. 140 до органів

місцевого самоврядування віднесено сільські, селищні, міські, районні, обласні ради та їх виконавчі органи. Наведене розмежування закладено і у Законі України «Про місцеві державні адміністрації» [9] та «Про місцеве самоврядування в Україні» [10].

Поряд з децентралізацією в нормативно-правових актах знайшов застосування термін «деконцентрація». Зокрема у розділі 3 Концепції адміністративної реформи в Україні, розробленої Державною комісією з проведення в Україні адміністративної реформи і затвердженої відповідним Указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98 [11], передбачалося з метою поліпшення і спрощення порядку надання певних видів державних послуг делегування повноважень іншим управлінським рівням та секторам (децентралізація і децентрація). Іншим нормативним актом одним з основних завдань Мінрегіонбуду визначалося децентрацію та децентралізацію повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади (п. 4 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання Міністерства регіонального розвитку та будівництва» від 16 травня 2007 р. № 750 [12]).

Державна політика щодо реалізації реформування системи державного управління та місцевого самоврядування свого часу передбачала децентрацію владних повноважень, перерозподіл повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з додержанням принципів децентралізації та субсидіарності (розд. 4 Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року) [13]. Ще раніше постановою Кабінету Міністрів України від 07.04.2003

р. № 492 було прийнято Програму проведення досліджень з проблем державного управління та місцевого самоврядування на період до 2004 року [14], одним із досягнень якої, за задумом уряду, мало стати створення моделі проведення державної регіональної політики, що базується на принципах деконцентрації і децентралізації. Аналогічно пунктом 3.7. Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Відкритість, дієвість, результативність» [15] з метою удосконалення системи державного управління передбачалося вжиття заходів щодо поетапної децентрації та децентралізації повноважень органів виконавчої влади.

Наведені приклади переконливо ілюструють досить широке застосування у сучасному нормативному масиві паралельно з децентралізацією поняття деконцентрації. Водночас серйозним недоліком є відсутність нормативного роз'яснення змісту цих понять, що потребує їх доктринального тлумачення.

У енциклопедичній літературі розрізняють два типи децентралізації: адміністративну (бюрократичну) і демократичну. Децентралізація адміністративна означає розширення компетенції місцевих адміністративних органів, які діють у межах цієї компетенції самостійно і до певної міри незалежно від центральної влади, хоча і призначаються центральним урядом. Цей тип означає по суті не децентралізацію, а децентрацію влади. Децентралізація демократична передбачає створення розгалуженої системи місцевого самоврядування, коли місцеві справи вирішуються не представниками центрального уряду, а особами, обраними населенням [16, с. 168]. На жаль, у наведеній зовні

дуже привабливій типізації децентралізації з її поділом на адміністративну і демократичну та ототожнення адміністративного типу з деконцентрацією існує логічна прогалина. Прийняття цієї пропозиції призводить до структурної диференціації єдиного процесу децентралізації, внаслідок якої з'являються адміністративна децентралізація (тобто «децентралізація-деконцентрація») та демократична децентралізація (або просто «децентралізація»). У разі сприйняття зазначеного підходу розмивається розрив між поняттями децентралізації та деконцентрації з їх наступним ототожненням і об'єднанням під загальною назвою децентралізації, чому є відповідні підтвердження. Наприклад, В.А. Шатіло пов'язує принцип децентралізації із забезпеченням територіально-політичної єдності держави за допомогою законодавчого розмежування предметів повноважень між центральними органами державної влади та органами державної влади регіонального рівня (або органами місцевого самоврядування) [17, с. 43]. У наявності суміщення в єдиному концепті децентралізації двох принципово різних понять деконцентрації і децентралізації. Але тоді втрачають сенс всі вищенаведені норми сучасного законодавства, у яких зазначені поняття розмежовуються.

Виходом з цього становища є розгляд децентралізації та деконцентрації як двох складових одного явища, назву і зміст якого необхідно встановити. Проведений аналіз визначень змістоутворювальних понять «концентрація» [4, с. 350; 5, с. 321; 18, с. 167] і «централізація» [5, с. 650; 6, с. 970; 18, с. 469] дав змогу встановити, що спільним об'єднуючим їх інтерпретаційним концептом є поняття

«зосередження». Загальновідомо, що додавання префіксу «де» (лат. – відміна, скасування) перетворює будь-яку термінологічну одиницю на її антитезу. Таким чином, об'єднуючим родовим поняттям для «деконцентрації» і «децентралізації» буде «розосередження» або дисипація (від лат. *dissipatio* – розсіювання).

Слід зазначити, що в юридичній літературі існують окремі спроби застосування поняття «розосередження» для позначення процесу переміщення державної влади в пострадянських державах на рівень місцевого самоврядування [19, с. 24]. Але подібне застосування терміну «розосередження» має вигляд випадкового заміщення ним децентралізації, а тому виглядає як частковість, виокремлена із загального контексту значення цього поняття.

Висновки і перспективи.

Таким чином, вибудовується дихотомічна конструкція, у якій об'єднуючим родовим поняттям виступає дисипація (розосередження) влади, а видовими поняттями будуть деконцентрація як розосередження владної компетенції центральної влади на користь місцевих державних органів і децентралізація – на користь органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Гройсман В. Навіщо нам децентралізація? Українська правда. 2015. 22 червня. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/06/22/7072007/>
2. Децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування в Україні. Київ: Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна», 2015. 44 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства від 09.04.2015 р. № 320-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 28. Ст. 236.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
5. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 слів і словосполучень. Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, А.А. Дем'янюк; За ред. Л.І. Шевченко. Київ: АРІЙ, 2008. 672 с.
6. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень. Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.
7. Про затвердження Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1242. Офіційний вісник України. 2011. № 94. Ст. 343.
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
9. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20–21. Ст. 190.
10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997. № 24. Ст. 170.
11. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. Офіційний вісник України. 1999. № 21. Ст. 943.
12. Деякі питання Міністерства регіонального розвитку та будівництва: постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 р. № 750. Офіційний вісник України. 2007. № 39. Ст. 1545. (Втратила чинність на основі постанови Кабінету Міністрів України від 11.01.2012 р. № 3.).
13. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001. Офіційний вісник України. 2006. № 30. Ст. 2132.
14. Про затвердження Програми проведення досліджень з проблем державного управління та місцевого самоврядування на період до 2004 року: постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.2003 р. № 492. Офіційний вісник України. 2003. № 15. Ст. 663.
15. Відкритість, дієвість, результативність: Програма діяльності Кабінету Міністрів України від 17.03.2003 р. № п0001120-03. Урядовий кур'єр від 17.09.2003 р. № 173.
16. Горбатенко В.П. Децентралізація. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.: Т. 2: Д–Й. Київ: «Укр. енцикл.», 1999. С. 168–169.
17. Шатіло В.А. Централізація і децентралізація в механізмі державної влади: до постановки проблеми. Адміністративне право і процес. 2015. № 1(11). С. 41–47.
18. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 3-тє вид., опрацьов. і доповн. Львів: БаК, 2008. 512 с.
19. Побочий І.А. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті реформ в Україні. Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції: матеріали укр.-польськ. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листоп. 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 24–25.

References

1. Hroisman, V. (2015). Navishcho nam detsentralizatsiia? [Why do we have decentralization?]. *Ukrainska Pravda*. Available at: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/06/22/7072007>.

2. Detsentralizatsiia vlady ta reforma mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Decentralization of power and the reform of local self-government in Ukraine] (2015). Kyiv: Instytut stratehichnykh doslidzhen «Nova Ukraina», 44.
3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo detsentralizatsii povnovazhen u sferi arkhitekturno-budivelnoho kontroliu ta udoskonalennia mistobudivnogo zakonodavstva [About amendments to certain legislative acts of Ukraine on decentralization of authorities in the field of architectural and construction control and on improvement of town-planning legislation] vid 09.04.2015 № 320-VIII (2015). Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 28.
4. Busel, V.T. (2004). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Irpin: VTF «Perun», 1440.
5. Shevchenko, L.I. (2008). Novyi slovnyk inshomovnykh sliv [New dictionary of foreign words]: blyzko 40 000 sliv i slovospoluchen. Kyiv: ARII, 672.
6. Pustovit, L.O. (2000). Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]: 23 000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen. Kyiv: Dovira, 1018.
7. Pro zatverdzhennia Typovoi instruktсии z dilovodstva u tsentralnykh orhanakh vykonavchoi vlady, Radi ministriv Avtonomnoi Respubliky Krym, mistsevykh orhanakh vykonavchoi vlady [About approval of the typical instruction on clerical work in the central executive bodies, the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, and local executive bodies] (2011): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.11.2011 № 1242. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 94, 343.
8. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] (1996). Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 30, 141.
9. Pro mistsevi derzhavni administratsii [About local state administrations] (1999): Zakon Ukrainy vid 09.04.1999 № 586-XIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 20–21, 190.
10. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [About local self-government in Ukraine] (1997): Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 24, 170.
11. Pro zakhody shchodo vprovadzhennia Kontseptsii administrativnoi reformy v Ukraini [About measures to implement the concept of administrative reform in Ukraine] (1999): Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 22.07.1998 № 810/98. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 21, 943.
12. Deiaki pytannia Ministerstva rehionalnogo rozvytku ta budivnytstva [Some issues of the Ministry of regional development and construction] (2007): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.05.2007 № 750. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 39, 1545.
13. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnogo rozvytku na period do 2015 [About approval of the state strategy for regional development for the period until 2015] (2006): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.07.2006 № 1001. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 30, 2132.
14. Pro zatverdzhennia Prohramy provedennia doslidzhen z problem derzhavnoho upravlinnia ta mistsevoho samovriaduvannia na period do 2004 [About approval of the program of research on public administration and local government Issues for the period up to 2004] (2003): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.04.2003 № 492. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 15, 663.
15. Vidkrytist, diievist, rezultatynist [Openness, effectiveness, performance] (2003): Prohrama diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.03.2003 № n0001120-03. Uriadovy kur'ier, 173.
16. Horbatenko, V.P. (1999). Detsentralizatsiia. Yurydychna entsyklopediia [Decentralization. Legal encyclopedia]

- tion. The legal encyclopedia]. Kyiv: «Ukr. entsykl.», 168–169.
17. Shatilo, V.A. (2015). Tsentralizatsiia i detsentralizatsiia v mekhanizmi derzhavnoi vlady: do postanovky problemy [The centralization and decentralization in the mechanism of state power: to the problem.]. *Administrativne pravo i protses*, 1(11), 41–47.
18. Karavanskyi, S.Y. (2008). *Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy* [Practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. Lviv: BaK, 512.
19. Pobochnyi, I.A. (2013). *Polityko-pravovi zasady detsentralizatsii vlady v konteksti reform v Ukraini* [The political and legal principles of decentralization of power in the context of reforms in Ukraine] (2013). *Pravova derzhava: istoriia, suchasnist ta perspektyvy formuvannia v umovakh yevrointehratsii: materialy*. Dnipropetrovsk: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 24–25.

L.I. Kizyun (2019). Decentralization of the authority and compatible concepts.

Law. Human. Environment, 10(1): 28–34, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.004>.

Summary. It was considered the peculiarities of the formation of the modern content of the notion of decentralization of authority that have developed at the state and social levels of understanding. The essence and content of decentralization were investigated on the basis of the philological interpretation of this term, as well as a meaningful analysis of the cases of its application in the current legislation. The doctrinal classification of types of decentralization, in particular its division into administrative and bureaucratic, was analyzed, peculiarities of their application in the conditions of modern administrative reform in Ukraine are determined. It was concluded that there was a combination of the single conception of decentralization of two fundamentally different concepts of deconcentration and decentralization, which indicates the absence of the generic concept that would be common to them. The provided analysis made it possible to establish that the unifying generic notion for «deconcentration» and «decentralization» is the «dissipation» of authority as the process of distribution of authority.

Keywords: decentralization of authority, deconcentration of authority, dissipation of authority, local governmental authorities

ДЖЕРЕЛЬНА АГРАРНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ПІДЗАКОННИХ АКТІВ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

В. М. ЄРМОЛЕНКО, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: vemlaw@gmail.com

Анотація. Розглянуто інші ніж закони правові акти парламенту, зокрема постанови, визначено їх нормативну природу. Проаналізовано доктринальні та законодавчі підходи до поділу зазначених актів на нормативні та ненормативні. Визначено юридичну природу актів Президії Верховної Ради України. Встановлено підзаконний характер постанов вищого законодавчого органу. На основі проведеного порівняльно-правового аналізу зроблено висновок про місце постанов Верховної Ради України в ієрархічній системі нормативно-правових актів. Виокремлено пласт постанов Верховної Ради України і з'ясовано їх зміст на предмет належності до джерел аграрного права. Здійснено авторську класифікацію постанов парламенту аграрно-правового характеру. Джерелами аграрного права виступають постанови Верховної Ради України, які є нормативно-правовими за своїм змістом: обмежувально-заборонні, контрольньо-регулювальні, забезпечувальні, ратифікуючі та розширювальні. Постанови Верховної Ради України, що мають ненормативну, індивідуальну природу, запропоновано об'єднати в класифікаційні групи під назвою організаційно-розпорядчих та аналітично-оціночних актів.

Ключові слова: постанова, резолюція, декларація, аграрне право, джерела аграрного права

Актуальність.

Сучасна наукова і навчальна загальнонотеоретична література як вітчизняна, так і інших країн пострадянської правової сім'ї, практично не розглядає постанови парламенту як джерела права, внаслідок чого їх

юридична природа і місце в системі нормативно-правових актів є недостатньо визначеними. Для порівняння подібне становище існувало ще в середині минулого століття, коли в наукових працях, які висвітлювали державно-правове становище Верховної Ради СРСР, питання про її акти

займало підпорядковане положення і розглядалося лише побічно. В інших працях досліджувалися, як правило, нормативні акти Верховної Ради СРСР – закони, причому інші її акти або не зачіпалися взагалі, або розглядалися як різновид закону [1, с. 14]. З тих пір змінилися політико-правовий устрій нашої держави і функції центральних органів влади, але «біла пляма» щодо особливостей і місця інших ніж закони актів парламенту залишилась не замальованою на карті ієрархічної системи нормативно-правових актів. Стосується це і теоретичних прогалин галузевих юридичних наук, зокрема теорії аграрного права.

Мета статті. З'ясування юридичної природи інших ніж закони актів Верховної Ради України і особливостей їх застосування у аграрно-правовій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вивчення зазначеної тематики обмежується здобутками представників загальної теорії права, зокрема О.М. Васильєва, М.В. Саннікової, О.Ф. Скакун та ін. На жаль, теорією аграрного права вказаній сфері аграрних відносин не приділено належної уваги, що змушує будувати дослідження, виходячи з наявної бази саме загальнотеоретичних підвалин.

Результати.

Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» (ч. 2 ст. 46) [2] до актів Верховної Ради віднесено закони, постанови, резолюції, декларації, звернення і заяви. Не стосуючись законів, насамперед, слід вказати на ненормативний характер

резолюцій, зміст яких пов'язаний не із законодавчими, а з іншими повноваженнями парламенту [3, с. 274], а також заяв [4, с. 547] і звернень. Дещо складніше полягає справа з декларацією, яка у вітчизняній юридичній енциклопедичній літературі розглядається як політична заява від імені держави, уряду, партії чи іншої організації [5, с. 24]. З цього напрошується висновок про політичну, а не юридичну природу декларації. Однак останні монографічні дослідження в загальній теорії права розставляють дещо інші акценти у визначенні правової природи декларацій. Так, наголошуючи на тому, що в епоху буржуазно-демократичних революцій акти, які закладали засади нового правопорядку, отримували найменування «декларація», М. Саннікова робить висновок, що нині декларація, будучи своєрідним втіленням матеріальних умов життя суспільства, рівня розвитку його правової культури і т.д., обумовлює зміст законодавчих актів, які розробляються на її основі та приймаються на її підставі, а також складає підґрунтя формування та реалізації державної політики у певній сфері. Норми цих актів мають відповідати проголошеним у декларації принципам [6, с. 7, 19–20]. Наведене безумовно засвідчує джерельно-правову ідентифікацію декларацій Верховної Ради України, а тому – їх нормативний характер.

Погоджуючись з цим висновком, слід вказати на дуже узагальнений характер положень декларацій, які стосуються основоположних засад державного правопорядку. Такий їх зміст і призначення виключають можливість прийняття декларацій щодо окремих сфер суспільних відносин. Дійсно досить дивною виглядала б декларація у сфері аграрних відно-

син, які потребують правових джерел значно вужчого, конкретизованішого профілю. Тому декларації Верховної Ради України можна вважати джерелом аграрного права досить опосередковано в контексті проголошення дотримання задекларованих загальнолюдських цінностей, якими є права людини.

Таким чином, залишаються постанови Верховної Ради України, юридичну природу і силу яких належить з'ясувати. Разом з тим, варто вказати на існування двох видів постанов парламенту: 1) Верховної Ради України; 2) Президії Верховної Ради України. Однак навіть поверхневий аналіз постанов Президії Верховної Ради України свідчить про їх суцільно індивідуально-правовий характер, про спрямування на прийняття проектів законів до розгляду парламентом, організацію виборів народних депутатів та роботи Верховної Ради тощо. У такій іпостасі постанови Президії Верховної Ради України не можуть бути не лише джерелами аграрного права, а й джерелами права взагалі. Більш того, будучи індивідуально-правовими актами, постанови Президії Верховної Ради України не є складовою національного законодавства.

Щодо правової природи й місця постанов Верховної Ради України в системі вітчизняного права, то серед сучасних науковців їх згадує лише О.Ф. Скакун, яка відносить зазначені постанови до підзаконних нормативних актів, розміщуючи їх за юридичною силою між актами Президента України і уряду [7, с. 335]. За умови відсутності інших наукових підходів і нормативного закріплення визначення поняття постанов парламенту в національному законодавстві, для вирішення проблеми з'ясування приро-

ди й місця зазначених актів у системі нормативно-правових актів доцільно звернутися до нормотворчого досвіду інших держав пострадянської правової сім'ї, в яких прийнято закони про нормативно-правові акти.

Аналіз положень цих законів призводить до досить неоднозначного висновку. Попри те, що всі вони визнають постанови парламенту нормативно-правовими актами, тільки у ст. 9 Закону Республіки Узбекистан «Про нормативні правові акти» [8] прямо вказано на те, що постанови палат парламенту приймаються на основі та на виконання Конституції і законів, тобто на суто підзаконний характер таких постанов. Щодо юридичної сили постанов парламенту, то існують два підходи, згідно яких: 1) постанови парламенту мають вищу силу від указів Президента (ч. 1 ст. 6 Закону Киргизької Республіки «Про нормативні правові акти Киргизької Республіки» [9], ст. 5 Закону Республіки Узбекистан «Про нормативні правові акти», ч. 2 ст. 10 Закону Республіки Казахстан «Про правові акти» [10]); 2) постанови парламенту мають меншу силу від декретів і указів Президента (ч. 4 ст. 10 Закону Республіки Білорусь «Про нормативні правові акти Республіки Білорусь» [11]. Проведений порівняльно-правовий аналіз дає змогу приєднатися до переважаючої об'єктивної думки науковців і законодавців пострадянської правової сім'ї про вищу юридичну силу постанов парламенту над нормативними актами Президента.

Водночас слід зважити на думку А.М. Васильєва, який свого часу взагалі рахував постанови Верховної Ради СРСР актами верховного управління, а за юридичною природою – актами застосування норм права вищим органом державної влади в СРСР,

тобто діями Верховної Ради СРСР, що реалізовували правові настанови Конституції СРСР і мали на меті викликати певні правові наслідки. Тому, як вважав А.М. Васильєв, акти Верховної Ради СРСР за своєю юридичною природою становили особливий вид юридичних фактів, спрямованих на встановлення, зміну чи припинення певних правовідносин [1, с. 21]. Можливо постанови Верховної Ради СРСР й мали управлінську природу, але в нинішніх умовах зведення рівня постанов парламенту лише до ролі актів державного управління значно збіднює функціональний статус Верховної Ради України.

Як наслідок напрошується висновок про ймовірне існування постанов Верховної Ради як нормативного, так і ненормативного характеру, розрізняти які можна лише за змістом. До такого висновку призводить зміст постанови Верховної Ради України «Про додаткові заходи щодо забезпечення сільськогосподарських товаровиробників пально-мастильними матеріалами для проведення осінньо-польових робіт у 1998 році» [12]. Констатуючи наявність недоліків у проведенні комплексу осінньо-польових робіт та недопущення втрат вирощеного врожаю, парламент прийняв рішення щодо усунення цих недоліків через безвідсоткове товарне кредитування сільськогосподарських товаровиробників пально-мастильними матеріалами в рахунок майбутнього врожаю з урядового резервного фонду. Таким чином, маємо організаційно-розпорядчий акт, який не вводить і не припиняє нових норм, а компліюючи зміст вже існуючих норм, створює відповідний індивідуальний організаційно-розпорядчий механізм правового регулювання.

Індивідуальність зазначеного акта додатково підкреслюється разовим характером його дії, визначеним обмеженим періодом осінньо-польових робіт у 1998 році. У подальшому такий механізм більше не застосовувався. Ще одним прикладом організаційно-розпорядчого акта є постанова Верховної Ради України «Про заходи щодо захисту внутрішнього ринку від імпорту цукру білого, цукрових сиропів та насіння цукрових буряків» [13], яка, не зважаючи на організаційно-протекціоністський характер за своїм змістом є індивідуальним актом правозастосування.

До іншої підгрупи індивідуальних актів слід віднести аналітично-оціночні акти, якими є постанови Верховної Ради України «Про виконання земельного законодавства при реформуванні аграрного сектора економіки» [14], «Про інформацію Уряду щодо стану виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 18 вересня 1998 року «Про заходи щодо стабілізації сільськогосподарського виробництва» [15], «Про інформацію Кабінету Міністрів України про ситуацію в сільському господарстві та невідкладні заходи щодо державної підтримки агропромислового комплексу» [16]. Ці постанови містять оцінку діяльності уряду (переважно негативну) в певній сфері аграрних відносин, результатом якої є заходи з посилення нормотворчої діяльності для усунення проблемних питань.

Серед постанов Верховної Ради України є й такі, що мають обмежувально-заборонний характер: 1) «Про впровадження мораторію на закриття державних і комунальних закладів культури у сільській місцевості» [17], якою до кінця 2015 року було запроваджено мораторій на закрит-

тя державних і комунальних закладів культури у сільській місцевості і вжиття невідкладних заходів щодо зміни їх умов фінансування; 2) «Про впровадження мораторію на закриття загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості» [18], якою до кінця 2009 року було запроваджено заборону на закриття сільських шкіл; 3) «Про недопущення закриття об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості» [19]. Якщо перші дві постанови мають чітко виражений заборонний характер, то остання є обмежувальним актом, в якому виражається ставлення законодавця до певних негативних, на його думку, суспільних процесів у сфері аграрних відносин, наслідком чого є позитивне зобов'язування певного органу державної влади. Тому в постанові «Про недопущення закриття об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості» виражається позиція Верховної Ради України щодо неприпустимості закриття шкіл, клубів, фельдшерсько-акушерських пунктів, дільничних лікарень, інших об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості без відповідного рішення територіальної громади. Як наслідок, Кабінет Міністрів України було зобов'язано вжити невідкладних заходів щодо недопущення скорочення та відновлення діяльності зазначених об'єктів із визначенням необхідних джерел їх фінансування. Безумовно обмежувально-заборонний характер вказаних постанов парламенту робить їх нормативно-правовими актами.

Наступна група постанов Верховної Ради України об'єднує акти, які, на думку П.О. Гвоздика, є формою реалізації парламентом контрольних

функцій. Це акти, які містять оцінки стану в певній сфері суспільних відносин, рекомендації та доручення уряду та іншим органам виконавчої влади з удосконалення правового регулювання в цій сфері [20, с. 152–153]. Позитивне сприйняття вказаного підходу дозволяє присвоїти таким актам умовну назву контрольно-регулювальних. Першу підгрупу контрольно-регулювальних актів складають рекомендації парламенту, вироблені внаслідок заслуховування відповідних центральних органів влади про стан і перспективи розвитку різних сфер аграрних відносин. До них слід віднести схвалені постановами Верховної Ради України «Рекомендації парламентських слухань на тему: «Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства і харчової промисловості України» [21], «Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні «Сільська молодь: стан, проблеми та шляхи їх вирішення» [22], «Рекомендації парламентських слухань «Про законодавче забезпечення розвитку бурякоцукрового комплексу в Україні та заходи щодо його покращання» [23]. Вказані Рекомендації є програмними актами-реакцією законодавця на системні кризові зрушення в аграрно-виробничій і аграрно-соціальній сферах. Вони містять широку палітру принципово нових організаційних, фінансових і правових положень-заходів щодо подолання вказаних кризових явищ, що надає їм нормативного характеру.

Ще одну групу становлять забезпечувальні нормативні акти, якими є постанови Верховної Ради України про введення в дію Законів України. Саме постановами парламенту було введено низку аграрних та суміжних

законів: «Про колективне сільськогосподарське підприємство» [24], «Про охорону прав на сорти рослин» [25], «Про карантин рослин» [26], «Про племінне тваринництво» [27], «Про ветеринарну медицину» [28], «Про форми власності на землю» [29].

Ці закони є чинними досі (деякі в новій редакції). Вказані постанови запроваджують нові норми в систему аграрного законодавства, зобов'язуючи при цьому привести законодавство України у відповідність із введеними законами, тобто ці постанови виступають чинниками зміни існуючих норм чинного законодавства. Це свідчить про безумовно нормативно-правовий характер наведених постанов Верховної Ради України.

У ще одному ракурсі постанови Верховної Ради України виступають як ратифікувальні акти. Справа в тому, що протягом 1991–1994 рр. постановами Верховної Ради України було ратифіковано міжнародні договори про співробітництво з більшістю держав – колишніх республік СРСР, а також з іншими країнами, зокрема Францією, Польщею, Угорщиною, Туреччиною, Словаччиною, Індією тощо. І лише в 1994 р. процедура ратифікації змінилась з набуттям чинності Законом України «Про міжнародні договори України» [30], згідно ст. 7 якого ратифікація міжнародних договорів почала здійснюватися шляхом ухвалення спеціального закону. Водночас майже всі ратифіковані постановами Верховної Ради України міжнародні договори досі не втратили своєї чинності завдяки зафіксованому в них принципу автоматичного продовження цих договорів щоразу на наступний п'ятирічний період після першого десятирічного строку їх дії у разі відсутності заперечення сторін.

Джерелом аграрного права виступають положення вказаних міжнародних договорів, присвячені співробітництву в аграрній сфері економіки. Як приклад таких джерельних положень можна навести ст. 12 Договору про дружбу і співробітництво між Україною і Туркменістаном [31], ст. 16 Договору про дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Казахстан [32], ст. 12 Договору про взаєморозуміння та співробітництво між Україною і Французькою Республікою [33] тощо.

Ще однією особливістю постанов Верховної Ради України є розширювальний характер дії їх окремих положень. Так, уже згадувана постанова «Про порядок введення в дію Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», розширює дію цього закону за рахунок включення норми про те, що об'єкти соціально-побутового призначення поділу (паюванню) між членами колективного сільськогосподарського підприємства не підлягають.

Висновки і перспективи.

Резюмуючи сказане можна зробити узагальнювальний висновок про те, що джерелами аграрного права виступають постанови Верховної Ради України, які є нормативно-правовими за своїм змістом. До таких постанов варто застосувати таку класифікацію: обмежувально-заборонні, контрольні-регулювальні, забезпечувальні, ратифікуючі та розширювальні. Разом з тим, існують постанови Верховної Ради України, що мають ненормативну, індивідуальну природу, які доцільно об'єднати в класифікаційні групи під назвою організаційно-розпорядчих та аналітично-оціночних

актів. Ці постанови безумовно не є джерелами аграрного права, як і джерелами права в цілому. Такий висновок є перспективним з огляду на його подальше застосування у науковій та нормотворчій діяльності.

Список використаних джерел

1. Васильев А.М. О классификации актов Верховного Совета СССР. Советское государство и право. 1953. № 8. С. 14–27.
2. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2010. № 14–15, № 16–17. Ст. 133.
3. Нагребельний В.П., Бакаєв О.В. Резолюція. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 5: П–С. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. С. 274.
4. Фурса С.Я. Заява. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 2: Д–Й. Київ: «Укр. енцикл.», 1999. С. 547.
5. Шемшученко Ю.С. Декларація. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 2: Д–Й. Київ: «Укр. енцикл.», 1999. С. 24.
6. Саннікова М. Декларація як джерело права в романо-германській правовій системі; наук. ред.: В.П. Колісник. Харків: Юрайт, 2012. С. 7, 19–20.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. С. 335.
8. О нормативных правовых актах: Закон Республики Узбекистан от 24.12.2012 г. № ЗРУ-342. URL: http://fmc.uz/legisl.php?id2=z_normativno_pravovie_akti
9. О нормативных правовых актах Кыргызской Республики: Закон Кыргызской Республики от 20.06.2009 г. № 241. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202591>
10. О правовых актах: Закон Республики Казахстан от 06.04.2016 г. № 480-V ЗРК. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37312788#pos=177;-46
11. О нормативных правовых актах: Закон Республики Беларусь от 10.01.2000 г. № 361-З. URL: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=h10000361>
12. Про додаткові заходи щодо забезпечення сільськогосподарських товаровиробників пально-мастильними матеріалами для проведення осінньо-польових робіт у 1998 році: постанова Верховної Ради України від 03.11.1998 р. № 219-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1998. № 49. Ст. 308.
13. Про заходи щодо захисту внутрішнього ринку від імпорту цукру білого, цукрових сиропів та насіння цукрових буряків: постанова Верховної Ради України від 23.03.2004 р. № 1653-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 25. Ст. 359.
14. Про виконання земельного законодавства при реформуванні аграрного сектора економіки: постанова Верховної Ради України від 11.01.2000 р. № 1364-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2000. № 6–7. Ст. 45.
15. Про інформацію Уряду щодо стану виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 18 вересня 1998 року «Про заходи щодо стабілізації сільськогосподарського виробництва»: постанова Верховної Ради України від 04.11.1998 р. № 226-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1998. № 50–51. Ст. 316.
16. Про інформацію Кабінету Міністрів України про ситуацію в сільському господарстві та невідкладні заходи щодо державної підтримки агропромислового комплексу: постанова Верховної Ради України від 15.08.1997 р. № 505/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997. № 40. Ст. 273.
17. Про впровадження мораторію на закриття державних і комунальних закладів культури у сільській місцевості: постанова Верховної Ради України від 08.02.2012 № 4356-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2012. № 36. Ст. 429.

18. Про впровадження мораторію на закриття загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості: постанова Верховної Ради України від 19.12.2008 № 778-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2009. № 24. Ст. 301.
19. Про недопущення закриття об'єктів соціально-культурного призначення в сільській місцевості: постанова Верховної Ради України від 06.09.2005 № 2794-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 46–47. Ст. 469.
20. Гвоздик П.О. Джерела екологічного права України: монографія / відп. ред. Н.Р. Малишева. Київ: Алерта, 2012. 303 с.
21. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства і харчової промисловості України»: постанова Верховної Ради України від 06.04.2009 № 1240-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2009. № 38. Ст. 544.
22. Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні «Сільська молодь: стан, проблеми та шляхи їх вирішення»: постанова Верховної Ради України від 20.12.2005 № 3238-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2006. № 16. Ст. 145.
23. Рекомендації парламентських слухань «Про законодавче забезпечення розвитку бурякоцукрового комплексу в Україні та заходи щодо його покращання»: постанова Верховної Ради України від 03.03.2005 № 2465-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 12. Ст. 227.
24. Про порядок введення в дію Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство»: постанова Верховної Ради України від 14.02.1992 № 2115-XII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 1992. № 20. Ст. 273.
25. Про введення в дію Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»: постанова Верховної Ради України від 21.04.1993 № 3117-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. № 21. Ст. 219.
26. Про порядок введення в дію Закону України «Про карантин рослин»: постанова Верховної Ради України від 30.06.1993 № 3349-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. № 34. Ст. 353.
27. Про порядок введення в дію Закону України «Про племінне тваринництво»: постанова Верховної Ради України від 23.12.1993 № 3773-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 2. Ст. 8.
28. Про порядок введення в дію Закону України «Про ветеринарну медицину»: постанова Верховної Ради України від 25.06.1992 № 2499-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 36. Ст. 532.
29. Про форми власності на землю: Закон України від 30.01.1992 № 2074-XII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 1992. № 18. Ст. 226.
30. Про міжнародні договори України: Закон України від 22.12.1993 № 3767-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 10. Ст. 45.
31. Про ратифікацію Договору про дружбу і співробітництво між Україною і Туркменістаном: постанова Верховної Ради України від 09.04.1993 р. № 3096-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. № 30. Ст. 328.
32. Про ратифікацію Договору про дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Казахстан: постанова Верховної Ради України від 24.12.1994 р. № 4023-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 27. Ст. 227.
33. Про ратифікацію Договору про взаєморозуміння та співробітництво між Україною і Французькою Республікою: постанова Верховної Ради України від 17.09.1992 р. № 2610-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 43. Ст. 612.

References

1. Vasylev, A.M. (1953). O klasyfikatsyyi aktov Verkhovnoho Soveta SSSR [On the classification of acts of the Supreme Soviet of

- the USSR]. Sovetskoe gosudarstvo y pravo, 8, 14–27.
2. Pro Rehlament Verkhovnoi Rady Ukrainy [About the Rules of the Verkhovna Rada of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 10.02.2010 № 1861-VI (2010). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 14–15, 16–17, 133.
3. Nahrebelnyi, V.P., Bakaiev, O.V. (2003). Rezoliutsiia. Yurydychna entsyklopediia [Resolution. Legal Encyclopedia]: v 6 t. Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko ta in. T. 5: P–S. Kyiv: «Ukr. entsykl.», 274.
4. Fursa, S.Ya. (1999). Zaiava. Yurydychna entsyklopediia [Statement. Legal Encyclopedia]: v 6 t. Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. T. 2: D–I. Kyiv: «Ukr. entsykl.», 547.
5. Shemshuchenko, Yu.S. (1999). Deklaratsiia. Yurydychna entsyklopediia [Declaration. Legal Encyclopedia]: v 6 t. Redkol.: Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. T. 2: D–I. Kyiv: «Ukr. entsykl.», 24.
6. Sannikova, M. (2012). Deklaratsiia yak dzhherelo prava v romano-hermanskii pravovii systemi [Declaration as a source of law in the Roman-Germanic legal system]. Kharkiv: Yurait, 19–20.
7. Skakun, O.F. (2001). Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]. Kharkiv: Konsum, 2001, 335.
8. O normatyvno-pravovukh aktakh [About normative legal acts] (2012): Zakon Respublyky Uzbekystan ot 24.12.2012 № ZRU-342. Available at: <http://fmc.uz/legisl.php>
9. O normatyvnukh pravovukh aktakh Kurhuzskoi Respublyky [About regulatory legal acts of the Kyrgyz Republic] (2009): Zakon Kurhuzskoi Respublyky ot 20.06.2009 № 241. Available at: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202591>
10. O pravovukh aktakh [About legal acts] (2016): Zakon Respublyky Kazakhstan ot 06.04.2016 № 480-V ZRK. Available at: <https://online.zakon.k>
11. O normatyvnukh pravovukh aktakh [About regulatory legal acts] (2000): Zakon Respublyky Belarus ot 10.01.2000 № 361-Z. Available at: <http://www.pravo.by>
12. Pro dodatkovi zakhody shchodo zabezpechennia silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv palno-mastylnymy materialamy dlia provedennia osinno-polovykh robot u 1998 [On additional measures to provide agricultural producers with combustible and lubricants for autumn field work in 1998] (1998): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 03.11.1998 № 219-KhIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 49, 308.
13. Pro zakhody shchodo zakhystu vnutrishnoho rynku vid importu tsukru biloho, tsukrovykh syropiv ta nasinnia tsukrovykh buriakiv [On Measures to Protect the Internal Market from Imports of White Sugar, Sugar Syrups and Sugar Beet Seeds] (2004): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23.03.2004 № 1653-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 25, 359.
14. Pro vykonannia zemelnoho zakonodavstva pry reformuvanni ahrarnoho sektora ekonomiky [On the implementation of land legislation in the reform of the agrarian sector of the economy] (2000): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 11.01.2000 № 1364-XIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 6–7, 45.
15. Pro informatsii Uriadu shchodo stanu vykonannia Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 veresnia 1998 «Pro zakhody shchodo stabilizatsii silskohospodarskoho vyrobnytstva» [On Information to the Government on the Status of Implementation of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 18, 1998 «On Measures to Stabilize Agricultural Production»] (1998): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 04.11.1998 № 226-KhIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 50–51, 316.
16. Pro informatsiiu Kabinetu Ministriv Ukrainy pro sytuatsiiu v silskomu hospodarstvi ta nevidkladni zakhody shchodo derzhavnoi pidtrymky ahropromyslovoho kompleksu

- [About information of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the situation in agriculture and urgent measures on state support to the agro-industrial complex] (1997): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 15.08.1997 № 505/97-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 40, 273.
17. Pro vprovadzhennia moratoriiu na zakryttia derzhavnykh i komunalnykh zakladiv kultury u silskii mistsevoli [On the introduction of a moratorium on the closure of state and municipal cultural institutions in the countryside] (2012): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 08.02.2012 № 4356-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 36, 429.
 18. Pro vprovadzhennia moratoriiu na zakryttia zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv u silskii mistsevoli [On the introduction of a moratorium on the closure of general education institutions in rural areas] (2009): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 19.12.2008 № 778-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 24, 301.
 19. Pro nedopushchennia zakryttia ob'iektiv sotsialno-kulturnoho pryznachennia v silskii mistsevoli [On the prevention of the closure of objects of social and cultural use in rural areas] (2005): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 06.09.2005 № 2794-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 46–47, 469.
 20. Hvozdyk P.O. (2012). Dzherela ekolohichnoho prava Ukrainy [Sources of ecological law of Ukraine]. Kyiv: Alerta, 303.
 21. Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku silskoho hospodarstva i kharchovoi promyslovosti Ukrainy» [The current state and prospects of the development of the agriculture and food industry of Ukraine] (2009): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 06.04.2009 № 1240-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 38, 544.
 22. Rekomendatsii parlamentskykh slukhan pro stanovyshe molodi v Ukraini «Sil'ska molod: stan, problemy ta shliakhy yikh vyrishennia» [Rural youth: the state, problems and ways of their solution] (2005): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 20.12.2005 № 3238-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 16, 145.
 23. Rekomendatsii parlamentskykh slukhan «Pro zakonodavche zabezpechennia rozvytku buriakotsukrovoho kompleksu v Ukraini ta zakhody shchodo yoho pokrashchannia» [On legislative support for the development of beet and sugar complex in Ukraine and measures to improve it] (2005): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 03.03.2005 № 2465-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 12, 227.
 24. Pro poriadok vvedennia v diiu Zakonu Ukrainy «Pro kolektyvne silskohospodarske pidpriemstvo» [On the procedure for the enactment of the Law of Ukraine «On Collective Agricultural Enterprise»] (1992): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 14.02.1992 № 2115-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 20, 273.
 25. Pro vvedennia v diiu Zakonu Ukrainy «Pro okhoronu prav na sorty roslyn» [About the enactment of the Law of Ukraine «On the Protection of the Rights of Plant Varieties»] (1993): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 21.04.1993 № 3117-KhII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 21, 219.
 26. Pro poriadok vvedennia v diiu Zakonu Ukrainy «Pro karantyn roslyn» [On the procedure for the enactment of the Law of Ukraine «On Plant Quarantine»] (1993): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 30.06.1993 № 3349-KhII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 34, 353.
 27. Pro poriadok vvedennia v diiu Zakonu Ukrainy «Pro pleminne tvarynnystvo» [On the procedure for the enactment of the Law of Ukraine «On Tribal Livestock»] (1993): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23.12.1993 № 3773-KhII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2, 8.
 28. Pro poriadok vvedennia v diiu Zakonu Ukrainy «Pro veterynarnu medytsynu» [On the procedure for the enactment of the

- Law of Ukraine «On Veterinary Medicine»] (1992): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 25.06.1992 № 2499-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 36, 532.
29. Pro formy vlasnosti na zemliu [About forms of ownership of land] (1992): Zakon Ukrainy vid 30.01.1992 № 2074-KhII. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 18, 226.
 30. Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy [About international treaties of Ukraine] (1993): Zakon Ukrainy vid 22.12.1993 № 3767-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 10, 45.
 31. Pro ratyfikatsiiu Dohovoru pro druzhbu i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Turkmenystanom [On ratification of the Treaty on Friendship and Cooperation between Ukraine and Turkmenistan] (1993): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 09.04.1993 № 3096-KhII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 30, 328.
 32. Pro ratyfikatsiiu Dohovoru pro druzhbu i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Kazakhstan [On ratification of the Treaty on Friendship and Cooperation between Ukraine and the Republic of Kazakhstan] (1994): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 24.12.1994 № 4023-KhII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 27, 227.
 33. Pro ratyfikatsiiu Dohovoru pro vzaiemorozuminnia ta spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Frantsuzkoiu Respublikoiu [On Ratification of the Agreement on Mutual Understanding and Cooperation between Ukraine and the French Republic] (1992): postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.09.1992 № 2610-KhII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 43, 612.

V.M. Yermolenko (2019). Sourcing agricultural legal nature of by-term actions of the Verkhovna Rada of Ukraine. Law. Human. Environment, 10(1): 35–45, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.005>.

Summary. It was considered other than laws, legal acts of parliament, particularly, their normative nature was determined. It was analyzed the doctrinal and legislative approaches to the division of these acts into normative and non-normative. The legal nature of the acts of the Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine was determined. It was established the subordinate nature of the decisions of the highest legislative body. On the basis of the comparative legal analysis it was made a conclusion about the basis of the resolutions of Verkhovna Rada of Ukraine in the hierarchical system of normative legal acts. A set of resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine was separated and their content was determined for the subject of implementation to the sources of the agrarian law. It was carried out the author's classification of resolutions of parliament of legal agrarian nature. The sources of agrarian law are the resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine, which are normative and legal in their content: restrictive prohibitive, control regulative, securing, ratifying and expanding. It was proposed to unite into the classification groups under the name of organizational-regulatory and analytical and appraisal actsthe resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine, which have a non-normative, individual nature.

Keywords: decree, resolution, declaration, agrarian law, sources of agrarian law

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

О. В. ГАФУРОВА, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: gafurova.olena@gmail.com

В. В. ЗАЙКА, студент магістратури юридичного факультету,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: wiktor.Saika@gmail.com

Анотація. У статті розкрито сутність державної підтримки сільського господарства України. Особливу увагу приділено характеристиці основних напрямів державної фінансової підтримки в зазначеній сфері.

Ключові слова: державна аграрна політика, державна фінансова підтримка, сільське господарство, сільськогосподарський товаровиробник, фермерське господарство, продовольча безпека, сільський розвиток

Актуальність.

Для розвитку аграрного сектору економіки державна підтримка традиційно відіграє вирішальну роль. Як слушно зазначає Х.А. Григор'єва, найбільш поширеними та проблемними недоліками аграрного законодавства у цій сфері є несистематизованість нормативно-правової основи; підміна законного регулювання підзаконним; низький рівень нормотворчої техніки; гіпердинамічність [2, с. 312]. Тому, створення ефективного механізму державної підтримки аграрної галузі та забезпечення належного правового регулювання у цій сфері є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Серед наукових розробок, присвячених дослідженню правового регулювання державної підтримки аграрного сектору економіки, необхідно виділити праці таких вчених, як: Х.А. Григор'єва, Л.І. Купченя, С.І. Марченко, І.П. Сафонов, С.І. Сиволицька, А.М. Статівката інші.

Мета статті полягає у розкритті сутності державної підтримки сільського господарства України. Особлива увага приділяється характеристиці основних напрямів державної фінансової підтримки в зазначеній сфері.

Результати.

Розглянемо, що ж вкладають юристи-аграрники у поняття державної підтримки сільського господарства? Так, І.П. Сафонов під вказаним поняттям розуміє законодавчо закріплені організаційні, економічні та правові механізми, завдяки яким аграрним товаровиробникам надається державна допомога компетентними органами з метою стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, розвитку аграрного ринку й забезпечення продовольчої безпеки населення [8, с. 12]. С.І. Марченко зазначає, що державна підтримка товарного сільськогосподарського виробництва – це врегульована нормами права сукупність організаційних, економічних, правових та інших засобів (пільг та переваг), які надаються державою в особі уповноважених органів за рахунок державних ресурсів, або шляхом відмови держави від отримання певних доходів, суб'єктам господарювання, діяльність яких пов'язана з сільськогосподарським виробництвом з метою забезпечення продовольчої безпеки держави, розв'язання соціально-економічних проблем, сприяння соціальному розвитку сільських територій, відновлення та підтримання екологічної рівноваги територій [5, с. 151]. Дуже близьким за змістом є визначення, наведене О.В. Будай [1, с. 96]. Ці вчені широко підходять до визначення цієї правової категорії, звертаючи увагу на різномірні заходи, які має вживати держава для забезпечення продовольчої безпеки та сільського розвитку. На відміну від них, Л.І. Купчення переконана, що державна підтримка сільського господарства України полягає у цілеспрямованому

впливі держави на сільське господарство з метою сприяння діяльності сільськогосподарських товаровиробників, прийняття задля цього законів і підзаконних нормативно-правових актів у сфері сільського господарства, а також удосконалення системи органів, які здійснюють державне регулювання розвитку даної галузі [4, с. 132]. Тобто, науковець пов'язує можливість її забезпечення, насамперед, з прийняттям відповідного законодавства. Крім того, в аграрно-правовій літературі запропоноване визначення державної підтримки фермерських господарств. Під нею пропонується розуміти сукупність заходів, що вживаються державою з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для розвитку фермерських господарств, включаючи їх створення та функціонування як суб'єктів господарювання [9, с. 3]. Враховуючи вищезазначене, можемо дійти висновку, що сутність державної підтримки сільського господарства полягає у створенні компетентними органами держави, шляхом застосування відповідних механізмів, умов для ефективного сільськогосподарського виробництва, розвитку сільських територій та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Основною складовою державної підтримки аграрного сектору економіки є його державне фінансування. Вказана форма підтримки широко застосовується в розвинених країнах світу. Щорічно в цих країнах на розвиток сільського господарства виділяються досить значні фінансові ресурси (від 210 млн. дол. США у Новій Зеландії до 92 млрд. дол. США у країнах ЄС) [3, с. 63]. Що стосується України, то у 2018 р. на вказані цілі виділено 6,3 млрд грн. (Додаток

3 Закону України від 7 грудня 2017 р. «Про Державний бюджет України на 2018 рік»). На жаль, жоден різновид державної підтримки сільського господарства країни не функціонує стабільно і передбачувано протягом тривалого періоду часу, що дозволило би сільськогосподарським товаровиробникам сформувати певні виправдані очікування і корегувати свою господарську діяльність відповідно до них.

Основні заходи державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки передбачені Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» в новій редакції від 15 серпня 2018 р. Але, слід зазначити, що далеко не всі з них реалізовані на практиці. Це стосується, наприклад, права на отримання бюджетної дотації сільськогосподарськими товаровиробниками, які вирощують овочі і баштанні культури, коренеплоди, виноград, ягоди, горіхи, тютюн тощо (ст. 16-1), виконання цільових державних програм, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, боротьбу із шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин і тварин, ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях (п. 17-2. 1 ст. 17). Законом України від 19 червня 2003 р. «Про фермерське господарство» також встановлено декілька напрямів державної підтримки цих суб'єктів господарювання, які жодного року не фінансувалися з бюджету. Зокрема, мала б надаватися допомога: для облаштування відокремленої фермерської садиби (на будівництво під'їзних шляхів, електро- та радіотелефонних мереж, газо- й водопостачальних систем) (ч. 4 ст. 5); переселенцям, які створюють

фермерське господарство в трудонедостатніх населених пунктах (ч. 5 ст. 5). Така ситуація, як слушно зазначає А.М. Статівка, пов'язана насамперед із недостатнім фінансуванням та неефективним використанням державних коштів [10, с. 241]. Зазначене повною мірою стосується і державної підтримки сільського розвитку. Так, в Законі України від 16 листопада 2005 р. «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» зазначається, що основними складовими державної аграрної політики є комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих, у т. ч. і на розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій (ст. 1). Відповідно, необхідним є розробка механізму забезпечення державної фінансової підтримки не тільки сільськогосподарського виробництва, а й соціальної сфери села. Взагалі ж, на думку Т.М. Оруджева, удосконалення напрямів і механізмів державної фінансової підтримки повинно передбачати розподіл наявних бюджетних ресурсів підтримки відповідно до основних стратегічних завдань галузі по таких напрямках: формування ринкової інфраструктури та стимулювання попиту на сільськогосподарську продукцію; здійснення прямих бюджетних виплат товаровиробникам у порядку та обсягах, що не суперечать взятим зобов'язанням перед СОТ; забезпечення розвитку сільських територій, збереження навколишнього середовища [5, с. 65].

На сьогоднішній день, державне фінансування аграрного сектору економіки здійснюється за такими програмами: «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комп-

лексі шляхом здешевлення кредитів», «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств», «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними», «Державна підтримка галузі тваринництва», «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» (Додаток 3 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік»).

За першою програмою кошти спрямовуються суб'єктам господарювання агропромислового комплексу на часткову компенсацію відсоткової ставки за залученими у національній валюті банківськими кредитами (п. 1 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів, затвердженого постановою КМУ від 29 квітня 2015 р. № 300). Компенсації підлягають відсоткові ставки за короткостроковими кредитами, залученими для покриття виробничих витрат та середньостроковими кредитами, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення (п. 4 вищезазначеного Порядку).

Згідно з Концепцією розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки, схваленою розпорядженням КМУ від 13 вересня 2017 р. № 664-р, пріоритетом державної аграрної політики має стати підтримка фермерських господарств шляхом розвитку сільськогосподарської кооперації. Відповідно суб'єктами державної фінансової підтримки ста-

ли невеликі та середні фермерські господарства, у власності та/або користуванні яких перебуває не більше ніж 500 га земель сільськогосподарського призначення, які мають чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 15000000 грн; сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (далі – СОК), до складу яких входить не менше ніж 20 членів, серед яких повинні бути не менше ніж одне фермерське господарство, а інші – фізичні особи, у власності та користуванні кожної з яких перебуває не більше ніж 100 га земель сільськогосподарського призначення (п. 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств, затвердженого постановою КМУ від 7 лютого 2018 р. № 106). Вказаним особам надається часткова компенсація: вартості закупленого у суб'єктів насінництва насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції; витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами; вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва. Крім того, передбачена можливість здешевлення кредитів і фінансова підтримка СОК (п. 5).

Третя програма спрямована на підтримку розвитку галузі рослинництва та передбачає виділення бюджетних коштів суб'єктам господарювання, які займаються виноградарством, садівництвом і хмелярством, за такими напрямками: проведення робіт із закладення насаджень, догляду за ними до вступу у плодоношення; придбання садивного матеріалу плодово-ягідних культур,

винограду та хмелю; будівництво холодильників з регульованим газовим середовищем та ємністю від 500 тонн для зберігання столових сортів винограду та плодів власного виробництва; будівництво розсадницькими господарствами лабораторних комплексів для виробництва безвірусного садивного; придбання механізмів та техніки (п. 5 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства, затвердженого постановою КМУ від 15 липня 2005 р. № 587).

Програмою «Державна підтримка галузі тваринництва» передбачено часткову компенсацію відсоткової ставки за банківськими кредитами, залученими для покриття витрат, пов'язаних із провадженням діяльності у галузях: вівчарства, козівництва, бджільництва, звірівництва, кролівництва, шовківництва та аквакультури; часткову компенсацію вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції; спеціальні бюджетні дотації за утримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності, а також за вирощування молодняка великої рогатої худоби, який народився в господарствах фізичних осіб; часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин (п. 4 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва, затвердженого постановою КМУ від 7 лютого 2018 р. № 107).

Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільсько-

господарських товаровиробників затверджений постановою КМУ від 8 лютого 2017 р. № 177, передбачає використання бюджетних коштів на: бюджетну дотацію для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції; часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва (п. 3). У 2018 р. встановлено фінансування лише останнього напрямку. Одержувачами бюджетних коштів є юридичні особи та фізичні особи – підприємці, основною діяльністю яких є постачання сільськогосподарських товарів, вироблених ними на власних або орендованих основних засобах (п. 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, затвердженого постановою КМУ від 1 березня 2017 р. № 130). Вказані кошти спрямовуються на забезпечення сільськогосподарських товаровиробників вітчизняною технікою та обладнанням для агропромислового комплексу шляхом здійснення часткової компенсації вартості техніки та обладнання, придбаних у виробників та/або їх дилерів (п. 4).

Висновки і перспективи.

Таким чином, державна фінансова підтримка сільського господарства України здійснюється за такими напрямками: 1) підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення кредитів і компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва; 2) підтримка окремих суб'єктів господарювання в аграрному секторі

економіки (фермерських господарств та СОК); 3) підтримка виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. На жаль, такий розподіл бюджетного фінансування не відбиває повністю всіх напрямів державної фінансової підтримки, встановлених аграрним законодавством.

Список використаних джерел

1. Будай О.В. Поняття та ознаки державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 5(3). С. 92–96.
2. Григор'єва Х.А. Формальні недоліки аграрного законодавства у сфері державної підтримки сільського господарства України. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 309–323.
3. Калашнікова Т.В. Державна підтримка аграрного сектора економіки: проблеми і перспективи. *Облік і аудит*. 2007. № 6–7. С. 54–63.
4. Купчення Л.І. Еволюція державної підтримки сільського господарства України: правовий аспект. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 126–132.
5. Марченко С.І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні: монографія. Київ: ВГЛ «Обрії», 2010. 199 с.
6. Оруджева Т.М. Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників. *Таврійський науковий вісник*. 2016. Вип. 95. С. 61–66.
7. Радченко О.Д. Вплив євроінтеграції на дієвість механізму державної підтримки сільського господарства України. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2016. Вип. 25. С. 149–157.
8. Сафонов І.П. Правова регламентація державної підтримки аграрних товаровиробників: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків: 2007. 20 с.
9. Сиволюцька С.І. Правове регулювання державної підтримки фермерських господарств за законодавством України та Європейського Союзу: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2017. 23 с.
10. Статівка А.М. Правові питання удосконалення системи державного регулювання сільського господарства. *Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення: монографія*. За ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Київ: Видавець О.М. Ешке, 2014. С. 223–244.

References

1. Budai, O.V. (2015). Poniattia ta oznaky derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv v Ukraini [Concepts and features of state support of agricultural producers in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*, 5(3), 92–96.
2. Hryhorieva, Kh.A. (2018). Formalni nedoliky ahrarnoho zakonodavstva u sferi derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva Ukrainy. *Aktualni problemy pravovoho rehuliuвання ahrarnykh, zemelnykh, ekolohichnykh ta pryrodoresursnykh vidnosyn v Ukraini* [Formal deficiencies of the agrarian legislation in the field of state support of agriculture of Ukraine. Actual problems of legal regulation of agrarian, land, ecological and nature-resource relations in Ukraine]. *Odesa: Vydavnychii dim Helvetyka*, 309–323.
3. Kalashnikova, T.V. (2007). Derzhavna pidtrymka ahrarnoho sektora ekonomiky: problemy i perspektyvy [State support of the agrarian sector of the economy: problems and perspectives. *Accounting and Auditing*] *Oblik i audyt*. № 6–7, 54–63.
4. Kupchenia, L.I. (2017). Evoliutsiia derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva Ukrainy: pravovy aspekt [Evolution of State

- Support to Agriculture in Ukraine: legal Aspect]. *Problemy zakonnosti*, 136, 126–132.
5. Marchenko, S.I. (2010). Organizatsiino-pravovi pytannia tovarnoho silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini [Organizational-legal issues of commodity agricultural production in Ukraine]. Kyiv: VHL «Obrii».
 6. Orudzheva, T.M. (2016). Derzhavna pidtrymka silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv [State support of agricultural producers]. *Tavriiskiy naukovy visnyk*, 95, 61–66.
 7. Radchenko, O.D. (2016). Vplyv yevrointehratsii na diievist mekhanizmu derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva Ukrainy [Influence of European integration on the effectiveness of the mechanism of state support of agriculture in Ukraine]. *Podilskiy visnyk: silske hospodarstvo, tekhnika, ekonomika*, 25, 149–157.
 8. Safonov, I.P. (2007). Pravova rehlamentatsiia derzhavnoi pidtrymky ahrarnykh tovarovyrobnykiv [Legal regulation of state support of agrarian commodity producers]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv.
 9. Syvolotska, S.I. (2017). Pravove rehuliuвання derzhavnoi pidtrymky fermerskykh hospodarstv za zakonodavstvom Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu [Legal regulation of state support of farms under the legislation of Ukraine and the European Union]. Kyiv. 23.
 10. Stativka, A.M. (2014). Pravovi pytannia udoskonalennia sysytemy derzhavnoho rehuliuвання silskoho hospodarstva. Derzhavna ahrarna polityka Ukrainy: problemy pravovoho zabezpechennia: monohrafiia [Legal issues of improvement of the system of state regulation of agriculture. State Agrarian Policy of Ukraine: Problems of Legal Support]. Kyiv: Vydavets O.M. Eshke, 223–244.

O. V. Hafurova, V. V. Zaika (2019). General characteristics of state financial support of the agriculture of Ukraine. *Law. Human. Environment*, 10(1): 46–52, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.006>.

Summary. The essence of state support of agriculture of Ukraine is disclosed in the article. Particular attention is paid to the characterization of the main areas of state financial support in this area.

Keywords: state agrarian policy, state financial support, agriculture, agricultural commodity producer, farm, food safety, rural development

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА

О. В. ГАФУРОВА, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: gafurova.olena@gmail.com

Ю. О. ТКАЧЕНКО, студент магістратури юридичного факультету,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: ytkachenk9@gmail.com

Анотація. У статті досліджено правовідносини у сфері функціонування ринку зерна. Особливу увагу приділено характеристиці об'єкту (зерна і продуктів його переробки) та суб'єктів таких правовідносин. Враховуючи мету діяльності суб'єктів господарювання в зазначеній сфері, запропоновано їх класифікувати на загальні (сільськогосподарські товаровиробники) та спеціальні (зернові склади, акредитовані біржі, Аграрний фонд, Аграрний страховий пул, Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно).

Ключові слова: аграрний ринок, ринок зерна, зерно, суб'єкти ринку зерна, акредитована біржа, Аграрний фонд, Аграрний страховий пул, Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно

Актуальність.

Зернова галузь є основною складовою сільськогосподарського виробництва країни, адже від зернового забезпечення залежить її продовольча безпека. Рівень розвитку зернового виробництва та ринку зерна впливає на стабільність соціальної ситуації в країні. Крім того, як зазначається у науковій літературі, виробництво зерна в потенційно можливих обсягах та належної якості дозволить Україні закріпити свої позиції серед держав-експортерів зерна на світовому ринку [1, с. 410]. Адже, українські зернові культури є одним із небага-

тьох товарів, що приносять прибуток на внутрішньо-економічному ринку і можуть бути конкурентоспроможними на міжнародному. Враховуючи важливість відносин в зазначеній сфері, а також місце аграрно-правових норм у їх регулюванні, в науковій літературі виділяють правовий інститут ринку зерна [2, с. 137]. Відповідно, дослідження вказаних правовідносин є особливо актуальним.

Мета статті полягає у дослідженні правовідносин у сфері функціонування ринку зерна. Особлива увага приділяється характеристиці об'єкту та суб'єктів таких правовідносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Серед наукових розробок, присвячених дослідженню правового регулювання аграрного ринку, у т.ч. і ринку зерна, необхідно виділити праці таких юристів-аграрників, як, А.М. Запорожець, Т.О. Коваленко, С.І. Марченко, В.І. Семчик, А.М. Статівка.

Результати.

Зважаючи на те, що поняття «ринок зерна» є економічною категорією, звернемося до аналізу досягнень економічної науки в зазначеній сфері. Так, ряд економістів ототожнює поняття «ринок зерна» з його суб'єктами [3, с. 6; 4]. На наш погляд, такий підхід значно звужує вищезазначене поняття, оскільки згадуються лише окремі його елементи. Деякі науковці пов'язують ринок зерна із галуззю економіки держави (зернова галузь – примітка наша). Зокрема, Н.Й. Басюркіна, вказує, що це «..... базова галузь АПК, яка історично утворює основу стійкого функціонування всього національного агропродовольчого комплексу» [5]. І.В. Мартусенко називає зерновий ринок України стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту [6]. Аналогічної думки притримується і такий представник аграрно-правової науки, як А.Й. Богдан. Крім того, він зазначає, що зернова галузь забезпечує сталий розвиток

більшості галузей агропромислового комплексу та є основою сектору сільськогосподарської продукції, який формує валютні доходи держави [7, с. 191]. Звісно, зерновий ринок забезпечує функціонування зернової галузі країни, але зазначені поняття не є тотожними. Адже, Законом України від 2 липня 2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні» під ринком зерна розуміється система товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю та зберіганням (ст. 1). Тобто, як слушно зазначав В.І. Семчик, аграрний ринок (включаючи зерновий – примітка наша) – це сфера товарного обміну, який здійснюється між продавцями і покупцями; виникає на підставі попиту і пропозиції за результатами аграрного товаровиробництва у встановлених місцях і формах шляхом укладення і виконання відповідних цивільно-правових договорів [8, с. 6]. Крім того, ряд юристів-аграрників пов'язують ринок зерна із його виробництвом. Так, на думку А.М. Запорожця, ринком зерна можна назвати сукупність суспільних відносин, які виникають у результаті виробництва зерна. При цьому, науковець зазначає, що товарне виробництво є єдністю виробництва та обміну (реалізації), фаза виробництва як перша стадія на шляху просування товару в сферу обігу та фаза обігу, друга його стадія, являють собою нерозривний зв'язок [9, с. 6]. А.М. Статівка, визначаючи зерновий ринок через поняття аграрно-правових відносин, вказує, що це зовнішні майнові відносини,

які виникають в сфері виробництва зерна, як правило, стосуються реалізації зерна та продуктів його переробки, надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам стосовно виробництва, переробки, зберігання, перевезення зерна [10, с. 21]. Таким чином, ринок зерна охоплює усю сукупність товарно-грошових відносин, що виникають не тільки при реалізації зерна, а також у процесі його виробництва, зберігання, використання тощо.

Розглянемо більш детально структуру вищезазначених правовідносин. Їх спеціальним об'єктом виступає зерно – плоди зернових, зернобобових та олійних культур, які використовуються для харчових, насінневих, кормових та технічних цілей (ст. 1 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні»). Причому, як зазначається в економічній літературі, серед базової сільськогосподарської продукції, яка гарантує продовольчу безпеку країни, зерно займає особливе місце. Це зумовлено винятково важливим його значенням безпосередньо для виготовлення висококалорійних продуктів харчування і насамперед хліба. У більшості країн світу хлібові, як основному продукту харчування населення, немає альтернативи [11, с. 108]. Крім того, зерно є цінним і незамінним кормом у тваринницькій галузі, сировиною для виготовлення спирту, медичних препаратів, крохмалю, паперу, інших цінних видів продукції, тому потреби в зерні постійно зростають [12, с. 173]. Слід зазначити, що об'єктом вказаних відносин виступають також продукти переробки зерна – борошно, крупа, комбікорм, клейковина, солод, побічні продукти переробки зерна, зокрема висівки, макуха і

шрот (ст. 1 вищезазначеного Закону). Якість зерна та продуктів його переробки, що виробляються в Україні або ввозяться на митну територію України, має відповідати державним стандартам та іншим нормативним документам (ст. 21).

Згідно з Законом України «Про зерно та ринок зерна в Україні», суб'єктами ринку зерна є: 1) суб'єкти виробництва зерна; 2) суб'єкти зберігання зерна; 3) Аграрний фонд та інші суб'єкти державних заставних закупівель зерна та державної аграрної інтервенції; 4) акредитовані біржі; 5) Аграрний страховий пул; 6) Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно; інші суб'єкти господарювання, які діють на ринку зерна (ст. 5). Слід звернути увагу, що коло таких суб'єктів Законом не обмежується. На думку представників економічної науки, ринок зерна є важливою складовою й невід'ємною частиною продовольчого й насінного ринків країни, що утворює найбільший його сегмент як за ємністю, так і числом учасників [13, с. 187].

До першої групи суб'єктів належать власники, орендарі та користувачі земельних ділянок, які використовують їх для виробництва зерна (ст. 6). До другої – зернові склади (елеватори, хлібні бази, хлібоприймальні, борошномельні і комбікормові підприємства), суб'єкти виробництва зерна, які зберігають його у власних або орендованих зерносховищах, та інші суб'єкти господарювання, які беруть участь у процесі зберігання зерна (ст. 7). При чому, у Законі України «Про зерно та ринок зерна в Україні» зазначається, що зерновий склад – це суб'єкт підприємства, що є власником зерноско-

вища і надає фізичним та юридичним особам послуги із зберігання зерна з видачею складських документів на зерно та в передбаченому законом порядку отримав право на здійснення такої діяльності шляхом участі в Гарантійному фонді виконання зобов'язань за складськими документами на зерно (ст. 1). Такий склад є складом загального користування та зобов'язаний приймати на зберігання зерно від будь-якої особи (ст. 25). При прийманні зерна на зберігання зерновий склад зобов'язаний здійснити аналіз його якості (ст. 24). До третьої – сільськогосподарські товаровиробники, зернові склади, Аграрний фонд та інші суб'єкти, визначені чинним законодавством (ст. 8). Що стосується Аграрного фонду, то в Законі України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України» вказується, що це державна спеціалізована бюджетна установа, уповноважена КМУ проводити цінову політику в агропромисловій галузі країни. Крім того, встановлюється ряд особливостей у правовому становищі цієї установи. Так, Аграрний фонд підпорядковується, є підзвітним та підконтрольним Мінагрополітики та продовольства України; є бюджетною організацією, має свій кошторис, рахунки та здійснює неприбуткову діяльність; є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в органах Казначейства, печатку, а також штампи і бланки із своїм найменуванням; не є органом державного управління і не може видавати нормативно-правові акти (ст. 9). Положення про Аграрний фонд затверджене Постановою КМУ від 6 липня 2005 р. № 543. Слід звернути увагу, що на підставі Постанови КМУ від 22 квітня 2013 р. № 364 було

створено ПАТ «Аграрний фонд», функції з управління корпоративними правами якого здійснює Мінагрополітики та продовольства України. Зазначений суб'єкт господарювання є провідним оператором аграрного сектору України [14]. Відповідно він не має жодного відношення до здійснення державних аграрних інтервенцій на організованому аграрному ринку. До четвертої групи законодавством віднесено акредитовані біржі – товарні біржі, яким надано відповідним державним органом висновок про їх відповідність щодо надання послуг з укладення біржових угод купівлі-продажу зерна та продуктів його переробки (ст. 1 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні»). Наступним суб'єктом ринку зерна є Аграрний страховий пул – єдине об'єднання страховиків, які здійснюють страхування відповідно до Закону України від 9 лютого 2012 р. «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Це юридична особа із неприбутковим статусом. Участь страховиків у вказаному об'єднанні є умовою для здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою (ст. 16). Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно – державна спеціалізована підприємницька установа, яка створена з метою забезпечення та захисту прав і законних інтересів володільців складських документів на зерно у разі неспроможності зернового складу та виконує функції державного управління у сфері гарантування виконання зобов'язань за складськими документами на зерно (ст. 1 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні»). Участь зернових складів у

цьому фонді є обов'язковою. Адже, законодавством передбачено, що ті зернові склади, які в установлений термін не уклали договору про участь у ньому, втрачають право здійснювати діяльність зернового складу (ст. 51 вищезазначеного закону). Таким чином, як слушно зазначають Т.О. Коваленко і С.І. Марченко, суб'єкти ринку зерна мають спеціальну правосуб'єктність, що зумовлюється специфікою виду діяльності, яку вони здійснюють та виявляється в особливих правах і обов'язках [15, с. 78].

Висновки і перспективи.

Узагальнюючи, слід зазначити, що правовідносини у сфері функціонування ринку зерна характеризуються специфічним об'єктом, у якості якого виступає зерно і продукти його переробки, а також необмеженим колом суб'єктів. В залежності від мети діяльності, їх можна класифікувати на загальні (сільськогосподарські товаровиробники), та спеціальні (зернові склади, акредитовані біржі, Аграрний фонд, Аграрний страховий пул, Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно).

Список використаних джерел

1. Аграрне право України: підручник. За заг. ред. В.М. Єрмоленка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
2. Аграрне право України: підручник. За ред. О.О. Погрібного. Київ: Істина, 2004. 448 с.
3. Нечипоренко О. А. Ефективність функціонування зернопродуктового підкомплексу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кан. екон. наук: 08.07.02. Київ, 2006. 19 с.
4. Колодійчук В.А. Ідентифікація логістичних витрат у зернопродуктовому під-комплексі АПК. Економіка. Управління. Інновації. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_31
5. Басюркіна Н.Й. Роль зернового господарства України в забезпеченні продовольчої безпеки. Наукові праці Одеської національної академії харчових технологій. 2010. № 38(1). С. 431–435. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Np_2010_38%281%29_94
6. Мартусенко І.В., Бойківська Г.М. Проблеми формування системи реалізації зерна в Україні. Університетські наукові записки. 2009. № 4. С. 296–301. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_4_53
7. Оносова І.А., Бровко О.Г. Порівняльна характеристика системи стандартів якості пшениці в Україні та країнах ЄС. Прогресивні техніка та технології харчових виробництв ресторанного господарства і торгівлі: зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2012. № 2(16). С. 190–198.
8. Семчик В.І. Теоретичні засади формування організаційних та правових інститутів аграрного ринку. Організаційно-правові проблеми розвитку аграрного та земельного ринків в Україні: наук.доп.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ, 2007. С. 5–18.
9. Запорожець А.М. Правовий режим майна аграрних підприємств: конспект лекцій. Харків, 1994. 16 с.
10. Статівка А.М. Нова монографія з проблем аграрного та земельного права України. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4. С. 296–297.
11. Скидан О.В. Інституційні засади формування аграрної політики України: монографія. Житомир: Полісся, 2010. 576 с.
12. Гринчук Т.П. Тенденції розвитку вітчизняного зерновиробництва. Стратегія економічного розвитку України. 2013. № 33. С. 173–177.
13. Ганганов В.М. Формування зернового комплексу регіону: монографія. Одеса: ІПРЕД НАН України, 2008. 311 с.

14. ПАТ Аграрний фонд. URL: <http://agrofond.gov.ua/about/main-facts>.
15. Коваленко Т.О., Марченко С.І. Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 296 с.

References

1. Yermolenko, V.M. (2010). *Ahrarne pravo Ukrainy [Agricultural law of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter, 608.
2. Pohribnoho, O.O. (2004). *Ahrarne pravo Ukrainy [Agricultural law of Ukraine]*. Kyiv: Istyna, 448.
3. Nechyporenko, O.A. (2006) *Efektivnist funktsionuvannya zerno produktovoho pid kompleksu [Efficiency functioning of the grain product subcomplex]*. Kyiv, 19.
4. Kolodiichuk, V.A. (2014). *Identyfikatsiia lohistychnykh vytrat u zernoproduktovomu pidkompleksi APK [Identification of logistics costs in grain product subcomplex of agroindustrial complex]*. *Ekonomika. Up-ravlinnia. Innovatsii*. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_2_31
5. Basiurkina, N.Y. (2010). *Rol zernovoho hospodarstva Ukrainy v zabezpecheni prodovolchoi bezpeky [The role of Ukrainian grain economy in ensuring food security]*. *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi akademii kharchovykh tekhnolohii*. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Np_2010_38%281%29_94
6. Martusenka, I.V., Boikivska, H.M. (2009). *Problemy formuvannia systemy realizatsii zerna v Ukraini. [The problems of forming a system for grain sales in Ukraine]*. *Universytetski naukovi zapysky*. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_4_53
7. Onosova, I.A., Brovko, O.H. (2012). *Porivnialna kharakterystyka systemy standartiv yakosti pshenytsi v Ukraini ta krainakh YeS [Comparative characteristics of the wheat quality standards system in Ukraine and EU countries]*. *Prohresyvni tekhnika ta tekhnolohii kharchovykh vyrobnytstv restorannoho hospodarstva i torhivli*. Kharkiv: KhDUKhT, 2(16).
8. Semchyk, V.I. (2007). *Teoretychni zasady formuvannia orhanizatsiinykh ta pravovykh instytutiv ahrarnoho rynku [Theoretical principles of the formation of organizational and legal institutes of agrarian market]*. *Orhanizatsiino-pravovi problemy rozvytku ahrarnoho ta zemelnoho rynkiv v Ukraini. In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy*, Kyiv, 5–18.
9. Zaporozhets, A.M. (1994). *Pravovy rezhym maina ahrarnykh pidpriemstv: konspekt leksii [The legal regime of property of agrarian enterprises: a summary of lectures]*. Kharkiv, 16.
10. Stativka, A.M. (2013). *Nova monohrafiia z problem ahrarnoho ta zemelnoho prava Ukrainy [The new monograph about problems of agrarian and land law of Ukraine]*. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 4, 296–297.
11. Skydan, O.V. (2010). *Instytutsiini zasady formuvannia ahrarnoi polityky Ukrainy [Institutional principles of the formation an Agrarian Policy of Ukraine]*. Zhytomyr: Polissia, 576.
12. Hrynychuk, T.P. (2013). *Tendentsii rozvytku vitchyznianoho zernovyrobnytstva [Trends of the development the domestic grain production]*. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, 33, 173–177.
13. Hanhanov, V.M. (2008). *Formuvannia zernovoho kompleksu rehionu [Formation of the region grain complex]*. Odesa: IPREED NAN Ukrainy, 311.
14. PAT Ahrarnyi fond. Available at: <http://agrofond.gov.ua/about/main-facts/>
15. Kovalenko, T.O., Marchenko, S.I. (2015). *Pravove rehuliuвання hospodarskoi diialnosti v ahropromyslovomu kompleksi Ukrainy [The legal regulation of economic activity in the agro-industrial complex of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter, 296.

O.V. Hafurova, Yu.O. Tkachenko (2019). The legal relations in the field of grain market. *Law. Human. Environment*, 10(1): 53–59, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.007>.

Summary. *In the article a legal relations in the field of grain market functioning is investigated. Particular attention is paid to the characteristics of the object (grains and products of its processing) and subjects of such legal relationships. Given the purpose of activities of business entities in this area, it is proposed to classify them into general (agricultural commodity producers) and special (grain warehouses, accredited exchanges, agrarian fund, agrarian insurance pool, guarantee fund of fulfillment of obligations for storage documents for grain).*

Keywords: *agrarian market, grain market, grain, grain market subjects, accredited stock exchange, Agrarian fund, Agricultural insurance pool, Guarantee Fund for fulfillment of obligations under grain storage documents*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДЕННЯ І ВИКОНАННЯ АГРАРНИХ РОЗПISOK В УКРАЇНІ

О. П. КУЛИНИЧ, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: Olgakulynych1987@gmail.com

Анотація. У статті досліджується правова природа аграрних розписок як засобів кредитування сільськогосподарського товаровиробника під заставу майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції. Визначені особливості фінансових та товарних аграрних розписок. Досліджуються питання правового забезпечення їх обігу. Робиться висновок про необхідність внесення у Закон України «Про аграрні розписки» змін і доповнень, які б уможливили видачу аграрних розписок на більші строки, ніж строки вегетаційного періоду рослинницьких культур.

Ключові слова: аграрна розписка, фінансова аграрна розписка, товарна аграрна розписка, обіг аграрних розписок, застava майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції

Актуальність.

Для підвищення конкурентоспроможності дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників на аграрному ринку необхідно надати їм можливість доступу до швидких та ефективних форм кредитування. Як відомо, банківські кредити характеризуються дуже високими відсотковими ставками і тому є недоступними для сільськогосподарських товаровиробників. З метою введення більш прийнятних для сільського господарства форм кредитування аграріїв Верховна Рада України прийняла 6 листопада 2012 р. Закон України «Про аграрні розписки» (далі – Закон) [7], який набув чинності 18 березня 2013 р.

Законом запроваджено в обіг новий вид товаророзпорядчих паперів – аграрні розписки, на підставі яких сільськогосподарські товаровиробники отримують безвідсоткові кредитні ресурси під заставу майбутнього врожаю сільськогосподарських культур чи іншої продукції. Однак, до цього часу проблематика правового регулювання аграрних розписок залишається малодослідженою.

Метою дослідження є встановлення юридичної природи аграрних розписок як цінних паперів, особливостей правового забезпечення їх обігу та визначення шляхів розвитку законодавства про аграрні розписки на сучасному етапі реформування аграрного сектора економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Інститут аграрних розписок є новелою аграрного законодавства України. У юридичній науці правовим питанням використання аграрних розписок присвячені праці В.Ф. Жаренка, Т.О. Коваленко, Ю.М. Павлюченко, І.М. Панченко, О.М. Туєвої, В.Ю. Уркевича.

Результати.

Згідно з абз. 1 ч. 1 ст. 1 Закону, аграрна розписка є товаророзпорядчим документом, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах. Отже, Закон відносить аграрні розписки до таких об'єктів цивільних правовідносин, як товаророзпорядчі цінні папери.

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 195 та ч. 1 ст. 194 Цивільного кодексу України [8], товаророзпорядчим цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує право розпоряджатися майном, вказаним у ньому, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам.

Сфера застосування аграрних розписок є дуже вузькою, адже вони використовуються виключно в операціях з сільськогосподарською продукцією, перелік якої визначений у групах 1–14 розділів I та II Україн-

ської класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності згідно із Законом України «Про Митний тариф України» (ч. 1 ст. 2 та абз. 7 ч. 1 ст. 1 Закону). Так, аграрна розписка видається окремо на кожний вид сільськогосподарської продукції, визначений родовими чи індивідуальними ознаками, а товарна аграрна розписка може видаватися на кожен погоджений боржником та кредитором обсяг поставки узгодженої сільськогосподарської продукції (ч. 1 ст. 9 Закону). Особливістю аграрної розписки є те, що вона встановлює забезпечення виконання зобов'язань боржника перед кредитором специфічним способом, а саме заставою його майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції (ч. 1 ст. 7 Закону).

Аграрні розписки складаються у письмовій формі на бланку, підлягають нотаріальному посвідченню та перебувають в обігу у документарній формі, оскільки Закон містить заборону на знерухомлення фінансових аграрних розписок (ч. 1 ст. 6 Закону), а також заборону на переведення товарних аграрних розписок у бездокументарну форму, якщо інше не передбачене Законом (ч. 1 ст. 4 Закону). Однак вказаний нормативно-правовий акт не закріплює випадків знерухомлення товарних аграрних розписок. Саме тому надаючи правову характеристику аграрним розпискам, Ю.М. Павлюченко та Б.І. Кравчук називають такі їх правові ознаки: належність до товаророзпорядчих цінних паперів; існування у документарній формі; специфічний склад учасників правовідносин (боржником за аграрною розпискою виступає сільськогосподарський виробник, а кредитором – суб'єкт господарювання, який надає кошти,

товари, послуги або виконує роботи); безумовний характер зобов'язання за аграрною розпискою поставити товар або повернути кошти; аграрні розписки розраховані на використання у сфері рослинництва та встановлюють заставу на майбутній врожай; оборотоздатність аграрних розписок та наявність впливу на рух, ціноутворення і якість продукції на аграрному ринку; простота процедури оформлення і реєстрації аграрних розписок та чіткість механізму добровільного або примусового виконання зобов'язань за ними [3, с. 55].

Під час видачі аграрна розписка підлягає нотаріальному посвідченню в порядку, передбаченому Законом України «Про нотаріат» для правочинів, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про аграрні розписки». Відомості про аграрну розписку в момент її посвідчення вносяться до Реєстру аграрних розписок особою, яка вчиняє нотаріальні дії (ч. 2 ст. 9 Закону). Держателем Реєстру аграрних розписок є Міністерство аграрної політики та продовольства України. Порядок ведення вказаного реєстру визначений Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Реєстру аграрних розписок» [5]. Відомості про предмет застави за аграрною розпискою вносяться нотаріусом до Державного реєстру обтяжень рухомого майна, що ведеться відповідно до Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [6] від та Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого Постановою КМ України від 05 серпня 2004 р. № 830. Аграрні розписки складаються у двох примірниках, один з яких зберігається у справах нотаріуса, який вчиняє нотаріальні дії з їх посвідчення та реє-

страції, а другий примірник передається кредитору за аграрною розпискою. За бажанням боржника за аграрною розпискою йому може бути надана посвідчена копія виданої ним аграрної розписки. Аграрна розписка вважається виданою з дня її реєстрації в Реєстрі аграрних розписок (ч. 3 ст. 9 Закону).

Основним завданням інституту аграрних розписок є забезпечення кредитування виробництва сільськогосподарської продукції. В рамках цього інституту сільськогосподарські товаровиробники мають можливість отримати безвідсоткові кредити для власної аграрної діяльності. Натомість чинне законодавство України встановлює досить жорсткі вимоги до боржника. Так, згідно з ч. 2 ст. 2 Закону, аграрні розписки можуть видаватися особами, які мають право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування нею на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції. У випадку, якщо право власності на таку земельну ділянку належить двом і більше співвласникам, аграрні розписки видаються ними спільно. Норма ч. 2 ст. 2 Закону, якою передбачене таке правило, має імперативний характер і є важливою гарантією захисту прав кредитора за аграрною розпискою. Адже співвласники земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які спільно видали аграрну розписку, несуть солідарну відповідальність за невиконання своїх зобов'язань. Перехід права власності чи права користування земельною ділянкою не зупиняє дію вказаної в аграрній розписці застави майбутнього врожаю та не припиняє прав боржника і кредитора за аграрною розпискою на користування земель-

ною ділянкою до збору відповідного врожаю, але не довше ніж до закінчення поточного маркетингового року. Закон покладає на боржника за аграрною розпискою обов'язок повідомити осіб, яким він передає право власності або право користування земельною ділянкою, сільськогосподарська продукція з якої є предметом застави за аграрною розпискою, про видані ним аграрні розписки та встановлені ними обмеження (ч. 3 ст. 2 Закону).

Оскільки згідно з ч. 1 ст. 4 Закону України «Про заставу» [4] предметом застави є майно або майнові права, то й право видати аграрну розписку має тільки особа, яка, по-перше, має відповідне речове право на земельну ділянку сільськогосподарського призначення (право власності, право оренди, право емфітевзису, право постійного користування земельною ділянкою), та, по-друге, провела посівну кампанію на такій ділянці.

Слід зауважити, що видача аграрної розписки спричиняє виникнення групи правовідносин. Так, В.Ю. Уркевич у правовідносинах кредитування з видачею аграрної розписки виділяє три групи правовідносин: а) щодо виконання основного кредитного зобов'язання; б) щодо виконання зобов'язань за аграрною розпискою; в) щодо виконання зобов'язань стосовно заставленого майна у разі прострочення боржника [9, с. 227]. На нашу думку, до правовідносин, що виникають при видачі аграрних розписок, слід віднести і земельні правовідносини, зокрема, правовідносини, в рамках яких встановлюється обтяження земельної ділянки, щодо майбутнього врожаю з якої видається аграрна розписка.

Зміст правовідносин, що виникають внаслідок видачі аграрної розписки, залежить від виду аграр-

ної розписки. Згідно з ч. 5 ст. 2 Закону, відповідно до виду встановленого розпискою зобов'язання вони поділяються на товарні аграрні розписки та фінансові аграрні розписки. Товарна аграрна розписка встановлює безумовне зобов'язання боржника за аграрною розпискою здійснити поставку узгодженої сільськогосподарської продукції, якість, кількість, місце та строк поставки якої визначені аграрною розпискою (ст. 3 Закону). У фінансовій аграрній розписці встановлюється безумовне зобов'язання боржника сплатити грошову суму, розмір якої визначається за погодженою боржником і кредитором формулою з урахуванням цін на сільськогосподарську продукцію у визначеній кількості та якості (ст. 5 Закону).

Для встановлення юридичної природи зобов'язань, які виникають на підставі видачі за аграрної розписки, необхідно дослідити коло прав та обов'язків боржника та кредитора за аграрною розпискою. В цілому права кредитора за аграрною розпискою на заставлений майбутній урожай сільськогосподарської продукції визначені у ч. 4 ст. 7 Закону. Так, застава майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції за аграрною розпискою наділяє кредитора правом у разі невиконання боржником зобов'язання за аграрною розпискою у порядку примусового виконання зобов'язання боржника за аграрною розпискою одержати задоволення вимог за рахунок заставленого майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції переважно перед іншими кредиторами цього боржника за аграрною розпискою.

Крім того, особливістю заставних правовідносин, що виникають за аграрною розпискою, є наявність

у кредитора широкого вибору способів задоволення вимог за аграрною розпискою. Так, кредитор за аграрною розпискою має право самостійно обирати спосіб задоволення вимог за аграрною розпискою за рахунок заставленого майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції. Причому Закон не обмежує кредитора у виборі такого способу, якщо він не заборонений законом. Зокрема, кредитор має право на задоволення своїх вимог шляхом передачі йому права власності на предмет застави в рахунок погашення майнового зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою.

Кредитор за аграрною розпискою наділений досить широким обсягом прав. Так, він має право самостійно доростити заставлений майбутній врожай сільськогосподарської продукції, зібрати врожай сільськогосподарської продукції самостійно або уповноваженою ним особою та погасити майнове зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою шляхом набуття права власності на таку зібрану (виращену) сільськогосподарську продукцію або погасити грошове зобов'язання боржника за фінансовою аграрною розпискою шляхом укладення договору купівлі-продажу заставленої сільськогосподарської продукції з іншою особою – покупцем (у тому числі шляхом укладення договору на публічних торгах) з отриманням у рахунок виконання зобов'язань боржника за аграрною розпискою плати за таким договором.

Таким чином, надання кредитних ресурсів під гарантії аграрної розписки робить таке кредитування привабливим для інвестора. Юридичною гарантією забезпечення прав креди-

тора за аграрною розпискою є законодавчо закріплене право на здійснення кредитором моніторингу майбутнього або вже зібраного врожаю сільськогосподарської продукції, що є предметом застави за його аграрною розпискою. Згідно з ч. 1 ст. 8 Закону, кредитор за аграрною розпискою має право здійснювати моніторинг майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції самостійно або із залученням третіх осіб. Такий моніторинг передбачає здійснення спостереження за станом майбутнього врожаю протягом всього вегетаційного періоду, зокрема, за дотриманням боржником за аграрною розпискою відповідних технологічних процесів з можливістю доступу до земельних ділянок, на яких вирощується майбутній врожай, що є предметом застави за аграрною розпискою, а також доступу до приміщень, де зберігається зібрана сільськогосподарська продукція, що є предметом застави за аграрною розпискою (ч. 2 ст. 8 Закону). Нарешті, після збору врожаю моніторинг здійснюється шляхом спостереження за зібраною сільськогосподарською продукцією з можливістю доступу до місць її зберігання (ч. 3 ст. 8 Закону). Моніторинг може здійснюватися протягом всього строку дії застави майбутнього врожаю сільськогосподарської продукції, якщо інше не встановлено за домовленістю сторін аграрної розписки (ч. 3 ст. 8 Закону).

Аграрна розписка як товаророзпорядчий цінний папір характеризується здатністю бути об'єктом майнового обігу. Особливості переходу прав за аграрною розпискою визначені у ст. 11 Закону. Передання прав кредитора за аграрною розпискою здійснюється шляхом здійснення на ній або на її невід'ємному додатку

передавального напису «Відступлено» із зазначенням нового кредитора за аграрною розпискою, що скріплюється підписом попереднього кредитора за аграрною розпискою. Передання прав за аграрною розпискою підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню в порядку, передбаченому Законом «Про нотаріат» для правочинів, з урахуванням особливостей, встановлених Законом ч. 4 ст. 2 Закону.

Висновки і перспективи.

Аграрна розписка є товаророзпорядчим цінним папером, що використовується як засіб кредитування сільськогосподарського товаровиробника під заставу майбутнього врожаю, яким є рослинницька продукція. Водночас розвиток аграрного господарювання в Україні свідчить про наявність потреби у розширенні сфери застосування аграрних розписок для кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Зокрема, на практиці мали місцеспроби надання кредитних ресурсів під забезпечення аграрними розписками садівникам та виробникам тваринницької [1, 2]. Однак, виробничі процеси у садівництві та тваринництві можуть виходити за межі одного сезону (сільськогосподарського року). На відміну від рослинництва, де вегетаційний період більшості сільськогосподарських культур співпадає з періодом «весна-осінь», у садівництві та тваринництві процес вирощування сільськогосподарської продукції може тривати більше одного року. А від закладення саду і до початку його плодоношення може пройти і більший час – до 7–10 років. Тому ми вважаємо, що в Закон «Про аграрні

розписки» доцільно внести зміни і доповнення, які б уможливили видачу аграрних розписок на більші строки, ніж строки вегетаційного періоду рослинницьких культур.

Список використаних джерел

1. Аграрні розписки впроваджуватимуть в галузі садівництва та ягідництва. Агробізнес Сьогодні. URL: <http://agro-business.com.ua>.
2. В Україні запроваджують програму аграрних розписок для свинарів. URL: <http://pigua.info>.
3. Павлюченко Ю.М., Кравчук Б.І. Правова характеристика аграрних розписок. Правничий часопис Донецького університету. 2017. № 1–2. С. 49–56.
4. Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 47. Ст. 642.
5. Про затвердження Порядку ведення Реєстру аграрних розписок: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 665. Урядовий кур'єр. 2013. № 180.
6. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 11. Ст. 140.
7. Про аграрні розписки : Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5479-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013 р. № 50. Ст. 695.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
9. Уркевич В.Ю. Правова регламентація використання сучасних фінансових інструментів стимулювання розвитку аграрного сектора економіки України в умовах інтеграції до Європейського Союзу. Правове забезпечення адаптації інвестицій-

ної моделі розвитку економіки України та ринків фінансових послуг до права Європейського Союзу: монографія. С.В. Глібка, Н.М. Внукова, О.О. Дмитрик та ін.; за ред. С.В. Глібка, Н.М. Внукової, О.О. Дмитрик. Харків: Право, 2017. 400 с.

References

1. Ahrarni rozpysky vprovadzhuvatymut v haluzi sadivnytstva ta yahidnytstva [Agrarian bonds will be implemented in the field of gardening and berrygrowing]. Available at: <http://agro-business.com.ua>.
2. V Ukraini zaprovadzhuiut prohramu ahrarnykh rozpysok dlia svynariv [Ukraine introduces a program of agrarian receipts for pig farms]. Available at: <http://pigua.info>.
3. Pavliuchenko, Yu.M., Kravchuk, B.I. (2017). Pravova kharakterystyka ahrarnykh rozpysok [Legal characteristic of agrarian receipts]. *Pravnychyi chasopys Donetskoho universytetu*, 1–2, 49–56.
4. Pro zastavu [On Pledge]: Zakon Ukrainy 2.10.1992 № 2654-XII (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 47.
5. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia Reiestru ahrarnykh rozpysok [On Approval of the Procedure for keeping the Register of Agrarian Receipts]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 17.07.2013 № 665 (2013). *Uriadovyi kurier*, 180.
6. Pro zabezpechennia vymoh kredytoriv ta reiestratsiiu obtiazhen [On Securing Creditors' Claims and Registration of Encumbrances]: Zakon Ukrainy 18.11.2003 № 1255-IV1 (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 11.
7. Pro ahrarni rozpysky [On Agrarian Bonds]: Zakon Ukrainy 6.11.2012 № 5479-VI (2013). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 50.
8. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy 16.01.2003 № 435-IV (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 40–44.
9. Urkevych, V.Yu. (2017). Pravova rehlementatsiia vykorystannia suchasnykh finansovykh instrumentiv stymuliuvannia rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy v umovakh intehratsii do Yevropeiskoho Soiuzu [Legal regulation of the use of modern financial instruments on stimulation of the development of the agrarian sector of Ukraine's economy in conditions of integration into the European Union]. *Pravove zabezpechennia adaptatsii investytsiinoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy ta rynkiv finansovykh posluh do prava Yevropeiskoho Soiuzu: monohrafiia*. S.V. Hlibka, N.M. Vnukovoi, O.O. Dmytryk. Kharkiv: Pravo, 400.

O. P. Kulynych (2019). Legal regulation of entry and enforcement of agrarian bonds in Ukraine. *Law. Human. Environment*, 10(1): 60–66, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.008>.

Summary. *The legal nature of agrarian bonds as the agricultural commodity producer's credit tools on the pledge of the future harvest has been investigated in the article. The legal features of the both financial and commodity agrarian bonds were studied as well as the questions relating to the regulation of the agrarian bonds circulation. The conclusion is made on the necessity of introducing into the Law of Ukraine «On Agrarian bonds» amendments and additions that would allow the issuance of agrarian bonds for longer periods than the terms of the growing season of plant crops.*

Keywords: *agrarian bonds, financial agrarian bonds, agricultural agrarian bonds, circulation of agrarian bonds, pledge of future harvest of agricultural products*

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ АКТІВ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПЛЕМІННОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

С. С. КОВАЛЬОВА, старший викладач

кафедри адміністративного та фінансового права,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: kovalyeva@gmail.com

А. О. ДІДУХ, студентка 2 курсу юридичного факультету,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: ad19051999@gmail.com

Анотація. У статті висвітлено питання правового регулювання племінної справи в Україні. Визначено, що регулювання відносин у зазначеній сфері забезпечується нормами декількох галузей права: цивільного, адміністративного, трудового, фінансового тощо. Сучасна система законодавства з управління племінною справою являє собою надзвичайно складне явище, яке вивчене не повною мірою ні в аспекті складових його елементів, ні в плані взаємодії цих елементів, ні з точки зору факторів, які лежать в основі системи.

Аналіз нормативно-правових актів щодо питань управління племінною справою у тваринництві України дав змогу класифікувати їх за предметно-тематичним спрямуванням. Розроблено науково-обґрунтовану класифікацію правових норм із регулювання діяльності у галузі племінного тваринництва.

Ключові слова: племінна справа, класифікація, апробація, генофонд, генетичні ресурси, породи

Актуальність.

Правове забезпечення регулювання племінної справи в Україні є відносно новою сферою правового регулювання, що отримала належний розвиток зі становленням та розвитком товарного племінного тваринництва та необхідністю правового унормування діяльності зі створення та використання селекційних досягнень у цій галузі. Регулювання відносин у зазначеній сфері забезпечується нор-

мами декількох галузей права, побудованою на основі інтеграції декількох галузей права. За нашими даними, за часів незалежності України з метою правового врегулювання проблем розвитку племінної справи було прийнято близько тисячі нормативно-правових актів різної спрямованості. Така законодавча активність обумовлювалася об'єктивною необхідністю відповідного правового забезпечення реалізації назрілих селекційно-племінних заходів. Проте на сьогодні відсутня

чітка систематизація правових актів з регулювання племінної діяльності, яка дозволила б логічно розподілити та внутрішньо узгодити сукупність чинних нормативно-правових актів з регулювання відносин у галузі племінного тваринництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження системи правового забезпечення розвитку племінною справи здійснювало досить обмежене коло дослідників. До них слід віднести С.С. Ковальову, В.І. Курила, О.Ю. Піддубного, О.А. Підопригору, О.П. Світличного, В.К. Шкарупу, що досліджували організаційну структуру, функції та юрисдикційні повноваження Головної державної племінної інспекції [1, с. 114–119]. Крім зазначених, на нашу думку, також слід відмітити довідник нормативно-правових актів у 3 томах з редакцією В.Л. Іванова [2, с. 104–112] та аналогічний йому збірник діючих редакцій нормативних актів у галузі племінного скотарства [3, с. 278], виданий державним науково-виборчим концертом «Селекція». Фактично ці видання являють собою зібрання нормативно-правових актів, зорієнтованих на використання спеціалістами з племінної справи в Україні. Вважаємо, що суттєвим недоліком цих робіт є відсутність систематизації перелічених в них актів за жодним критерієм класифікації, окрім зазначення їх чинності на момент публікації видання.

Мета роботи – здійснити аналіз нормативно-правових актів, що регулюють племінну діяльність у тваринництві та здійснити науково обґрунтовану класифікацію правових актів із регулювання цієї діяльності.

Результати.

Сучасна система законодавства з управління племінною справою являє собою надзвичайно складне явище, яке вивчене не повною мірою ні в аспекті складових його елементів, ні в плані взаємодії цих елементів, ні з точки зору факторів, які лежать в основі системи. Разом з тим необхідність підвищення ефективності державного регулювання даною сферою вимагає впорядкування, удосконалення, розвитку системи законодавства з управління племінною справою. В цьому напрямку вже проведена значна робота, але як на нашу думку, має бути проведена робота по консолідації, кодифікації законодавства, усуненні протиріч і прогалин, приведенні законодавства про племінну діяльність на всіх його рівнях у відповідність з потребами сучасного життя, удосконалення порядку прийняття і легального тлумачення загальних і відомчих актів. Законодавство про племінну справу у своєму становленні мало свої особливості, виходячи з трьох етапів історичного розвитку суспільства і дореволюційного, радянського та сучасного.

Як показало дослідження, дореволюційне законодавство не мало правових норм, які безпосередньо стосувались питань управління в сфері племінної справи. Практика реалізації дореволюційного племінного законодавства обмежувалась роздачею привілеїв.

У радянський період законодавство про племінну діяльність отримало відповідний розвиток. Характерною особливістю даного періоду є те, що племінна діяльність у тваринництві регулювалась виключно підзаконними нормативно-правовими актами. У 1918 р. був прийнятий Декрет «О пле-

менном животноводстве», 1919 р. Декрет «Об охране и развитии тонкорунного (мериносового) овцеводства», 1920 р. Декрет «О племенном животноводстве в трудовых хозяйствах».

Прийняті Декрети дали певною мірою можливість упорядкувати племінну роботу, так держава намагалась реалізувати свою управлінську діяльність в даній галузі.

Тривалий час законодавство з управління племінною справою у тваринництві свого розвитку не знаходило. Регулювання в цій сфері відбувалось фрагментарно.

Цілеспрямовану роботу в племінній справі в УРСР пов'язують з 1944 р. Дослідження засвідчило, що розвиток племінної справи післявоєнного періоду ґрунтувався на принципах адміністративно-командної системи, централізації, планування. До 1958 р. племінна робота проводилась сезонно, ефективність від таких заходів була низькою.

У 1963 р. були прийняті два Положення «Об апробации новых пород, породных групп, внутриспородных не заводских типов в животноводстве» і Положення «О государственных племенных книгах крупного рогатого скота, свиней, овец, коз, лошадей».

Проблема удосконалення племінної діяльності знайшли своє відображення в нормативно-правових актах 70–80-х рр., а саме у Постанові Ради Міністрів СРСР «О мерах по улучшению племенного дела».

У сучасних умовах законодавча база, що стосується управління племінною справою у тваринництві складається з ряду нормативно-правових актів, які за юридичною силою поділяються на законодавчі та підзаконні.

Необхідно відмітити, що одним із основних законодавчих актів даного

періоду, що врегулював питання племінної справи, є Закон України «Про племінну справу у тваринництві». Це перша спроба законодавчо врегулювати племінну діяльність в Україні. Даний закон визначив загальні, правові, економічні та організаційні основи племінної справи у тваринництві. Державне управління у сфері племінної діяльності реалізується через низку повноважень органами, які визначені законом.

На нашу думку, у вищезгаданому законі доцільно відобразити серед повноважень:

- забезпечення державної підтримки наукових досліджень;
- організація страхування ризиків;
- забезпечення пільгових умов оподаткування та кредитування
- проведення державної реєстрації селекційно-племінних досягнень з використанням генно-модифікованих організмів.

Суттєвим нормативно правовим актом з питань управління племінною у тваринництві, який розроблений на використання вимог Закону України «Про племінну справу у тваринництві», стала Загальнодержавна програма селекції у тваринництві на період до 2015 року. Дана програма покликана забезпечити адаптація законодавства України у сфері племінної справи до законодавства Європейського Союзу.

Необхідно констатувати величезну значущість для ефективного управління таким процесом, як племінна діяльність, Положення про присвоєння відповідних статусів суб'єктам племінної справи у тваринництві та наказ Міністерства сільського господарства і продовольства України про прийняття «Положення про апробацію селекційних досягнень у тваринництві».

Положення про апробацію селекційних досягнень у тваринництві прийнято було з метою встановлення єдиних методичних, управлінських принципів оцінки племінних і продуктивних новостворених і поліпшених існуючих порід, зональних типів та інших селекційних досягнень, а також оцінки результатів творчої роботи авторських колективів (авторів) в розвитку тваринництва. Даний нормативно-правовий акт є документом всебічним, оскільки в ньому розглянуті такі питання, як:

- вимоги до селекційних досягнень;
- порядок подання селекційних досягнень на апробацію;
- апробація селекційних досягнень;
- визначення винагороди авторам і організаціям – оригінатором;
- видача охоронних документів.

Отже, як показало дослідження племінна діяльність регулювалася та регулюється великою кількістю різнопланових за своєю юридичною силою та спрямуванням нормативно-правовими актами.

Тому, на нашу думку, створення повноцінної системи правового забезпечення розвитку племінної справи обов'язково має передбачати класифікацію правових актів, що входять до її складу. Ми поділяємо точку зору В.Д. Пакутіна щодо того, що наукова класифікація є поділом правових норм на «... визначені підгрупи на основі подібності та різниці їх найбільш суттєвих ознак, яке проведене таким чином, щоб кожна підгрупа займала серед членів поділу відповідне місце [4, с. 58]. Наукова класифікація, за визначенням, наведеним в юридичній енциклопедії, виражає систему законів, властивих відповідній галузі дійсності.

За нашими дослідженнями, розвиток племінної справи в Україні регла-

ментується близько тисячею нормативно-правових актів різних видів та рівнів підпорядкованості. Особливе місце серед них належить Закону України «Про племінну справу у тваринництві» від 21 грудня 1999 р. № 1328-XIV [3, с. 3–16], мають комплексний характер і стосуються практично усіх аспектів здійснення селекційно-племінної роботи в Україні, інші, такі як «Положення про державний племінний реєстр» від 10 червня 2002 р. за № 488/6776 [3, с. 192–195] регламентують досить вузьку сферу правовідносин, пов'язаних з проведенням єдиного державного обліку племінних стад. Вважаємо, що цілком логічно було б систематизувати сукупність нормативно-правових актів щодо розвитку племінної справи в Україні у відповідності до сфер діяльності, що охоплюються логічним обсягом поняття «племінна справа» у тому вигляді, як передбачено законодавцем. Відзначимо, що у відповідності до його визначення у Законі України «Про племінну справу в тваринництві» воно включає зоотехнічні, селекційні та організаційно-господарські види заходів.

Весь масив нормативно-законодавчих актів, що прямо чи у інший спосіб стосується галузі племінного тваринництва характерний своєю різноманітністю, що залежить від виду регульованих суспільних відносин; органів, що прийняли ці нормативно-правові акти; форми самих актів; їх юридичною; методів впливу на регульовані відносини.

Інформаційною базою даного дослідження вперше стали близько тисячі нормативно-правових актів з управління племінною справою у тваринництві України, прийнятих державними органами управління різних рівнів упродовж 1991–2017 рр.

Наявність в межах племінної справи певного кола відособлених за своєю метою та специфікою діяльності сфер дає підстави для класифікації їх правового забезпечення за предметно-тематичною класифікацією. Вбачається, що сукупність нормативно-правових актів з правового забезпечення розвитку племінної справи доцільно класифікувати за наступними напрямками:

1) законодавче забезпечення правового статусу суб'єктів племінної справи;

2) правове забезпечення функціонування єдиної системи селекції у тваринництві, зокрема ідентифікації племінних тварин, племінного обліку, бонітування, оцінки тварин за якістю потомства та іншими ознаками, формування інформаційної бази даних з племінної справи та періодичної публікації аналітичних відомостей з племінної справи у тваринництві тощо;

3) правове забезпечення створення та поліпшення порід сільськогосподарських тварин; збереження генофонду існуючих, локальних та зникаючих порід;

4) правове забезпечення наукових розробок та впровадження більш досконалих методів селекції, а також методів біотехнології та генної інженерії;

5) правове забезпечення здійснення державної економічної підтримки проведення заходів з племінної справи у тваринництві;

6) правове забезпечення атестації працівників з племінної справи, які виконують спеціальні роботи племінними (генетичними) ресурсами;

7) управління державним майном, що знаходиться в розпорядженні суб'єктів племінної справи;

8) правове забезпечення міжнародного співробітництва з питань племінної справи.

Висновки і перспективи.

Аналіз нормативно-правових актів щодо питань управління племінною справою у тваринництві України дав змогу класифікувати їх за предметно-тематичним спрямуванням. Розроблено науково-обґрунтовану класифікацію правових норм із регулювання цієї діяльності у галузі племінного тваринництва.

Список використаних джерел

1. Курило В.І., Шкарупа В.К., Піддубний О.Ю. Адміністративна юрисдикція в АПК України: навчальний посібник. За заг. ред. В.К. Шкарупи. Київ: Магістр–XXI ст., 2008. 688 с.
2. Племінна справа у тваринництві: Нормативно-правові документи: Довідник. В. . Іванов (заг. ред.). Львів: Леонорм, 2004. 312 с.
3. Мельник Ю.Ф., Литовченко А.М., Буркат В.П. та ін. Нормативно-правові акти з питань племінної справи у тваринництві. Київ: Державний науково-виробничий концерн «Селекція»: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 170 с.
4. Охрана окружающей среды: управление, право: сборник научных трудов. Київ: Наук. думка, 1982. 207 с.

References

1. Kurilo, V.I., Shkarupa, V.K., Poddubniy, A.Y. (2008). Administratyvna yurysdyktsiia v APK Ukrainy [Administrative jurisdiction in the agroindustrial complex of Ukraine]. Kyiv: Magister-XXI centuries, 687.
2. Ivanov, V.L. (2004). Pleminna sprava u tvarynnystvi: Normatyvno-pravovi dokumenty [Nursery in livestock: Normative-legal documents]. Leonorm, 312.

3. Melnyk, Y.F., Litovchenko, A. M., Burkat, V.P. (2003). Normatyvno-pravovi akty z pytan plemynnoi spravy u tvarynnytstvi [Normative Acts on Tribal Affairs in Animal Husbandry]. Kyiv: State Research and Production Concern «Selection»: Publishing and Printing Center «University», 170.
4. Okhrana okruzhaiushchei sredy: upravlenye, pravo [Environmental protection: management, law] (1982). Kyiv: Science. opinion, 207.

S. S. Kovalyeva, A. O. Didukh (2019). To the question naire of classification of legal provisions for the development of the questionnal case in Ukraine. Law. Human. Environment, 10(1): 67–72, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.009>.

Summary. The article deals with the issues of legal regulation of tribal affairs in Ukraine. It is determined that the regulation of relations in this area is ensured by the norms of several branches of law: civil, administrative, labor, financial, etc. The modern system of legislation on tribal management is an extremely complex phenomenon, which is not fully studied either in terms of its constituent elements, nor in terms of the interaction of these elements, nor in terms of the factors underlying the system.

The analysis of normative legal acts on issues related to the management of the breeding business in livestock farming in Ukraine gave grounds for classifying them according to the subject-thematic direction. A scientifically substantiated classification of legal norms on regulation of activity in the sphere of breeding livestock is developed.

Keywords: tribal affair, classification, testing, gene pool, genetic resources, breeds

ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ТВАРИННИЦТВІ

Л. О. СВЯТЧЕНКО, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: mila_svyatchenko@ukr.net

А. А. КОРАБЛЬОВА, студент магістратури юридичного факультету,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: anhelinaair@gmail.com

Анотація. У статті проведений правовий аналіз понять «тваринництво», «екологічна безпека», «охорона навколишнього природного середовища у сільському господарстві» на підставі яких виведено поняття та юридичні ознаки екологічної безпеки в тваринництві.

Проблемі забезпечення екологічної безпеки в галузі сільського господарства присвячені наукові роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Але, незважаючи на це, понятійний апарат у сфері правового регулювання екологічної безпеки у сфері сільського господарства є не достатньо розвинений.

У результаті дослідження було розроблене наступне визначення даного поняття: це невід'ємна складова екологічної безпеки в сільському господарстві та екологічної безпеки в цілому, елемент національної безпеки, а також такий стан розвитку суспільних відносин, при якому за допомогою системи організаційно-правових заходів забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації під час здійснення діяльності у сфері тваринництва, а також збереження і зміцнення екологічних інтересів особи, суспільства і держави, шляхом своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізації реальних і потенційних загроз та екологічних ризиків від провадження сільськогосподарської діяльності у сфері тваринництва.

Ключові слова: тваринництво, екологічна безпека, охорона навколишнього природного середовища, сільське господарство, екологічна безпека у тваринництві

Актуальність.

Сучасна екологічна політика як на національному, так і на регіональному рівні, розробляється та впроваджується в напружених політичних умовах, до яких різноманітні політичні цілі та інтереси відомств часто призводять до конфліктів між окремими суб'єктами суспільства. Трапляються ситуації, коли надзвичайно важко знайти політичний консенсус між екологічними органами та природокористувачами, інтереси яких часто лобіюються відповідними відомствами та місцевими владними і неурядовими структурами. Питання екологічної безпеки набувають пріоритетного значення на регіональному рівні. У найближчому майбутньому екологія визначатиме норми і стиль життя суспільства. Надмірна концентрація екологічно небезпечних виробництв, застаріле та неефективне природоохоронне обладнання на завершальних стадіях технологічних ланцюгів, надійність технічних систем і низька кваліфікація кадрів на підприємствах підвищеного екологічного ризику, врешті решт проблеми гарантування екологічної безпеки конверсії – усе що може стати причиною соціального та політичного напруження [1, с. 17].

Тваринництво – це важлива галузь агропромислового комплексу, яка перебуває в стадії потужного піднесення у більшості країн світу. Нині вона є одним із головних виробників відносно дешевих і біологічно повноцінних продуктів харчування для людини. Але водночас розвиток тваринництва в Україні супроводжується значними екологічними проблемами, а саме забезпечення екологічної безпеки під час виробництва продуктів тваринництва, при розміщенні і бу-

дівництва тваринницьких комплексів та птахівничих підприємств, утилізації відходів тваринницької галузі, дотримання нормативів і санітарно-епідеміологічних норм та правил під час розведення тварин тощо.

Під час свого функціонування тваринницькі комплекси і птахівничі підприємства значно погіршують якість ґрунту, водних джерел (внаслідок попадання туди відходів з відкритих годівельних майданчиків), а також якість атмосферного повітря (в результаті викидів газових домішок, обумовлених життєдіяльністю тварин та процесів еволюції екскрементів та інших органічних речовин). Також значний вплив на стан навколишнього природного середовища та життя і здоров'я людей здійснюють генетично-модифіковані організми, які внаслідок проникнення в дику природу, можуть призвести до катастрофічних змін в екосистемі [2, с. 37–41].

Дослідження рівня впливу сучасних птахівничих господарств України різної спеціалізації на довкілля є важливим для вчасного попередження і впровадження необхідних заходів з покращення екологічного стану в цілому і сприяння виробництву якісної продукції [3, с. 23].

Проблеми екологічної безпеки взаємопов'язані з перспективами екологізації виробництва. Зменшення впливу наявних джерел забруднення на довкілля, покращення еколого-економічних показників підприємства, модернізація системи екологічного управління, перехід на безвідходні технології, бережне використання не відновлюваних ресурсів, забезпечення випуску екологічно безпечної продукції є основними завданнями екологізації виробництва птахівничої продукції [4].

Дані фактори зумовлюють необхідність проведення важливих правових досліджень в сфері забезпечення екологічної безпеки в сфері тваринництва. Але, з метою з'ясування юридичної природи екологічної безпеки в даній сфері, слід розглянути різні доктринальні та законодавчі підходи до поняття екологічної безпеки в цілому та екологічної безпеки в сфері сільського господарства як її складової частини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемі забезпечення екологічної безпеки у галузі сільського господарства присвячені наукові роботи В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкової, М.М. Бринчука, Х.І. Ісакова, Т.О. Коваленко, Т.Г. Ковальчук, О.С. Колбасова, К.А. Кондратьєвої, М.В. Краснової, Н.Р. Малишевої, Л.В. Струтинської-Струк, Ш.Х. Файзієва, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульги та ін.

Метою статті є аналіз науково-теоретичних досліджень з питань екологічної безпеки як в цілому, так і безпосередньо в сільському господарстві, а також розробка визначення поняття «екологічна безпека в сфері тваринництва» та виокремлення її характерних ознак.

Результати.

У теорії екологічного права немає єдиного підходу до розуміння поняття екологічної безпеки.

Так, В.В. Петров під екологічною безпекою розуміє стан захищеності життєво важливих екологічних інтересів людини, перш за все, право на чисте, здорове, сприятливе для життя навколишнє природне середовище [5]. Але, на нашу думку, дане ви-

значення є не достатньо повним і не враховує всі особливості юридичної природи екологічної безпеки.

Андрейцев В.І. визначає екологічну безпеку як складову національної і транснаціональної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності і запобігання погіршенню стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя і здоров'я особи, суспільства і держави [6, с. 91].

Визначення, яке запропоноване В.І. Андрейцевим є найбільш поширеним і визнаним серед науковців, адже найбільш повно, логічно, системно характеризує сутність екологічної безпеки.

На думку О.С. Колбасова, екологічна безпека – це система заходів, що усувають загрозу масової загибелі людей в результаті такої несприятливої антропогенної зміни стану природного середовища, за якого людина як біологічний вид позбавлена можливості існувати, оскільки не може задовольнити свої природно-фізіологічні і соціальні потреби життєдіяльності за рахунок навколишнього матеріального світу [7, с. 47–55].

Серов Г.П. визначає екологічну безпеку особи, суспільства і держави як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави в процесі взаємодії суспільства і природи від загроз з боку природних об'єктів, властивості яких змінені забрудненням, засміченням внаслідок антропогенної діяльно-

сті (виникнення аварій, катастроф, здійснення тривалої господарської, військової та інших видів діяльності) чи навмисно з метою екологічних диверсій, агресії або ж природних явищ і стихійного лиха та обумовлених знищенням, пошкодженням або виснаженням природних ресурсів (загроза незабезпечення суспільства і держави природними ресурсами) [8, с. 33].

Дубовик О.Л визначає екологічну безпеку через її причинно-наслідкові характеристики, зокрема як причини погіршення стану навколишнього природного середовища визначає антропогенну діяльність, природні явища, протиправні дії, стихійна лиха, техногенні катастрофи та забруднення навколишнього природного середовища [9, с. 232].

На думку російського вченого М.Н. Веденіна екологічна безпека характеризується як стан захищеності навколишнього природного середовища, територій, господарських та інших об'єктів, інтересів людини і громадянина, держави від різноманітних загроз, які виникають як наслідок негативних змін в результаті антропогенної діяльності, природних явищ та протиправних дій [10, с. 53–54].

Краснова Ю.А., аналізуючи різноманітні підходи до розуміння екологічної безпеки приходить до висновку, що така значна кількість підходів у розумінні породжує правові проблеми з визначенням права екологічної безпеки в системі екологічного права, а це, в свою чергу, не дає змоги виділити уніфіковане поняття «екологічна безпека» [11].

Стаття 1 Закону України «Про національну безпеку України» визначає національну безпеку як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного

конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [12].

Розглядаючи законодавчі визначення поняття екологічної безпеки, слід звернути увагу на норми Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Згідно зі ст. 50 Закону екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [13].

Дане визначення не отримало однозначного позитивного сприйняття в еколого-правовій науці, а також підтвердження правозастосовною практикою. Із змісту вищезазначеної правової норми випливає те, що в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» юридично зафіксовано спробу визначити екологічну безпеку лише як відповідний біологічний, хімічний, фізичний стан середовища, що не є небезпечним для здоров'я людей. Натомість значна частина авторів зазначають, що екологічна безпека не зводиться лише до стану довкілля, і хоча вона може розглядатися як певний стан довкілля, проте цим не вичерпується, а включає в себе і дотримання соціальних норм.

Згідно з Державним стандартом України «Безпечність промислових підприємств. Терміни і визначення» [14] безпека населення, матеріальних об'єктів, навколишнього середовища визначається як відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю заподіяння будь-якої шкоди. Водночас у довідковому додатку до цього стандарту екологічна безпека розглядається через призму відсутності дій, станів та процесів, які прямо чи опосередковано призводять до

заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, населенню та матеріальним об'єктам.

Зазначений стандарт як підзаконний нормативно-правовий акт не сприйняв законодавчої формули визначення, яка міститься у ст. 50 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», і має суттєві відмінності у формулюванні ознак екологічної безпеки, пов'язуючи їх із відсутністю наявності небезпеки, яка, судячи із наведеного змісту, базується на принципі ризику, здатного призвести до заподіяння шкоди. Можна одразу зауважити, що у згаданому стандарті спостерігається очевидне порушення принципу законності, відхилення від відтворення законодавчої дефініції та проводиться формалізація екологічної безпеки на дещо інших ознаках, зокрема як певного наслідку, який забезпечується з метою недопущення будь-якого природного, техногенного чи іншого соціального ризику і пов'язується із заподіянням шкоди зазначеним об'єктам та благам [15, с. 40].

Дослідження юридичної природи екологічної безпеки в цілому є важливим, адже з'ясування сутності поняття, особливостей, ознак екологічної безпеки надасть змогу якомога об'єктивно, системно та чітко досягнути зміст поняття екологічної безпеки в галузі сільського господарства і екологічної безпеки в сфері тваринництва як її складової частини.

Навіть враховуючи велику кількість наукових робіт, присвячених проблемі забезпечення екологічної безпеки в галузі сільського господарства, понятійний апарат у цій сфері є не достатньо розвинений.

Так, наприклад, Ш.Х. Файзієв, з'ясував юридичну природу еколо-

гічної безпеки в сільському господарстві і механізм реалізації екологічної безпеки в даній сфері [16, с. 11].

Шемшученко Ю.С. була видана монографія «Правові основи охорони навколишнього середовища в сільському господарстві», в якій, поряд із нормативними актами, досліджені й теоретичні питання. Так, у роботі сформульовано поняття правової охорони навколишнього середовища в сфері сільськогосподарського виробництва, проаналізовано правила охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, визначено основи діяльності органів управління та загальні засади юридичної відповідальності [17].

У 1989 р. колективом авторів за редакцією О.С. Колбасова була випущена монографія «Правова охорона навколишнього середовища в сільському господарстві». У роботі визначено основні негативні наслідки від ведення сільського господарства, які поділено на 3 групи: погіршення продуктивних сил самого сільського господарства; завдання шкоди іншим галузям економіки; загроза життю і здоров'ю людини та погіршення умов її проживання. До заходів щодо охорони навколишнього середовища у даній галузі віднесено заходи, спрямовані на запобігання негативному впливу сільськогосподарського виробництва та зменшення або ліквідацію вже заподіяної шкоди. Дослідження правового регулювання у даній сфері проведено за видами потенційно небезпечної діяльності: використання машинної техніки, меліорація і хімізація земель, експлуатація тваринницьких комплексів, ферм, птахофабрик тощо. Увага у роботі приділена не лише виявленню недоліків правового регулювання та

їх усуненню, а й розробці механізму, який би забезпечив неухильне виконання вимог нормативних актів у даній сфері всіма учасниками відповідних відносин [18].

Дейнега М.А., Краснова Ю.А., Піддубний О.Ю., Новак Т.С. у циклі наукових праць «Правове регулювання екологічної безпеки в сільському господарстві» визначають екологічну безпеку в даній сфері як невід'ємну складову екологічної безпеки; стан навколишнього середовища, що забезпечується сукупністю правових заходів, в процесі здійснення сільськогосподарського виробництва та інших, пов'язаних з цим дій, які спрямовані на забезпечення населення держави екологічно чистою продукцією завдяки використанню усіх природних ресурсів, з дотриманням необхідних технологій, а також з урахуванням попередження нанесення можливої шкоди навколишньому природному середовищу і мінімізацією екологічних ризиків в процесі здійснення такої діяльності [19].

Кулинич П.В. вважає, що екологічна безпека сільського господарства як правова категорія – це стан захищеності довкілля від порушення його екологічної рівноваги в процесі здійснення сільськогосподарської діяльності, який забезпечується нормами права [20, с. 357].

На думку К.А. Кондратьєвої, екологічну безпеку в сфері сільськогосподарського виробництва слід розуміти як невід'ємну складову екологічної безпеки, стан навколишнього природного середовища, що забезпечується системою заходів, які повинні бути вжиті фізичними, юридичними особами і державою в особі уповноважених органів у сфері сільськогосподарського виробництва

та за якого в процесі ведення рослинництва і тваринництва створюються максимально безпечні умови для життя та здоров'я людини, виробляється екологічна безпечна продукція, а також зберігається навколишнє природне середовище та його компоненти у стані, який не несе небезпеки для життя та здоров'я людини. Важливим напрямом забезпечення екологічної безпеки у сільському господарстві є запобігання та мінімізації екологічних ризиків, які виникають при здійсненні господарської діяльності при виробництві сільськогосподарської продукції і можуть мати різні прояви та вплив на довкілля.

Кондратьєва К.А., аналізуючи сутність поняття екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва, виділяє наступні характерні ознаки, які характерні для досліджуваної теми: а) забезпечується в межах окремої галузі господарства, яка використовує досягнення ряду природничих наук; б) врегульовується на глобальному, національному, регіональному та місцевому рівнях; в) врегулюванню підлягає діяльність спеціальних суб'єктів: фізичних та юридичних осіб, які здійснюють екологічно небезпечну діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва; г) включає в себе як зовнішню, так і внутрішню екологічну безпеку; д) характеризується наявністю специфічних екологічних ризиків, які мають як природне, так і техногенне походження [21, с. 85–89].

Необхідно зазначити, що тваринництво є однією із сфер сільського господарства, тому екологічна безпека в сфері тваринництва є однією із складових екологічної безпеки в сфері сільського господарства та екологічної безпеки в цілому.

Висновки і перспективи.

Проаналізувавши вищевикладене і враховуючи те, що на законодавчому та на науково-теоретичному рівні не було з'ясовано, що являє собою поняття «екологічна безпека в сфері тваринництва», було розроблене наступне визначення даного поняття: це невід'ємна складова екологічної безпеки в сільському господарстві та екологічної безпеки в цілому, елемент національної безпеки, а також такий стан розвитку суспільних відносин, при якому за допомогою системи організаційно-правових заходів забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації під час здійснення діяльності у сфері тваринництва, а також збереження і зміцнення екологічних інтересів особи, суспільства і держави, шляхом своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізації реальних і потенційних загроз та екологічних ризиків від провадження сільськогосподарської діяльності у сфері тваринництва.

На основі даного визначення можна виділити такі ознаки екологічної безпеки у сфері тваринництва: 1) це елемент національної безпеки; 2) це невід'ємна складова екологічної безпеки в сфері сільського господарства та екологічної безпеки в цілому, тому всі вимоги забезпечення екологічної безпеки в тій чи іншій мірі стосуються сфери тваринництва як складової сільського господарства; 3) це такий стан розвитку суспільних відносин, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації під час здійснення діяльності у сфері тваринництва; 4) в основі господарської діяльності в сфері тваринництва є екологічно небезпечна діяльність, пов'язана з екологічними

ризиками, що супроводжуються забрудненням земель, здійсненням шкідливих викидів в атмосферне повітря, забрудненням стічних вод небезпечними для життя і здоров'я людей відходами; 5) екологічна безпека у сфері тваринництва забезпечується організаційно-правовими формами, які передбачають два основні блоки: організаційно-правове забезпечення і організаційно-функціональне забезпечення; 6) спрямована на забезпечення збереження і зміцнення екологічних інтересів особи, суспільства і держави, а також безпечного та сприятливого навколишнього природного середовища.

Можна дійти висновку, що з'ясування юридичної природи екологічної безпеки в сфері тваринництва є актуальним і важливим на сьогоднішній час як в теорії права екологічної безпеки та екологічного права в цілому, так і на практиці, враховуючи недостатню наукову розробку даної проблематики і відсутність комплексного і системного законодавчого регулювання.

Список використаних джерел

1. Заржицький О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти): монографія. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2012. 200 с.
2. Кондратьєва К.А. Актуальні дослідження у галузі правового регулювання екологічної безпеки в сільському господарстві. Юридична Україна. 2011. № 7. С. 37–41.
3. Богданов Г.О., Царенко О.М. Актуальні проблеми екологічної безпеки в промисловому птахівництві та шляхи її вирішення. Суми, 2002. С. 23–29.
4. Тертична О.В. Екологічна безпека при виробництві продукції птахівництва. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/>

- handle/123456789/1420.
5. Петров В.В. Экология и право. Москва: Юрид. лит., 1981. 224 с.
 6. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: навч. посіб. для юрид. фак. вузів. Київ: Вентурі, 1996. 207 с.
 7. Колбасов О.С. Концепция экологической безопасности (юридический аспект). Советское государство и право, 1988. № 2. С. 47–55.
 8. Серов Г.П. Правовое регулирование экологической безопасности при осуществлении промышленных и иных видов деятельности. Москва: Ось-89, 1998. 222 с.
 9. Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах. Учебное пособие. Москва: Проспект, 2001. 304 с.
 10. Веденин Н.Н. Экологическая безопасность как институт экологического права. Журнал российского права. 2001. № 12. С. 53–54.
 11. Краснова Ю.А. Теоретико-правові застави екологічного ризику. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/4/part_1/18.pdf.
 12. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
 13. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print1476721995440346>.
 14. ДСТУ 2156-93. Безпечність промислових підприємств. Терміни і визначення. Київ: Держстандарт України, 1994. – 25 с.
 15. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. Київ: Знання-Прес, 2002. 332 с.
 16. Файзиєв Ш.Х. Правовые вопросы экологической безопасности в сельском хозяйстве: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Ташкент, 1995. 24 с.
 17. Шемшученко Ю.С. Правовые основы охраны окружающей среды в сельском хозяйстве. Київ: Вища школа, 1984. 55 с.
 18. Правовая охрана окружающей среды в сельском хозяйстве. М.М. Бринчук, О.Л. Дубовик, Н.Г. Жаворонкова и др.; отв. ред. О.С. Колбасов. Москва: Наука, 1989. 184 с.
 19. Правове регулювання екологічної безпеки у сільському господарстві України: монографія. М.А. Дейнега, Ю.А. Краснова, Т.С. Новак, О.Ю. Піддубний. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2015. 350 с.
 20. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посібник. М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова: під заг. ред. М.В. Краснової та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев. Дніпро: НГУ, 2016. 575 с.
 21. Кондратьєва К.А. Юридичне поняття та особливості екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва. Юридична Україна. 2012. № 12. С. 85–89.
-

References

1. Zarzhytskyi, O.S. (2012). Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia ekolohichnoi polityky Ukrainy (teoretychni aspekty) [Actual problems of legal support of the environmental policy of Ukraine (theoretical aspects)]. Dnipropetrovsk: Natsionalnyi hirnychiy universytet, 200.
2. Kondratieva, K.A. (2011). Aktualni doslidzhennia u haluzi pravovoho rehuliuвання ekolohichnoi bezpeky v silskomu hospodarstvi [Actual research in the field of legal regulation of environmental safety in agriculture]. Yurydychna Ukraina, 7, 37–41.
3. Bohdanov, H.O., Tsarenko, O.M. (2002). Aktualni problemy ekolohichnoi bezpeky v promyslovomu ptakhivnytstvi ta shliakhy yii vyrishennia [Actual problems of environmental safety in industrial poultry farming and ways to solve it]. Sumy, 23–29.
4. Tertychna, O.V. Ekolohichna bezpeka pry vyrobnytstvi produktsii ptakhivnytstva. [Environmental safety in the production of poultry products]. Available at: <http://eztu-ir.ztu.edu.ua/handle/123456789/1420>.

5. Petrov, V.V. (1981). *Ekolohiya y pravo* [Ecology and law]. Moskva: Yuryd. lyt., 224.
6. Andreitsev, V.I. (1996). *Ekolohichne pravo: Kurs leksi* [Environmental law]. Kyiv: Venturi, 207.
7. Kolbasov, O.S. (1988). *Kontseptsyia ekolohycheskoi bezopasnosti (iurydycheskyi aspekt)* [The concept of environmental safety (legal aspect)]. *Sovetskoe gosudarstvo y pravo*, 2, 47–55.
8. Serov, H.P. (1998). *Pravovoe rehulyrovanye ekolohycheskoi bezopasnosti pry osushchestvlenyy promyshlennykh y ynykh vydiv deiatelnosti* [Legal regulation of environmental safety in the implementation of industrial and other activities]. Moskva: Os-89, 222.
9. Dubovyk, O.L. (2001). *Ekolohycheskoe pravo v voprosakh y otvetakh* [Environmental law in questions and answers]. Moskva: Prospekt, 304.
10. Vedenyn, N.N. (2001). *Ekolohycheskaia bezopasnost kak ynstytut ekolohycheskoho prava* [Ecological safety as an institution of environmental law]. *Zhurnal rossiyskoho prava*, 12, 53–54.
11. Krasnova, Yu.A. *Teoretyko-pravovi zasady ekolohichnoho ryzyku* [Theoretical and legal principles of ecological risk]. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/4/part_1/18.pdf.
12. *Pro natsyonalnu bezpeku Ukrainy* [About National Security of Ukraine]: *Zakon Ukrainy* 21.06.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
13. *Pro okhoronu navkolnyshnoho pryrodnoho seredovyshcha* [About the protection of the environment]: *Zakon Ukrainy* 25.06.1991. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print1476721995440346>.
14. DSTU 2156-93 (1994). *Bezpechnist promyslovykh pidpriemstv*. *Termyny i vyznachen-*
nia [State standard of Ukraine. Safety of industrial enterprises. Terms and Definitions]. Kyiv: Derzhstandart Ukrainy, 25.
15. Andreitsev, V.I. (2002). *Pravo ekolohichnoi bezpeky* [Environmental safety law]. Kyiv: Znannia-Pres, 332.
16. Faizyev, Sh.Kh. (1995). *Pravovye voprosy ekolohycheskoi bezopasnosti v selskom khoziaistve* [Legal issues of environmental safety in agriculture]: *avtoref. dys... kand. yuryd. nauk*: 12.00.06. Tashkent, 24.
17. Shemshuchenko, Yu.S. (1984). *Pravovie osnovi okhrani okruzhaiushchei sredi v selskom khoziaistve* [Legal framework for environmental protection in agriculture]. Kyiv: Vyshcha shkola, 55.
18. *Pravovaia okhrana okruzhaiushchei sredi v selskom khoziaistve* [Legal protection of the environment in agriculture]. M.M., Brynchuk, O.L., Dubovyk, N.H., Zhavoronkova; *otv. red. O.S., Kolbasov* (1989). – Moskva: Nauka, 184.
19. *Pravove rehuliuвання ekolohichnoi bezpeky u silskomu hospodarstvi Ukrainy* [Legal regulation of environmental safety in agriculture of Ukraine]. M.A., Deineha, Yu.A., Krasnova, T.S., Novak, O.Yu., Piddubnyi (2015). Kyiv: Vydavnychiy tsentr NUBiP Ukrainy, 350.
20. *Problemy prava ekolohichnoi bezpeky* [Problems of environmental safety law]. M.V., Krasnova, H.I., Baliuk, A.H., Bobkova; *pid zah. red. M.V., Krasnovoi ta R.S., Kirina; vidp. red. V.I., Andreitsev* (2016). Dnipro: NHU, 575.
21. Kondratieva, K.A. (2012). *Yurydychne poniatia ta osoblyvosti ekolohichnoi bezpeky v sferi silskohospodarskoho vyrobnytstva* [Legal concept and features of environmental safety in the field of agricultural production]. *Yurydychna Ukraina*, 12, 85–89.

L.O. Sviatchenko, A.A. Korabliova (2019). Concept and legal features of ecological safety in animal husbandry. *Law. Human. Environment*, 10(1): 73–83, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.010>.

Summary. *The article contains a legal analysis of the concepts «animal husbandry», «environmental safety», «protection of the environment in agriculture», on the basis of which the concept and legal aspects of environmental safety in animal husbandry are derived.*

The problem of ensuring environmental safety in the field of agriculture is devoted to the scientific work of many domestic and foreign scientists. But despite this, the conceptual approach in the field of legal regulation of environmental safety in the field of agriculture is not sufficiently developed.

As a result of the research, the following definition of this concept was developed: it is an integral component of environmental safety in agriculture and environmental safety in whole, an element of national security, as well as a state of development of public relations in which, using a system of organizational and legal measures prevents the deterioration of the environment in the implementation of activities in the field of animal husbandry, as well as the preservation and strengthening of the ecological interests of the individual, society and the state through the timely identification, prevention and neutralization of real and potential threats and environmental risks from the production of agricultural activities in the field of animal husbandry.

Keywords: *animal husbandry, environmental safety, environmental protection, agriculture, environmental safety in animal husbandry*

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ МЕЛІОРАТИВНИХ ЗАХОДІВ

Ю. В. ШОВКУН, кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри аграрного, земельного та
екологічного права імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: juliya.shovkun@gmail.com

Анотація. Враховуючи стрімке використання в умовах сьогодення природи та її ресурсів постає актуальна потреба в приділенні уваги до їх охорони та організації раціонального використання, спрямоване на розумне поєднання експлуатації природної сировини з охороною довкілля. Водні живі ресурси відіграють особливе місце в харчуванні людей, використовуються в великих об'ємах для потреб тваринного і рослинного світу, виробничих потребах тощо. Одним із завдань сьогодення є забезпечення на належному рівні сталого використання водних живих ресурсів. Відповідно до проведеного аналізу законодавства та наукових підходів вчених, автором з'ясовано, що одним із способів забезпечення сталого використання водних живих ресурсів є зокрема зосередження уваги на розвитку аквакультури (рибництва), а особливо на ефективному використанні добутих водних організмів, збільшенні рибопродуктивності внутрішніх водойм тощо. Одним із способів, що покращує природну рибопродуктивність є меліорація водойм.

У статті проведено аналіз нормативно-правових актів які здійснюють правову регламентацію рибогосподарської меліорації. На основі законодавчих визначень та наукових підходів вчених суспільних та природничих наук сформовано підхід до визначення поняття рибогосподарської меліорації, мети її здійснення та заходів, які мають включатися до неї. Досліджено нормативне закріплення меліорації водних об'єктів, що регламентується як комплекс заходів щодо збереження водності річок та охорони їх від забруднення. Визначені основні напрями рибогосподарської меліорації, відповідно до їх законодавчого закріплення та запропоновано їх класифікацію. Виокремлено меліоративні заходи, які проводяться для водного середовища, зокрема такі як: аерація, вапнування, літування, тощо та розкрито зміст їх проведення. Здійснено порівняння та зроблено висновки з приводу закріплення в нормативно – правових актах засад правового регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі проведення меліорації ґрунтів в порівнянні з закріпленням на законодавчому рівні питання меліорації водойм.

Ключові слова: рибне господарство, аквакультура (рибництво), стале використання водних ресурсів, меліорація водних об'єктів, збереження водності річок, рибогосподарська меліорація

Актуальність.

Інтенсивне використання природних багатств, викликане подальшим розвитком промисловості й сільського господарства на базі науково-технічної революції, призвело до необхідності включення екологічних вимог у процес використання природи та її ресурсів. Виникає інша форма охорони природи – організація раціонального використання природних ресурсів, спрямована на розумне поєднання експлуатації природної сировини з охороною довкілля [1, с. 6].

На законодавчому рівні принцип раціонального використання природних ресурсів закріплений в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ, та розглядається як невід’ємна умова сталого економічного й соціального розвитку.

З одного боку, економічний розвиток рибного господарства України завжди визначався природними та кліматичними умовами. Водночас в умовах кризи відбулася дестабілізація, ситуація потребує вжиття комплексу заходів, спрямованих на те, щоб аквакультура почала відігравати належну роль у розвитку української економіки. Тому основними питаннями сучасного етапу регулювання розвитку аквакультури є нарощування обсягів виробництва риби, розширення асортименту та поліпшення якості товарів, а на цій основі – забезпечення раціонального споживання рибної продукції населенням, створення сприятливих умов для виробників, поліпшення соціального розвитку сільських територій, позбавлення залежності країни від імпорتنих поставок [2, с. 10].

Одним зі способів забезпечення сталого використання водних живих

ресурсів та розв’язання проблеми забезпечення населення рибою й рибопродуктами може і повинно стати посилення уваги до розвитку рибного господарства, віддаючи пріоритет такій його складовій, як аквакультура (рибництво) [3, с. 109].

До того ж, Україна шляхом прийняття Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. № 2818 та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, взяла на себе зобов’язання, з приводу дотримання, *inter alia*, цілей та принципів сталого використання водних ресурсів.

На законодавчому рівні, під терміном «стале використання», згідно ратифікованих законами України міжнародно-правових актів як: Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 1992 р. та Протоколу про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної в м. Київ 22 травня 2003 р., визначається використання компонентів біорізноманіття таким чином і такими темпами, які не призводять у довгостроковій перспективі до вичерпання біорізноманіття, тим самим зберігаючи його потенціал задовольнити потреби теперішнього і майбутніх поколінь і відповідати їхнім сподіванням.

Тому, виходячи з аналізу законодавства, та підтримуючи думку науковців що одним із способів забезпечення сталого використання водних живих ресурсів є зосередження уваги на розвитку аквакультури, в об’єднуванні

вказаного тезису можемо припустити, що для реалізації дотримання принципів сталого використання водних ресурсів, суб'єкти аквакультури під час використання, розведення, утримання та вирощування гідробіонтів в умовах аквакультури повинні здійснювати свою діяльність таким чином і такими темпами, які не призведуть у довгостроковій перспективі до їх вичерпання, тим самим зберігаючи потенціал щодо забезпечення населення рибою й рибопродуктами для задоволення потреб теперішніх і прийдешніх поколінь.

Водні живі ресурси посідають чільне місце у харчовому балансі населення. Водночас вони служать джерелом задоволення кормових потреб тваринництва й сировини для промисловості. Тому завданням сьогодення, як своїх наукових працях акцентує увагу Т.В. Григор'єва, чию думку ми також поділяємо, є не допущення вичерпання запасів водних живих ресурсів, збільшення рибопродуктивності внутрішніх водойм, досягнення раціонального, найефективнішого використання добутих водних організмів та задоволення зростаючих потреб людей у водних живих ресурсах [4, с. 113]. Збільшення рибопродуктивності направлене як на збереження водних біоресурсів, так і на поліпшення стану самих водних об'єктів. На стан рибопродуктивності впливає розвиток деяких біологічних і фізико-хімічних процесів, що викликають погіршення умов життя і розвитку риб [5, с. 35]. Способом, що покращує природну рибопродуктивність, є меліорація водойм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Варто звернути увагу, що окремого дослідження правового регулювання рибогосподарських меліоративних за-

ходів не проводилось та на законодавчому рівні питання меліорації водойм й досі залишається менш вирішеним. Емпіричну основу дослідження становлять нормативно-правові акти аграрного, земельного, природоресурсного законодавства України, що визначають основні засади здійснення відносин у сфері рибництва. Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові праці вчених суспільних та природничих наук як: Н.М. Вдовенко, Т.В. Григор'єва, М.В. Гринжевський, В.М. Єрмоленко, М.В. Краснова, Т.О. Коваленко, С.І. Марченко, А.М. Статівка, Т.С. Новак, Л.О. Священко, Т.О. Третяк, та інших.

Метою статті є дослідження законодавчих аспектів закріплення правової регламентації рибогосподарських меліоративних заходів.

Результати.

Меліорація (лат. *melioration* – покращення, від лат. *melior* – кращий) – цілеспрямоване покращення властивостей природно-територіальних комплексів з метою оптимального використання потенціалу ґрунтів, вод, клімату, рельєфу та рослинності. Меліорація відрізняється від звичайних агротехнічних прийомів тривалим і більш інтенсивним впливом на об'єкти меліорації [6, с. 131; 5, с. 35].

Правова регламентація меліорації водних об'єктів здійснюється відповідно до Водного Кодексу України, який регламентує її як комплекс заходів щодо збереження водності річок і охорони їх від забруднення. До комплексу заходів щодо збереження водності річок та охорони їх від забруднення Водний Кодекс України відносить (ст. 81): 1) створення прибережних захисних смуг; 2) створен-

ня спеціалізованих служб по догляду за річками, прибережними захисними смугами, гідротехнічними спорудами та підтриманню їх у належному стані; 3) впровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території водозбору; 4) здійснення агротехнічних, агролісомеліоративних та гідротехнічних протиерозійних заходів, а також створення для організованого відведення поверхневого стоку відповідних споруд (водостоки, перепуски, акведуки тощо) під час будівництва й експлуатації шляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій; 41) запобігання евтрофікації та забрудненню водних об'єктів нітратами; 5) впровадження водозберігальних технологій, а також здійснення передбачених Водним Кодексом України водоохоронних заходів на підприємствах, в установах і організаціях, розміщених у басейні річки; 6) створення гідрологічних пам'яток природи.

Під терміном рибогосподарська меліорація Закон України «Про аквакультуру» від 18 вересня 2012 р. № 5293-VI визначає комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію показників гідрологічного, гідрохімічного, гідробіологічного режимів та підвищення біологічної продуктивності водних об'єктів (їх частин), рибогосподарських технологічних водойм, поліпшення умов природного відтворення та якісного складу гідробіонтів з метою їх збереження та раціонального використання. При здійсненні рибогосподарської меліорації водних об'єктів (їх частин), рибогосподарських технологічних водойм, вказаний нормативно-правовий акт, виокремлює мету за для якої відбувається здійснення такого комплексу заходів, а саме: цілеспрямоване під-

вищення біологічної продуктивності водних об'єктів (їх частин), рибогосподарських технологічних водойм, поліпшення умов існування об'єктів аквакультури, поліпшення їх кількісних та якісних характеристик, регулювання чисельності малоцінних для товарного виробництва гідробіонтів.

Відповідно до п. 2 ст. 18 Закону України «Про аквакультуру» від 18 вересня 2012 р. № 5293-VI рибогосподарська меліорація здійснюється за такими основними напрямками: проведення днопоглиблювальних робіт та/або робіт з видалення донних відкладень; видалення зайвої водної рослинності; вселення об'єктів аквакультури, створення штучних донних ландшафтів з метою поліпшення екологічного стану водного об'єкта та умов природного відтворення водних біоресурсів; вилучення хижих і малоцінних видів водних біоресурсів з метою запобігання їх негативного впливу на об'єкти аквакультури; запобігання масовій загибелі гідробіонтів та ліквідація її наслідків.

Таким чином, проаналізувавши виокремлені у Законі України «Про аквакультуру» напрями здійснення рибогосподарської меліорації, можемо пропонувати класифікувати їх виходячи із двох критеріїв: заходи направлені на покращення стану водного об'єкта (його частин), рибогосподарської технологічної водойми, які в свою чергу впливають на його біологічну продуктивність та заходи направлені на поліпшення об'єктів аквакультури.

Отже, за заходами направленими на покращення стану водного об'єкта (його частин), рибогосподарської технологічної водойми, які в свою чергу впливають на його біологічну продуктивність, виділяємо: проведення днопоглиблювальних робіт та/або робіт з

видалення донних відкладень; видалення зайвої водної рослинності; створення штучних донних ландшафтів з метою поліпшення екологічного стану водного об'єкта та умов природного відтворення водних біоресурсів.

За заходами направленими на поліпшення об'єктів аквакультури, виокремлюємо: вселення об'єктів аквакультури, вилучення хижих і малоцінних видів водних біоресурсів з метою запобігання їх негативного впливу на об'єкти аквакультури; запобігання масовій загибелі гідробіонтів та ліквідація її наслідків.

До одного з повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері рибного господарства перелічених в переліку ст. 8 та Закону України «Про аквакультуру», зокрема віднесено й затвердження порядку здійснення рибогосподарської меліорації, дублюється таке зобов'язання й в ст.18 вказаного закону.

Рибогосподарську меліорацію включено до переліку необхідних елементів, що встановлюються для Режиму рибогосподарської експлуатації, що передбачено Інструкцією про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах, затвердженою Наказом Державного комітету рибного господарства України від 15 січня 2008 р. № 4.

Відповідно до Порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання, затвердженого Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07 липня 2012 р. № 414, для проведення робіт із штучного розведення (відтворення), переселення та акліматизації водних

біоресурсів (включаючи види, занесені до Червоної книги України) у рибогосподарських водних об'єктах загальнодержавного значення (крім водних об'єктів, розміщених у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду), у тому числі у водних об'єктах, які експлуатуються в режимі спеціального товарного рибного господарства підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, передбачена меліорація умов природного розмноження як система заходів щодо поліпшення умов природного відтворення водних біоресурсів у водних об'єктах України (відновлення і рибогосподарська меліорація малих річок, установка різних ефективних і екологічно чистих штучних нерестовищ, відбудова та охорона природних нерестовищ та інші біотехнічні заходи, передбачені законодавством).

Ми підтримуємо позицію тих науковців, що меліорація здійснюється як щодо самого водного середовища ставу (чи іншого водного об'єкта), так і до навколишніх територій, тому в поняття меліорації ставового господарства слід включати заходи щодо якості води, яка надходить до ставового господарства із джерел водопостачання, а також відстійників, фільтрів, споруд для очищення стічних вод, посадки дерев, висадження лучної рослинності на схилах і берегах. [7, с. 145].

Таким чином, до меліоративних заходів включають: оптимізацію гідрохімічних умов, боротьбу з надлишковим розвитком вищої водної рослинності, боротьбу з муловими відкладами, літування ставків, а також їх вапнування. Отже, меліорація здійснюється у двох напрямках, в одному випадку об'єктом меліоративних заходів є ґрунт, а в іншому – водне середовище [6, с. 131].

Для водного середовища проводять такі меліоративні заходи, як аерація – штучне насичення води повітрям з метою підвищення концентрації розчиненого кисню; вапнування – метод хімічної меліорації кислого середовища, що полягає у внесенні вапна; літування – періодичне осушування ставків, поточні роботи щодо впорядкування мережі осушувальних каналів, водоспуску, гребель тощо, та постійна боротьба з жорсткою і надлишком м'якої рослинності; боротьба із замулюванням через утворення мережі водозбірних каналок тощо [6, с. 132–143].

Питання здійснення меліорації ґрунтів регулюється Законом України «Про меліорацію земель», який враховує потреби рибного господарства під час здійснення меліоративних робіт, через віднесення до компетенції Державного агентства рибного господарства України таких повноважень, як участь у розробленні й виконанні державних цільових та міждержавних програм меліорації земель, забезпеченні раціонального використання меліоративних систем, охорони водних об'єктів рибного господарства; здійснення державного контролю за технічним станом рибозахисних споруд і проведенням рибозахисних заходів на водозабірних та інженерних спорудах меліоративних систем; забезпечення розроблення й упровадження нових технологій вирощування рослиноїдних риб у меліоративних системах поряд з іншими технологіями поліпшення їх очищення від заростання сине-зеленими водоростями та вищою водною рослинністю тощо. В аграрно-правовій науці питанню меліорації земель присвячено достатньо уваги, це і роботи М.А. Дейнеги, П.Ф. Кулинич, В.О. Ситника та інших [7, с. 145–146].

Висновки і перспективи.

Провівши аналіз правової регламентації питання здійснення рибогосподарської меліорації, можемо спостерігати його недостатнє закріплення на законодавчому рівні, адже засади які визначають правове регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі рибогосподарської меліорації, визначені лише в декількох статтях Водного Кодексу України, Закону України «Про аквакультуру» та ще низці нормативно-правових актів, в яких рибогосподарська меліорація згадується як додатковий елемент при здійсненні певної діяльності суб'єктами аквакультури. А особливо менш вирішеним питання закріплення на законодавчому рівні меліорації водойм, контрастно виглядає на фоні питання здійснення меліорації ґрунтів, правове регулювання яких закріплене взагалі окремим Законом України «Про меліорацію земель», в якому зокрема визначаються засади правового регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі проведення меліорації земель, використання меліорованих земель і меліоративних систем, та повноваження органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері меліорації земель і спрямовання забезпечення екологічної безпеки меліоративних систем та захисту суспільних інтересів.

Список використаних джерел

1. Правовая охрана природы. Под ред. В.В. Петрова. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 311 с.
2. Вдовенко Н.М. Нормативно-правове регулювання господарської діяльності у сфері аквакультури. Економічний форум. 2014. № 4. С. 4–12.

3. Новак Т.С., Панасюк Ю.О. Правове забезпечення здійснення аквакультури в контексті сталого використання водних живих ресурсів. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право». Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. Київ, 2013. Вип. 182, Ч. 3. С. 108–113.
4. Григор'єва Т.В. Правові засади використання, охорони та відтворення водних живих ресурсів: монографія. Харків: Право, 2011. 174 с.
5. Наконечна М.Г. Хвороби риб з основами рибництва: посібник. Київ: Наук. світ, 2003. 222 с.
6. Долوماتов С.І. Ставове рибництво: конспект лекцій. Одеса: ТЕС, 2013. 150 с.
7. Шовкун Ю.В. Правове регулювання рибництва в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2016. 211 с.
2. Vdovenko, N.M. (2014). Normativno-pravove rehuliuвання hospodarskoi diialnosti u sferi akvakultury [Normative and legal regulation of economic activities in aquaculture]. Ekonomichni forum, 4, 4–12.
3. Novak, T.S., Panasiuk, Yu.O. (2013). Pravove zabezpechennia zdiisnennia akvakultury v konteksti staloho vykorystannia vodnykh zhyvykh resursiv [Legal support use of aquaculture in the context sustainable use aquatic living resources]. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. 182 (3), 108–113.
4. Hryhorieva, T.V. (2011). Pravovi zasady vykorystannia, okhorony ta vidtvorennia vodnykh zhyvykh resursiv [Legal basis of use, protection and reproduction aquatic living resources]. Kharkiv: Law, 174.
5. Nakonechna, M.H. (2003). Khvoroby ryb z osnovamy rybnystva [Diseases of the fish with the basics of fish farming]. Kiev: Naukovyi svit, 222.
6. Dolomotov, S.I. (2013). Stavove rybnystvo [Stable fish farming]. Odessa: TES, 150.
7. Shovkun, Yu.V. (2016). Pravove rehuliuвання rybnystva v Ukraini [Legal regulation of pisciculture in Ukraine]. Candidate's thesis. Kiev: National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, 211.

References

1. Petrov, V.V. (1980). Pravovaia okhrana prirody [Legal Protection of Nature]. Moscow: Moscow University Press, 311.

Yu. V. Shovkun (2019). About some aspects of legal regulation of fishery melioration measures. *Law. Human. Environment*, 10(1): 83–90, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.011>.

Summary. Taking into account the rapid use in the present conditions of nature and its resources, there is an urgent need to pay attention to their protection and organization of rational use, aimed at a reasonable combination of the exploitation of natural raw materials and the protection of the environment. Water living resources play a special place in people's nutrition, being used in large volumes for the needs of animal and plant life, production needs, etc. One of the tasks of the present is to ensure the sustainable use of water living resources at the appropriate level. In this article, in accordance with the analysis of the legislation and scientific approaches of scientists, it is determined that one of the ways to ensure the sustainable use of aquatic living resources is to focus on the development of aquaculture (fish farming), and in particular focusing on the effective use of extracted aquatic organisms, increasing fish productivity of internal water reservoirs, etc. One of the ways that improves the natural fish self-productivity is to meliorate the water reservoirs.

The analysis of legal acts, carrying out the legal regulation of fishery melioration, is carried out in this article. Based on legislative definitions and scientific approaches of scientists of social and natural sciences an approach has been formed for the definition of the fishing melioration concept, the purpose of its implementation and the measures to be included therein. The regulatory consolidation of the water objects melioration, regulated as a complex of measures to preserve the water content of the rivers and to protect them from pollution, is investigated. The main directions of the fishery melioration are determined, according to their legislative fixing, and their classification is proposed. The melioration measures for the water environment are highlighted, such as: aeration, liming, liation, etc., and the content of their carrying out is disclosed. Comparison and conclusions are made concerning the legal consolidation of the principles of social relations legal regulation, arising in the process of ground melioration in comparison with fixing at the legislative level the issue of water melioration.

Keywords: fish farming, aquaculture (fishery), sustainable use of water resources, water objects melioration, the rivers water content preservation, fishery melioration

CONCEPT AND PECULIARITIES OF ECOLOGICAL NETWORK OF UKRAINE. DOCTRINAL-LEGALLY APPROACHES TO ITS UNDERSTANDING

T. M. KONDRATIUK, *assistant*

of Department of Agricultural, Land and Environmental Law

named after Academician V.Z. Yanchuk,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E- mail: Lawyert@ukr.net

Summary. *The analysis of scientific approaches to definition of a concept of «ecological network» and its peculiarities is carried out. The attempt to define ecological network as subject to ecology-land legal regulation is made.*

Keywords: *ecological network, subject to legal regulation, land-law category, nature preservation*

Introduction.

The national ecological network is an ecological component of sustainable development, a basis of preservation of the surrounding environment. On the basis of creation ecological network, the idea of integrity of the nature, coherence and continuity of its parts of systems of all levels is done. Formations of ecological network are assumed by association in uniform territorial system the persons have poured over valuable lands in ecological, scientific, historical and cultural value and anthropogenically broken lands. Development of national ecological network continues the second decade and especially in recent years having appeared some representatives of legal science pay a lot of attention to questions of its formation and functioning, discussions are done about approach to definition of a concept «ecological network» and its understanding.

Analysis of recent researches and publications.

V.I. Andreytsev, A.Sh. Chomakhashvili, B. V. Danylenko, A.P. Hetman, A.Y. Hodovanuk, I.I. Karakash, P.F. Kulynych, O.V. Lozo, M.I. Maksymenko, N.R. Malysheva, V.V. Nosik, Yu.S. Shemshuchenko, O.O. Stativka, M.Ya. Vashchysyn, etc. worked on questions of formation, functioning and preservation of national ecological network. However, the researchers of the ecological and land law it is insufficiently given attention to land aspect.

Purpose is the analysis of the special legislation regulating questions of creation, functioning and preservation of national ecological network, doctrinal approaches to its definition, and its justification as subject to ecology-land legal regulation.

Results.

For the first time legislative definition of ecological network in Ukraine is formulated

in the Law of Ukraine «About the nation program of formation of national ecological network of Ukraine for 2000–2015» and is defined as the uniform territorial system which includes sites of natural landscapes, of subjects to special protection, both territories and objects of natural and reserved background, resort and medical and improving, recreational, water protective, field-protecting territories and objects of its types determined by the legislation of Ukraine and they are the parts of structural territorial elements (further – elements) econetwork – natural regions, natural corridors, buffer zones (paragraph 4 subparagraph 1 subsection 1) [1].

This definition places emphasis on the list of territories of which the econetwork consists and its structural elements are formed. It is separately divided: a) especially protected natural landscapes and b) territories and objects of natural and reserved background, resort and medical and improving, recreational, water protective, field-protecting territories. However, at the existing nature protection legislation of the territory of a natural and reserved background, etc. make natural landscapes, especially protected.

The adopted Law of Ukraine «About econetwork of Ukraine» [2] econetwork are defined as uniform territorial system which is formed for the purpose of improvement of conditions for formation and restoration of the environment, increase in natural and resource capacity of the territory of Ukraine, preservation landscape and biodiversity, residences and growth of valuable species of an animal and flora, genetic fund, ways of migration of animals by association of territories and objects of natural and reserved background and also other territories having special value for the protection surrounding with in the environment

and according to laws and international obligations of Ukraine are subject to special protection. This definition is wider according to contents, the emphasis on the purpose of its creation and functional purpose is placed but all territories which are its components aren't listed, and provides formation of econetwork through a combination of territories of traditional preservation «territories and objects of a natural and reserved background» and also «its territories», uniting their value «having special value for protection of the surrounding environment» and establishes a condition «and according to laws and the international obligations of Ukraine of subjects to special protection». The absence in a concept of the list of territories is appropriate as exempts definition from accumulation. Besides, in paragraph 6 subparagraph 4 subsection 1 of the State program and Art. 5 Law of Ukraine «About econetwork of Ukraine» are provided detailed lists of its components, which are slightly not identical.

In turn the All-European strategy [3] which is a fundamental principle of development of All-European econetwork doesn't provide its accurate definition. From its contents it follows that the All-European econetwork is physical network through which measures on preservation of ecosystems, habitats, types, landscapes and its natural resources of the European value and the coordination mechanism by means of which partners in Strategy will be able to develop and carry out joint actions will be taken (paragraph 13 subparagraph 2.5 subsection 2).

In recent years, even more often «econetwork» draws attention of scientific different fields of knowledge. It demonstrates about its interindustry character.

Scientists-jurists and ecologists unambiguously define econetwork first of

all as the phenomenon, process, tool, object, means of preservation of the nature.

So, on a thought of the naturalist Ya.I. Molchan econetwork is the embodiment of ecosystem approach in the course of, first of all, spatial and planning activity, and it is basic institute of ecologically balanced development at the landscape and ecosystem level [4, p. 43].

The active nature defender erudite naturalist A.A. Kahalo analyzing the principles of formation of econetwork, notes that the econetwork is functionally joint system of nature protection territories of the different status and the auxiliary territories providing biotic functional communication between a biota of different regions and also preservation of conditions for natural (or brought closer to natural) courses of processes of functioning and development of biosystems of different level of the organization. [5, p. 28].

According to I.I. Karakash, econetwork as an object of the ecological right represents a certain complex of natural objects and their resources but integrated at the wide specific level and the widespread territory of Ukraine [6, p. 95].

A.V. Lozo defines ecological network as the comprehensive natural and legal phenomenon which can help Ukraine to keep a valuable natural genepool, to use new effective control levers in management of environmental protection, will promote further ecological cooperation with the European Union and also to solve some problem aspects of legal regulation of landscapes [7, p. 94].

Ye.A. Platonova under econetwork understands uniform territorial structure of sites reserved and a little excited the nature, providing maintaining landscape and biological diversity, create prerequisites for rational environmental management and ecological improve-

ment of the territory [8, p. 175]. However, the econetwork unites not only sites reserved and a little excited the nature, subjects to special protection, but also other economic developed territories which provide its integrity.

Besides, in doctrinal sources of the legal direction a concept "econetwork" is considered as subject to legal regulation. The reasonable explanation for such approach was provided by M.Ya. Vashchyshyn. With reference to the doctrine about the theory of the right, it notices that the econetwork is subject to legal regulation, and not just object of legal relationship. The structure of legal relationship consists of objects, subjects and the content of legal relationship which dynamics is done by the legal facts. And other legal means are inherent in legal regulation of the relations: rules of law, right action, process of legal regulation, its mechanism, lawful behaviour and result of legal regulation [9, p. 127].

From this position M.Ya. Vashchyshyn econetwork is considered as subject to legal regulation in general and it defines as an autonomous component of the All-European econetwork, the only interindustry and integrated subject to legal regulation has dynamic, complex and system character, consists of territorial structural elements, basic of which key territories (natural regions) within natural and reserved fund and also natural corridors, buffer zones and recovery territories, biologists and landscape variety and also improvement of conditions for formation and restoration of the environment, increase in natural and resource capacity of the territory of Ukraine are formed for the purpose of protection, preservation and restoration [9, p. 129].

O.O. Stativka considers econetwork as subject to ecology-legal regulation and in national econetwork suggests to

understand the strategy of management and development of nature protection territories of Ukraine which promotes overcoming their fragmentation by integration into uniform territorial system, in indissoluble unity of its components of elements provides effective maintaining a biological and landscape diversity of species of wild flora and fauna, environments of dwelling (growth), increase in natural and resource potential, improvement of conditions for restoration of the environmental and also guarantees ecology-balanced development of the environment and makes a special part of the All-European ecological network [10, p. 140]. It is essential that in both approaches the national econetwork is allocated as an autonomous part of the All-European econetwork.

So, the econetwork is considered as multidimensional category:

1) embodiment of ecosystem approach in the course of, first of all, spatial and planning activity, also is basic institute of ecologically balanced development at the landscape and ecosystem level [4, p. 43];

2) organizational and functional basis of measures of preservation of a biodiversity in the conditions of anthropogenically transformed landscape [5, p. 28];

3) object of the ecological right which represents a certain complex of natural objects and their resources, but integrated at the wide specific level and the widespread territory of Ukraine [6, p. 95];

4) comprehensive natural and legal phenomenon which can help Ukraine to keep a valuable natural genepool, to use new effective control levers in management of environmental protection, will promote further ecological cooperation with the European Union [7, p. 94];

5) only interindustry and integrated subject to legal regulation, has dynamic, complex and system character, consists of territorial structural elements [9, p. 129];

6) subject to ecology-legal regulation [10, p. 140];

7) strategy of management and development of nature protection territories of Ukraine [10, p. 140];

8) territorial system.

The econetwork is a nature protection object to which the important task in the course of preservation and environmental protection is assigned and it is one of the most important prerequisites of sustainable development.

Especially it should be noted econetwork is important functional part of land of the country. However, it is not enough attention paid and the land aspect isn't revealed. However, as A.M. Miroshnichenko has noted, the earth is territorial basis for existence of natural resources, natural complexes it is the most important part of the surrounding environment [11, p. 18].

In the legislation it is put that the national econetwork will make 41% of all territory (lands) of the country. Its formation provides changes in structure of land fund of the country by reference (on the basis of justification of ecological safety and economic feasibility) parts of the lands of economic use to categories which are subject to special protection with reproduction of variety of natural landscapes.

Increase in acreage of the country with natural landscapes up to the level sufficient for maintaining their variety close to natural state and formation of their territorially uniform system constructed according to a possibility and natural ways of migration and distribution of species of plants and animals

which provided preservation of natural ecosystems, types of a plant and animal life and their populations is planned (paragraph 1 subparagraph 3) [1].

So, we believe if to consider econetwork as subject to law regulation, then first of all as subject to ecology-land legal regulation. First, as it is already established, the econetwork is means of preservation and environmental protection in general. Its main function is nature protection which consists in ensuring ecological equilibrium, restoration and maintaining landscape and biological diversity, genetic fund, natural complexes and ecological systems. Secondly, a structural structure of econetwork are certain land plots which unite in the uniform territorial system of Ukraine. Formations of econetwork it is carried out by inclusion in the land plots and also the structure of land grounds (the woods, water objects, pastures, field-protecting and protective plantings, natural and reserved fund, etc.), to the data from the state land registry is based on information on category of lands: locations, total area, cadastral number and land plot, spatial coordinates (description of borders), about land owners and land users, etc., it is with observance of the land legislation.

The order of formation and existence of ecological network is regulated by the land and ecological legislation.

Providing definition to a concept of ecological network as subject to legal regulation it is impossible to ignore a basis of ecological network –land of Ukraine. Proceeding from it, the ecological network, first of all, it is a nature protection subject to ecology-land law regulation, unites in the uniform structured territory to the system of the earth which are a basis of a biological and landscape diversity, residences and

growth of valuable species of an animal and flora, ways of migration of animals, for the purpose of creation of conditions for formation and restoration of the environment, preservation of natural complexes and ecological systems, increase in natural and resource capacity of the territory of Ukraine also is integral part of the All-European ecological network.

Discussion.

The developed ecological network will cover nearly a half of lands of the country. It is nature protection an object of ecology-land legal regulation, unites in the uniform structured territorial system of the earth which are a basis of a biological and landscape diversity, residences and growth of valuable species of an animal and flora, ways of migration of animals, for the purpose of creation of conditions for formation and restoration of the environment, preservation of natural complexes and ecological systems, increase in natural and resource capacity of the territory of Ukraine and it is integral part of the All-European ecological network.

In the article the considered questions demand further, more detailed research and introduction of the relevant proposals on improvement of the legislation according to modern requirements.

References

1. On approval of the Nation program of national ecological network formation for 2000–2015: Law of Ukraine of September 21, 2000 № 1989-III. Official bulletin of Ukraine (2000), 43, 5.
2. On ecological network of Ukraine: Law of Ukraine of June 24, 2004 № 1864-IV. Official bulletin of Ukraine (2004), 23, 53.

3. All-European strategy of maintaining a biological and landscape diversity: International document on October 25, 1995. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Movchan, Ya.I. (2011). Ukraina i ekokryza: shans chy apokalipsys? (mirkyvannia naturalista) [Ukraine and ecocrisis: chance or apocalypse? (naturalist's reasonings)]. Svi-tohliad, 34–44.
5. Kahalo, O.O. (2009). Rozbudova ekologichnoyi merezhi: pruntsypy, problemy, perspektyvy [Development of ecological network: principles, problems, prospects]. Lviv, 20–36.
6. Karakash, I.I. ed. (2012). Ekologichne parvo Ukrainy: pidrychnyk [Ecological law of Ukraine: educational book]. Odessa: Phoenix, 788.
7. Lozo, A.V. (2014). Ekolohichna merezha yak pravovyi format rehuliuвання ta okhorony landshaftiv [Ecological network as legal format of regulation and protection of landscapes]. Proceedings of Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda, 21, 90–95.
8. Platonova, Ye.O. (2010). Pravove zabezpechennia formuvannia i funktsionuvannia ekolohichnoyi merezhi Ukrainy [Legal support of formation and functioning of ecological network of Ukraine]. Current problems of state and law, 173–178.
9. Vashchysyn, M.Yu. (2014). Yurydychni oznaku ekologichnoyi merezhi yak ob'ekt pravovogo rehuliuвання: Porivnialno-analitychne parvo [Law peculiarities of ecological network as subject to legal regulation: Comparative and analytical law]. 1, 127–129.
10. Stativka, O.O. (2017). Natsionalna ekolohichna merezha yak ob'ekt ekologo-pravovoho rehuliuвання: teoretyko-pravove rozuminnia [National ecological network as subject to ecology-legal regulation: theoretically-legal understanding]. Legality problems, 136, 133–143.
11. Miroshnichenko, A.M. (2004). Koliziyi u pravovomy rehuliuванні zemelnykh vidnosyn v Ukraini [Collisions in law regulation of land relations in Ukraine]. Kyiv, 206.

Т.М. Кондратюк (2019). Поняття та ознаки екологічної мережі України. Доктринально-правові підходи до її розуміння. Право. Людина. Довкілля, 10(1): 91–96, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.012>.

Анотація. Здійснено аналіз наукових підходів до визначення поняття «екологічної мережі» та її ознак. Зроблена спроба визначити екологічну мережу як об'єкта еколого-земельного правового регулювання.

Ключові слова: екологічна мережа, об'єкт правового регулювання, земельно-правова категорія, збереження природи

LEGAL BASIS OF ENVIRONMENT IMPACT EVALUATION

T. M. KONDRATIUK, assistant

of Department of Agricultural, Land and Environmental Law
named after Academician V.Z. Yanchuk,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: Lawyert@ukr.net

R. R. ROMAN, student of land management faculty,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: org2227@gmail.com

Summary. *In this scientific article investigated basic legal regulation points of impact on environment evaluation, when it conducts economical activity. We made the analyzing of national law on the impact environment evaluation by the European standards.*

Keywords: *evaluation, environmental impact, planning, citizen discussion, environment protection*

Introduction.

The social relations in ecology consist of solving legal tasks: decreasing of anthropological factors negative influence, formation the guarantees of law legal realization on creating favorable environment. When we conduct the economical activity, we, firstly, must anticipate environmental damage, provide environmental protection, environmental guard, engrain rational resource usage and recycling by using organization and legal mechanisms.

Analysis of recent researches and publications.

The main native scientists that investigates tasks of environment legal guard: A.P. Hetman, V.I. Andreetseva, V.M. Yermolenko, M.V. Krasnov, I.I. Karakash, A.Y. Godanyuk, Y.S.

Shemshuchenko etc. Today, we need the independent analysis for legal estimation impact on economical activity environment that includes actuality and modernity for Ukraine in this task.

The purpose of the work is analyzing laws of special legislation, that, determines legal bases on making environmental impact evaluation. This work will help to use legal norms for all law activity subjects.

Results.

The environment law guard is not the individual country problem. It hasn't got any national borders and it gets globalization character [1, p. 398]. The main orienteer of getting quality social relations reglamentacion, including environment guard, is European Union law. The basis of this law consist notion

of getting stable evolution of Europe and the whole Earth.

In the 18 December 2017 was accepted the Ukrainian law «About environmental impact evaluation» that was approved in 23 May 2017 by № 2059-VIII (nextly named like Law). The law was accepted with the European methods of economical activity environment evaluation [2]. Because of that, the Ukrainian law «About ecological expertise» from the 9 February 1995 by № 45/95-BP had been demolished. The law was accepted by the plan of association agreement between Ukraine and European Union. Then the directive 2011/92/ EU from 13 December 2011 was accepted in national law in the environment case. This directive was called «About the evaluation of country and private project impact on environment» (nextly Directive). The law has implemented the European model of environment impact evaluation like the integrated and conventional system. This model has been existed 25 years in European Union. The law basis of environmental impact evaluation has determined in: Convention «Environmental impact evaluation by transboundary context» [3] and Convention «About access to the information, the citizen activity in decision-making and access to justice aspect in the environment tasks».

Environment impact evaluation is working by: the natural environment law rules that includes the place condition characteristic, where will be planed activity, ecological risks and prognoses, region social-economic perspectives, capacity and types of cumulative impacts (direct and indirect) on the environment with consisting of existent objects impact, planed activity objects and with objects that will have planed activity or this activities is questioned (p. 2) [2]. Economical activity, that must be

evaluate, includes constructing, reconstructing, , technical re-equipment, expansion, re-engineering, liquidation (disassembly) of objects and other impact on natural environment. There are two categories of types economical activities that must be evaluate. The first type is activity that must be considered about grounds for carrying out an assessment of transboundary environmental impacts because of Ukrainian international obligations (part. 5 p. 3). In this case, the conclusion about environment impact evaluation issuing by the Ministry of Environmental Protection. The country defense, consequences emergency liquidation, ATO consequences liquidation planning activity mustn't be environment impact evaluate. The ATO consequences liquidation is ruled by «Criteria for determining the planned activity, that mustn't be environment impact evaluate and criteria for defining extensions and changes in activities and objects, that mustn't be evaluate», approved by the resolution of the Ukrainian Ministers Cabinet in 13 December 2017 by № 989 [6].

The term «Impact» means any environment planned activities consequences. It includes human life and wellness safety consequences, flora, fauna, biodiversity, soil, air, water, climate, landscape, nature territories and objects, historical scapes and other objects or summary of factors, also culture or social-economical conditions consequences that existed like change results of these factors. «Evaluation» – it is procedure, which protect environment from damage, create ecological protection, create environment guard, rationalized nature resource usage, in decision-making process about economical activity conduction that could have a big impact on environment, including country, citizen and private interests.

This procedure includes: 1) creating the environment impact evaluation report by economic subject; 2) making citizen discussion; 3) Making the information analysis by state agency about environmental impact evaluation report, about any add information, which afford economical subject, and also about information that has been taken from citizens in the citizen discussion, in time of transboundary impact evaluation, other information; 4) Creating the report about environment impact evaluation, that considers results of analysis, by special agency; 5) Consideration the conclusion about environment impact evaluation in case of proceeding the planning activity (p. 2).

The law now includes a new permission document – environment impact conclusion, which supersedes ecological country expertise conclusion. The positivity is that the economical subject must create environment impact evaluation before making the decision on conducting planning activity; it means that evaluation creates before the project realization start. In contradistinction to the ecological country expertise, when it was allowed to create it after taking the permissions to build object.

Like in European standards (paragraph. 6 Directive) [8], one of the main environment impact evaluation principles is publicity and public opinion, which become real because of citizen discussion. Interested community, which gets damage or could be risked to take damage becomes a part of evaluation procedure. Message about planning activity, advert about beginning of evaluation report citizen discussion, information about environment impact conclusion and decision about planning activity (with concrete agency, number and date of acceptance) published by

creating post on official web-sites of regional, city Kiev state administration (p. 4) [2]. When planned activity, could have transboundary impact, or could have impact on 2 and more regions (AR Crimea), or client is region, Kiev or Sevastopol country city administrations, considers the exclusion zone and the zone of unconditional (mandatory) resettlement territory, which has been nuclear because of Chornobyl accident, and/or decision about acceptance that adopted by the Cabinet of Ministers of Ukraine, pay by foreign credits with country guarantee – information published on ecological ministry site that includes date of official publication. The citizen discussion conduction in environment evaluation process accepted by Ukrainian M.C. decree from 13 December 2017 [4]. Because of this decree the independent subject has been appeared, it is the citizen discussion organizer. It could be person or entity –businessman, which has the experience in environment guard more than 2 years and he has technical and human resources that are needed for citizen discussion holding in specific region or regions that regulated by ecological ministry or regional, Kiev or Sevastopol country city administration; once a year on concourse by the contract including Ukrainian Law requirements «About public procurement». But, the law consist the ability for central or territorial agencies about making citizen discussions independent, without «organizer», in this case agency does all functions that must citizen discussion organizer done by rules. Whereas, inputting new citizen discussion subjects-organizer task is, in our mind, controversial: firstly – it is addition wasting of money that based on economical subject, secondly – it is added time, which need in the

buying procedure. The evaluation procedure because of big amount of steps and terms of their completing is very durable and it includes twice more time than ecological expertise (from 4 till 6 months). Report about citizen discussion added and includes, while the environmental impact evaluation pre-conclusion work is doing.

Information about environment impact that includes quantitative and qualitative indicators of pollutions, physical and biological impact factors, usage of natural resources and garbage handling, is opened and access couldn't be limited [5]. In case of Law the environment impact evaluation Unified register introduced, which procedure determined with the Ukrainian M.C. decree from the 13 December 2017 № 1026 [5]. The register information has got an open access; you could find it at Ecological ministry site.

The evaluation end result means that economical subject gets environment impact evaluation conclusion, which is a compulsory permission document that determined by law and it must be done. This conclusion could be a reason to refuse the decision giving about planning activity. The results and conclusion in 5 years from taking the decision about planning activity could be used for getting other permissive character documents. Conclusion validity is 5 years, if there are no taken decisions, the conclusion expires.

The Law consist postprojecting monitoring (p. 13). It is implemented if it is necessary to do it in environmental impact evaluation conclusion, and it used to detect any differences and deviations in projected exposure levels and it used for doing more effective measures to prevent and reduce pollution.

If the conclusion isn't fulfilled, the economical subjects will stop their activity. This decision decided not by

specifically agencies (regional, Kiev or Sevastopol country administrations), it decided only by judge. Reasons of temporary activity forbidden placed in the 16 paragraph in Law, they are: violation of emergency impact evaluation law in case of economical activity, object exploitation, other impacts on nature and landscape, almost, extraction of minerals, use of man-made mineral deposits, environmental conditions, foreseen in the conclusion, etc. Reasons for stopping business activity or their parts or equipment could be planning activity, that must be evaluated, without doing evaluation and it could be planning activity or systematic violations that couldn't be eliminated for technical, economic or other reasons [2].

Discussion.

Ukrainian Law «About environment impact evaluation» is a legal instrument that existed to prevent negative ecological consequences to environment, that more modern and closer to European standards. The main rules of this Law are publicity and open accessing of environment impact evaluation procedure: citizen discussion settled, environment impact evaluation unified register has been opened. The Law has got concrete procedure and terms of documents granted, which completed without official eye contact, it completed by mail posting. However, in order to understand the effectiveness of the Law in work, there must pass some time.

References

1. Getman, A.P., Anisimova, A.V., Sokolova, A.K. (2014). Environmental Law Ukraine: textbook for students, lawyer specialists, higher teachers, establishments. Kharkiv: Law, 432.

2. About assessment of environmental impact: Law of Ukraine dated May 23, 2017, № 2059-VIII. Official Bulletin of Ukraine. (2017), 50, 5.
3. About the assessment of the environmental impact in a transboundary context: the Convention ratified by the Law of Ukraine of March 19, 1999 № 534-XIV. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272.
4. Procedure for conducting public hearings in the process of environmental impact assessment: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 13, 2017, № 989. Official Bulletin of Ukraine (2018), 2, 200.
5. Procedure for the transfer of documentation to provide an opinion on the environmental impact assessment and financing of the environmental impact assessment and the Procedure for maintaining the Unified Register for Environmental Impact Assessment: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 13, 2017, № 1026. Official Bulletin of Ukraine (2018), 2, 212.
6. On approval of criteria for the definition of planned activities that are not subject to environmental impact assessment and criteria for defining extensions and changes in activities and objects that are not subject to an environmental impact assessment: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 13, 2017, № 989. Official Bulletin of Ukraine (2018), 3, 23.
7. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters: The Convention, ratified by the Law of Ukraine of July 6, 1999 № 832-XIV. Available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015.
8. Directive 2011/92 / EU of 13 December 2011 on the assessment of the impact of certain public and private projects on the environment. Available at: <http://enref.org/.../dyrektyva-2011-92-es-pro-otsinku-vplyvu-okre>.

Т. М. Кондратюк, Р. Р. Роман (2019). Правові засади оцінки впливу на довкілля. Право. Людина. Довкілля, 10(1): 97–101, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.013>.

Анотація. У статті досліджено основні моменти правового регулювання оцінки впливу на довкілля при провадженні господарської діяльності. Проведено аналіз національного законодавства у частині оцінки впливу на довкілля відповідно до європейських стандартів.

Ключові слова: оцінка, вплив на довкілля, планова діяльність, громадські обговорення, охорона довкілля

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 346.9:347 (77+78)

<https://doi.org/10.31548/law2019.01.014>

СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОХОРОНУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

О. П. СВІТЛИЧНИЙ, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: a.svetlichnyj@ukr.net

Анотація. У статті на основі законодавчих джерел досліджується питання захисту прав інтелектуальної власності в судовому порядку. Аналізується норми процесуального законодавства, яке регулює питання охорони та захисту прав інтелектуальної власності, розкрито зміст окремих статей. Проаналізовано окремі проблемні питання діяльності новоствореного Вищого суду з питань інтелектуальної власності та пропонуються шляхи удосконалення захисту прав інтелектуальної власності в судовому порядку.

Ключові слова: судова реформа, законодавство, господарський кодекс, інтелектуальна власність, судовий захист

Актуальність.

Одним із стратегічних завдань української держави є входження до європейського політичного, економічного і правового простору, що обумовлює необхідність здійснення системних реформ у всіх сферах суспільних відносин.

З урахуванням цього в Україні на протязі тривалого часу триває судова реформа. Прийняття 3 жовтня 2017 р. Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу, Цивільного процесуального кодексу,

Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1], який входить до пакету судової реформи. Відповідне рішення підтримали 234 парламентарії. Про важливість розгляд законопроекту № 6232 свідчить той факт, що його обговорення тривало 7 пленарних днів, до нього було подано 4383 поправки, здебільшого були підтримані поправки подані від Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України [2, с. 89].

Внесення змін до Господарського процесуального кодексу України суттєво вплинуло не тільки на юрисдик-

цію та повноваження господарських судів, але й змінило існуючий порядок захисту прав інтелектуальної власності в судовому порядку. Окрім того, прийняття в новій редакції ГПК виявило не тільки недосконалість окремих положень процесуального кодексу, але й загостило існуючі проблеми захисту прав інтелектуальної власності в судовому порядку, що ще раз підкреслює важливість та актуальність запропонованої статті.

Мета цієї статті полягає у визначенні підходів до окреслення захисту прав інтелектуальної власності в судовому порядку.

Результати.

Одним із дієвих заходів охорони прав інтелектуальної власності є захист порушених прав суб'єктів права інтелектуальної власності на належні їм об'єкти права інтелектуальної власності в судових інстанціях. Судовий захист є основною формою охорони прав інтелектуальної власності, крім цивільного та господарського законодавства, здійснюється адміністративним і кримінальним законодавством. На протязі тривалого часу особливу роль в охороні прав інтелектуальної власності відігравали господарські суди [2, с. 90].

Слід зазначити, що будь-яка гаулузь знання прагне як до компаративного аналізу, який характеризується порівнянням окремих частин предметів та явищ, так і опису та пояснення певних відмінностей.

Поряд із позитивними змінами, які було внесено до господарського процесуального законодавства, зокрема, згідно зі ст. 12 ГПК справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для

працездатних осіб, розглядаються в порядку спрощеного позовного призначено для розгляду малозначних справ, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи [3]. Варто зазначити, що у свій час автор цієї статті, аналізуючи практичну діяльність міських господарських судів та зважаючи на проблемність питань, які існують при здійсненні судочинства пропонував запровадити спрощену процедуру розгляду господарських справ за певних обставин, зокрема, якщо ціна позову є незначною [4, с. 71, с. 152]. У той же час, деякі новачії кодексу слід оцінити критично. Зокрема, викликає багато питань пов'язаних із захистом суб'єктивних прав власників та законних користувачів об'єктів права інтелектуальної власності.

Характеризуючи судову реформу, зазначимо, що Законом України «Про судоустрій і статус судоів» від 2 червня 2016 р. [5] запроваджена трирівнева система судоустрою: місцеві судои; апеляційні судои (у складі яких можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ); Верховний Суд. У складі Верховного Суду діятимуть п'ять структурних підрозділів. Постійно діючим колегіальним органом Верховного Суду є Велика Палата Верховного Суду, яка діє як суд касаційної інстанції з метою забезпечення однакового застосування норм права касаційними судои, так як суд апеляційної інстанції у справах, розглянутих Верховним Судом як судом першої інстанції. До складу кожного касаційного суду входять судои відповідної спеціалізації. Крім того, у Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду

справ щодо: податків, зборів та інших обов'язкових платежів; захисту соціальних прав; виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.

У Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про): банкрутство; захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством; корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів. Інші палати у касаційних судах можуть створюватися за рішенням зборів суддів касаційного суду. У системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої інстанції з розгляду окремих категорій справ. Зокрема, одним із таких судів є Вищий суд з питань інтелектуальної власності, у складі якого можуть утворюватися судові палати. Закон встановив види і склад місцевих судів. Зокрема, місцевими загальними судами є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах), місцевими господарськими судами є окружні господарські суди, місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом. У кримінальному провадженні обираються слідчі судді (суддя), які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб, визначеному процесуальним законом [6, с. 200–201].

Частиною 2 ст. 20 ГПК визначено, що Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає справи щодо прав інтелектуальної власності, зокрема:

1) справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, в тому числі щодо права попереднього користування;

2) справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси;

3) справи про визнання торговельної марки добре відомою;

4) справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, в тому числі спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами;

5) справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії;

6) справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань [3].

Згідно з частиною 3 ст. 253 ГПК перегляд в апеляційному порядку судових рішень ухвалених Вищим судом з питань інтелектуальної власності переглядає Апеляційна палата Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

На нашу думку, новостворений Вищий суд з питань інтелектуальної власності не може в повній мірі захистити суб'єктивні права власників та законних користувачів об'єктів права інтелектуальної власності. Указ Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» [7], як на нашу думку не в повній мірі забезпечив доступність до правосуддя, оскільки в Указі Президента України вказано «Утворити Вищий суд з питань інтелектуальної власності з місцезнаходженням у місті Києві».

Місцезнаходження Вищого суду з питань інтелектуальної власності має принципове значення для охорони прав інтелектуальної власності. На відміну від господарських судів, територіальна віддаленість від суб'єктів права інтелектуальної власності, інших законних користувачів права яких порушено, у своїй більшості спричиняє проблему доступу до Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Указ Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» не в повній мірі забезпечив доступність до правосуддя та не врахував принцип територіальності, який передбачає утворення судів, зважаючи на потребу наближення судочинства до людини (доступності судів) та незалежності судів від місцевої влади. Цей принцип зумовлений потребою здійснення правосуддя на всій території України і доступності його для всього населення. Підвищення ставок судового збору, запровадження адвокатської монополії, призводить до додаткових фінансових витрат учасників господарського спору, а отже обмежує право доступу до правосуддя [8, с.199].

Отже, необхідною умовою доступності правосуддя є його матеріальна складова. Судові витрати не повинні бути перешкодою для судового захисту, вимогу про доступність правосуддя не буде дотримано, якщо не буде створена ефективна система надання правової допомоги, що надається за рахунок коштів державного бюджету [9, с. 33].

Також, сумнівною виглядає можливість Вищого суду з питань інтелектуальної власності у складі лише 21 судді забезпечити своєчасний та якісний колегіальний розгляд справ. Не почавши ще розгляд справ у сфері охорони прав інтелектуальної власності, діяльність Вищого суду з питань інтелектуальної власності потребує вдосконалення, але на це питання відповідь надасть тільки його практична діяльність, яка до цього часу ще не почалася.

Викладене свідчить, що внесення змін до ГПК та створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності виявило проблемні питання, які існують у сфері захисту прав інтелектуальної власності, вирішення яких потребує виваженої державної політики у цій сфері.

Висновки і перспективи.

Викладене свідчить, що існують певні проблеми правового регулювання захисту прав інтелектуальної власності в судовому порядку. Разом із тим, на нашу думку, доцільно на законодавчому рівні закріпити предметне коло справ, що виникають у зв'язку порушенням прав інтелектуальної власності за господарськими судами. Це можуть бути малозначні справи, та справи незначної складності. На користь такої пропозиції

свідчить значний досвід діяльності суддів господарських судів у розгляді справ щодо порушення прав інтелектуальної власності. У свою чергу до предметної юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності, як спеціалізованого суду, крім визначених частиною другою ст. 20 ГПК справ, віднести найбільш складні справи.

Вказана пропозиція сприятиме підвищенню ефективності захисту прав інтелектуальної власності в судовому порядку, відповідатиме як суспільним, так і державним інтересам.

конф. з нагоди 15-ти річчя юридичного факультету (Київ, 4–5 листопада 2016 р.). Київ: НУБіП України, 2016. С. 200–203.

7. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України від 29 вересня 2017 р. № 299/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2992017-22722>
8. Світличний О.П., Сулім В.В. Про деякі проблеми господарського процесуального права. Публічне право. 2018. № 1. С.196–202.
9. Святоцький О.Д. Судова влада в Україні: Актуальні питання реформування. ПравоУкраїни. 2010. № 5. С. 30–39.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2475-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 48. Ст. 436.
2. Світличний О.П. Охорона інтелектуальної власності у світлі судової реформи в Україні. Публічне право. 2017. № 4. С. 88–94.
3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1799-XII. Відомості Верховної Ради. 1992. № 6. Ст. 56.
4. Світличний О.П. Господарський процес: навчальний посібник. Київ: НУБіП України, 2014. 299 с.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 547.
6. Світличний О.П. Судова реформа або, що привніс новий Закон «Про судоустрій і статус суддів». Сучасні тенденції розвитку національного законодавства: збір. матер. доп. Міжн. науково-практ.

References

1. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvillnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv [On amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Proceedings of Ukraine and other legislative acts]: Zakon Ukrainy № 2475-VIII (2017). Vidomosti Verkhovnoi Rady, 48, 436.
2. Svitlychnyi, O.P. (2017). Okhorona intelektualnoi vlasnosti u svitli sudovoi reformy v Ukraini [Protection of intellectual property in the light of judicial reform in Ukraine]. Publichne pravo, 4, 88–94.
3. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Commercial Procedural Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy № 1799-XII (1991). Vidomosti Verkhovnoi Rady, 6, 56.
4. Svitlychnyi, O.P. (2014). Hospodarskyi protses [Economic process]. Kyiv: NUBiP Ukrainy, 299.
5. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and the Status of Judges]: Zakon Ukrainy № 1402-VIII (2016). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 31, 547.

6. Svitlychnyi, O.P. (2016). Sudova reforma abo, shcho pryvnis novyi Zakon «Pro sudoustrii i status suddiv» [Judicial reform or who introduced the new Law «On the Judiciary and Status of Judges»]. Suchasni tendentsii rozvytku natsionalnoho zakonodavstva: Mizhn. naukovo-prakt. konf. z nahody 15-ty richchia yurydychnoho fakultetu (Kyiv, 2016). Kyiv: NUBiP Ukrainy, 200–203.
7. Pro utvorennia Vyshchoho sudu z pytan intelektualnoi vlasnosti [On the formation of the High Court of Intellectual Property]: Ukaz Prezidenta Ukrainy № 299/2017 (2017). Available at: <https://www.the-president.gov.ua/documents>.
8. Svitlychnyi, O.P., Sulim, V.V. (2018). Pro deiaki problemy hospodarskoho protsesualnoho prava [About some problems of economic procedural law]. Publichne pravo, 1, 196–202.
9. Sviatotskyi, O.D. (2010). Sudova vlada v Ukraini: Aktualni pytannia reformuvannia [Judicial power in Ukraine: Actual issues of reform]. Pravo Ukrainy, 5, 30–39.

O. P. Svetlichnyj (2019). Judicial reform in Ukraine and its impact on the protection of intellectual property rights. *Law. Human. Environment*, 10(1): 102–107, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.014>.

Summary. In the article on the basis of legislative sources the issue of protection of intellectual property rights in the court is investigated. The article analyzes the rules of procedural legislation that regulates issues of protection and protection of intellectual property rights, discloses the content of individual articles. The author analyzes some problematic issues of the activity of the newly formed Supreme Court on intellectual property issues and suggests ways to improve the protection of intellectual property rights in court.

Keywords: judicial reform, legislation, economic code, intellectual property, judicial protection

ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОКРЕМІ ВИДИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

І. В. ГОРІСЛАВСЬКА, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: horislavska@ukr.net

Анотація. Демографічний фактор є важливою передумовою економічного, інтелектуального, політичного розвитку будь-якої країни. Забезпечення ефективної державної соціальної підтримки населення охоплює питання матеріальної підтримки сімей з дітьми і надання окремих видів соціальних відпусток з урахуванням гендерної рівності. Завданням цієї статті є аналіз питань дотримання гендерної рівності у реалізації права на окремі види соціальних відпусток. Під час роботи над статтею будуть використані загальнонаукові та спеціальні методи юридичної науки: формально-юридичний та порівняльно-правовий.

Поступальний розвиток суспільства обумовлений багатьма факторами, одним із яких є реалізація потенціалу кожного його члена, розвиток його духовних та фізичних можливостей. Рівність людей – це однаковість їх соціальних можливостей не лише у користуванні своїми правами, а і у виконанні суспільних обов'язків. Держава повинна гарантувати гендерну рівність і у сімейних правовідносинах. Роботодавці – забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками. Пропонуємо у законах України «Про відпустки», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», а також привести у відповідність підзаконні нормативно-правові акти, шляхом заміни терміну «жінка» на «особа».

Відповідні зміни є обґрунтованими, їх запровадження дасть змогу забезпечити принцип гендерної рівності у реалізації прав осіб на окремі види соціальних відпусток; а також допоможе розширити коло осіб, що матимуть право на отримання державної допомоги сім'ям з дітьми. Така позиція співпадає із Державною соціальною програмою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року та Стратегію гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки.

Ключові слова: гендерна рівність, соціальна підтримка населення, соціальні відпустки, державна допомога сім'ям з дітьми

Актуальність.

Демографічний фактор є важливою передумовою економічного, інтелектуального, політичного розвитку

будь-якої країни. Він поєднує взаємозв'язок темпів і пропорцій суспільного розвитку з кількісними та якісними характеристиками населення (його чисельністю, статевो-віковою, сімейною

структурами, а також з динамікою народжуваності, смертності, міграцій, станом здоров'я, розселенням тощо) [1, с. 268]. Великий вплив на демографічну ситуацію у нашій країні мають фактори та можливі наслідки східноукраїнського конфлікту та анексії Криму. Зокрема, Донецька і Луганська області відносяться до територій, де найбільш інтенсивно відбуваються процеси трансформації у шлюбно-сімейній сфері, що загострює відповідні демографічні проблеми. Тут спостерігаються найвищі показники розлучуваності, найбільш поширені повторні шлюби, незареєстровані шлюби, одностаттні та монобатьківські сім'ї [2, с. 125]. Забезпечення ефективної державної соціальної підтримки населення охоплює питання матеріальної підтримки сімей з дітьми і надання окремих видів соціальних відпусток з урахуванням гендерної рівності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питанню правового забезпечення соціальної підтримки населення присвячені роботи представників права соціального забезпечення: В.С. Андрєєва, Н.Б. Болотіної, Є.Є. Мачульської, О.С. Прилипка та інших. Окремих питанням соціальної сфери присвячені роботи вчених-соціологів, філософів та економістів: К.С. Батигіна, А.М. Колога, І.О. Курило, Б.О. Надточія, В.А. Скурятівського та ін.

Мета статті – аналіз питань дотримання гендерної рівності у реалізації права на окремі види соціальної допомоги.

Методи.

Під час роботи над статтею використані загальнонаукові та спеціальні методи юридичної науки: формально-юридичний та порівняльно-правовий.

Результати.

Питання соціальної підтримки гарантується державою через право на відпочинок та соціальний захист відповідно до Конституції України (ст. 45, 46) та Закону України «Про відпустки» (далі – Закон) (Розділ 4). Законом встановлено державні гарантії права на відпустки, умови, тривалість і порядок надання їх працівникам для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також для виховання дітей, задоволення власних життєво важливих потреб та інтересів, всебічного розвитку особи. Відповідно до статті 4 Закону до соціальних відпусток, що характеризуються гендерними ознаками, зокрема належать: відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та додаткова відпустка працівникам, які мають дітей або повнолітну дитину – особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи.

Відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами надається відповідно до ст. 17 Закону жінкам та особам, які усиновили новонароджених дітей безпосередньо з пологового будинку. Таки чином, у разі усиновлення дитини (дітей) обома батьками вказана відпустка надається одному з батьків на їх розсуд. Проте, відповідно до п. 11 наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні» (далі – Наказ), у разі народження дитини жінкою, якій в організм було перенесено ембріон людини, зачатий подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, державна реєстрація народження проводиться за заявою подружжя, яке дало згоду на таке пе-

ренесення. У цьому разі одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається заява про її згоду на запис подружжя батьками дитини, справжність підпису на якій має бути нотаріально засвідченою, а також довідка про генетичну спорідненість батьків / матері чи батька/ з плодом.

Застосувавши принцип аналогії закону щодо прав такого подружжя (права усиновлювачів щодо такого виду відпустки), можна зробити висновки, що коло осіб, які мають право на відпустку у зв'язку із вагітністю та пологами, є ширшим ніж це передбачено у ст. 17 Закону.

Звертає на себе той факт, що жінка, яка народила дитину, і якій в організм було перенесено ембріон людини, зачатий подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій залишається без права на такий вид соціальної відпустки взагалі. Проте, саме вагітній жінці потрібна така відпустка. Тим більше, що 70 календарних днів до пологів, що передбачені для такого виду відпустки, не надаються особам, що усиновили дитину чи записані батьком та матір'ю у порядку п. 11 Наказу (за аналогією закону). Якщо питання оформлення листка непрацездатності вагітній жінці можливо здійснити відповідно до Інструкції про порядок заповнення листка непрацездатності з визначенням кількості днів до пологів; то питання отримання відпустки після пологів є не можливим, оскільки таким правом наділені інші особи.

Питання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами прямо пов'язане з отриманням допомоги по вагітності та пологах у порядку ст.ст. 25 та 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Питання суб'єкта отримання такої допомоги безпосередньо впливає на розмір такої допомоги та залежить від середньої заробітної плати.

Доречним буде передбачення серед суб'єктів ст. 17 Закону, не лише жінок та осіб, які усиновили новонароджених дітей безпосередньо з пологового будинку, а й жінок, яким в організм було перенесено ембріон людини, зачатий подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій та народили дитину.

Конституція України гарантує створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Проте, для дотримання принципу гендерної рівності, як рівного правового статусу жінок і чоловіків та рівних можливостей для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства, а також забезпечення жінкам і чоловікам можливості суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками (ст.ст. 1, 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»), необхідно викласти ст. 17 Закону без застосування слова «жінка».

Очевидно, термін «особа» дасть змогу забезпечити принцип гендерної рівності та дасть змогу реалізовувати таке право особам, що народили дитину у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, але не стали батьками у юридичному сенсі, щодо реалізації права на отримання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами.

Законодавець надав свободу вибору батькам, хто з них буде перебувати у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, виписавши у пункті 3 ст. 18 Закону та частині 7 ст. 179 Кодексу законів про працю, що відпустка для догляду за дитиною може бути використана повністю або частинами також батьком дитини, бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною, або особою, яка усиновила чи взяла під опіку дитину, одним із прийомних батьків чи батьків-вихователів. Процедура оформлення декретної відпустки є аналогічною до оформлення такої ж відпустки жінкою. У випадках, коли жінка перериває свою відпустку по догляду за дитиною, з метою оформлення цієї відпустки чоловіком, він разом з усіма документами необхідними для оформлення такої відпустки за місцем роботи, також повинен надати копію наказу про переривання відпустки жінки та вихід її на роботу.

Додаткова відпустка працівникам, які мають дітей або повнолітню дитину – особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи. Жінці, яка працює і має двох або більше дітей віком до 15 років, або дитину з інвалідністю, або яка усиновила дитину, матері особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, одинокій матері, батьку дитини або особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, який виховує їх без матері (у тому числі у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла під опіку дитину або особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, чи одному із прийомних батьків надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без ура-

хування святкових і неробочих днів (ст. 73 Кодексу законів про працю України та ст. 19 Закону).

Відповідно до тлумачення цих норми Верховним Судом України [3] та Міністерством праці і соціальної політики, суб'єктом, що має право на таку відпустку є «одинокa матір» – жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері, вдова, інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама. Проте, життєві ситуації, на кшталт, визнання чоловіка (дружини) обмежено дієздатним, позбавленим дієздатності або визнання його безвісті відсутнім, не призводить до юридичної можливості визнати жінку (чоловіка) «одинокною», оскільки серед наслідків визнання фізичної особи недієздатною (ст. 41 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)), наслідків обмеження цивільної дієздатності фізичної особи (ст. 37 ЦК України) та наслідків визнання фізичної особи безвісно відсутньою (ст.ст. 43, 44 ЦК України) – не має «визнання шлюбу недійсним» чи «позбавлення батьківських прав». Однак, жінка, що опинилася у подібній ситуації, теж потребує соціальної допомоги.

Правове регулювання надання соціальної допомоги здійснюється відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми», що відносять до суб'єктів отримання державної допомоги переважно «жінок», що призводить до звуження кола відповідних суб'єктів та порушує конституційний принцип рівності перед законом.

Висновки і перспективи.

Поступальний розвиток суспільства обумовлений багатьма факторами, одним із яких є реалізація потенціалу кожного його члена, розвиток його духовних та фізичних можливостей. Рівність людей – це однаковість їх соціальних можливостей не лише у користуванні своїми правами, а і у виконанні суспільних обов'язків. Держава повинна гарантувати гендерну рівність і у сімейних правовідносинах. Роботодавці – забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками. Пропонуємо у законах України «Про відпустки», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», а також привести у відповідність підзаконні нормативно-правові акти, шляхом заміни терміну «жінка» та «особа». Це дасть змогу забезпечити принцип гендерної рівності у реалізації прав осіб на окремі види соціальних відпусток; а також допоможе розширити коло осіб, що матимуть право на отримання державної допомоги сім'ям з дітьми.

Список використаних джерел

1. Перебийнос О.М. Демографічні процеси в Україні як об'єкт державного регулювання. Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 3. С. 268–273. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2011_3_43.
2. Курило І., Аксьонова С., Слюсар Л. Соціально-демографічна ситуація в Донецькій та Луганській областях у контексті факторів та наслідків східноукраїнського конфлікту. Схід. 2015. № 2. С. 123–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2015_2_24.
3. Про практику розгляду судами трудових спорів: постанова Пленуму Верховного суду України від 06 листопада 1992 р. № 9. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92?find=1&text=%EC%E0%F2%E8>.
1. Perebeinos, O.M. (2011). Demografichni protsesy v Ukraini yak ob'iekt derzhavnoho rehuliuvannya [Demographic processes in Ukraine as an object of state regulation]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 3, 268–273. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2011_3_43.
2. Kurylo, I., Aksonova, S., Sliusar, L. (2015). Sotsialno-demografichna sytuatsiia v Donetskii ta Luhanskii oblastiakh u konteksti faktoriv ta naslidkiv skhidnoukrainskoho konfliktu [Socio-demographic situation in the Donetsk and Luhansk oblasts in the context of the factors and consequences of the East-Ukrainian conflict]. *Skhid*, 2, 123–128. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2015_2_24.
3. Pro praktyku rozghliadu sudamy trudovykh sporiv [On the practice of courts of labor disputes]: postanova Plenumu Verkhovnoho sudu Ukrainy № 9 (1992). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92?find=1&text=%EC%E0%F2%E8>.

References

I. V. Horislavska (2019). *Regarding general equality in realization of right to separate kinds of social aid*. *Law. Human. Environment*, 10(1): 108–113, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.015>.

Summary. The demographic factor is an important prerequisite for the economic, intellectual, political development of any country. Supplying of effective state social support of the population covers the questions of material support of families with children and granting of separate types

of social leaves in view of gender equality. The task of this article is analysis of questions of observance of gender equality in realization of right to separate types of social Holidays. In time works above article will be used general scientific and special methods of jurisprudence: formally-legal and relatively-legal.

Progressive development of the society is caused by many factors, one of which is realization of the potential of his each member, development of his intellectual and physical opportunities. Equality of people is uniformity of their social opportunities not only in use of one's rights, and in execution of social obligations. The state should guarantee gender equality and in family legal relations. Employers are to supply to the women and men opportunity to overlay a labor activity with family obligations.

We offer in the laws of Ukraine «On Holidays», «Of state aid to the families with children», «About obligatory state social security» as well as to bring into accord bylaw legal acts, by the way of replacement of the term «woman to on person».

Respective alterations are justified, their implementation will allow to provide the principle of gender equality in realization of right of persons to separate kinds of social leaves, as well as will help to expand the circle of persons which will have the right to receipt of state aid to the families with children. Such position coincides with State social program of supplying of equal rights and opportunities of women and men during till 2021 and the Strategy of gender equality of the Council of Europe for 2018–2023.

Keywords: *gender equality, social support of the population, social Holidays, State assistance to families with children*

ПРАВОВА ОХОРОНА НЕТРАДИЦІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Ю. С. КАНАРИК, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та господарського права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
E-mail: juliia.kanarik@ukr.net

А. В. МАРЧУК, студент магістратури 2 року навчання,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
E-mail: marchuk1607@ukr.net

Анотація. У статті розглянуто загальні засади правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. Проаналізовано нинішній стан правового регулювання захисту інтелектуальної власності відповідно до чинного законодавства. Автором окреслено проблемні моменти і прогалини у нормативно-правових актах, що потребують подальшого опрацювання.

Ключові слова: інтелектуальна власність, правове регулювання відносин, об'єкт права інтелектуальної власності, нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності, захист

Актуальність.

Діяльність людей щодо створення об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, творів у галузі науки, літератури і мистецтва, з найдавніших часів є однією з рушійних сил розвитку суспільства й світу. Одним із головних показників цивілізованості суспільства у всі часи був і залишається рівень його уваги до розвитку науки, культури і техніки. Від того, наскільки є значним інтелектуальний потенціал суспільства і яким є ступінь його культурного розвитку, залежить, у підсумку, вирішення економічних проблем, які постають перед ним.

На сучасному етапі економічного розвитку важливе значення має створення ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності. Адже збіль-

шення інновацій, нововведень зумовлює створення робочих місць у нових галузях, які визначають стан світової економіки ХХІ ст. – економіки, що базується на знаннях. Захист інтелектуальної власності стосується також і створення цивілізованого ринкового середовища, де як виробники, так і споживачі були б надійно захищені від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності, контрафактної продукції, виробництвом фальсифікованих товарів [1, с. 23].

Наявність сучасної, міжнародної, широко визнаної системи інтелектуальної власності є необхідним елементом для досягнення високого економічного та соціального зростання нашої держави. Охорона інтелекту-

альної власності сприяє використанню винахідницьких і творчих талантів суспільства, що, в свою чергу, є дуже важливим для повноцінного розвитку держави. Саме тому регулювання цієї сфери відіграє неабияку роль у збереженні науково-технічного та інтелектуального потенціалу України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням проблем сфери інтелектуальної власності в різні періоди займалися такі видатні вчені, як: Г. Андрощук, В. Дроб'язко, О. Підпригора, О. Святоцький, Р. Стефанчук, Р. Шишка та ін. Проблематика правової охорони нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності досліджувалась, зокрема, В. Алієвою-Барановською, В. Базилевичем, О. Бутнік-Сіверським, О. Вінник, М. Потоцьким, О. Харенко, В. Щербиною та ін. Однак, сучасні умови життєдіяльності нашої країни, динамічний розвиток чинного законодавства вимагають проведення дослідження проблематики захисту нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, як на рівні законодавства, так й практики його реалізації.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу й узагальнення чинного законодавства України, точок зору відомих юристів, аналітиків та практиків, публікацій у спеціальній і періодичній пресі провести теоретико-правове дослідження проблем правового регулювання правової охорони нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності.

Матеріали і методи дослідження складають загальнотеоретичні методи та підходи до визначення змісту інституту права інтелектуальної власності. З цією метою використо-

вується система як загально-філософських, загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження. Положення та висновки дослідження ґрунтуються на нормах Конституції України, законів України, а також міжнародно-правових актів у сфері права інтелектуальної власності.

Результати.

На даному етапі ринкових відносин нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності створюють значну частку активів підприємств найбільш розвинених економік. Про те, що інтелектуальна власність «виступає» як товар, свідчить світовий досвід, який показує, що питома вага інтелектуальної власності може сягати 35 % капіталу виробничих підприємств [2, с. 158].

Інтелектуальна власність – це права на результати розумової діяльності людини, які є об'єктом цивільно-правових відносин у частині права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право на результати інтелектуальної діяльності є правом особливого роду, відмінним від права власності й належить до категорії абсолютних прав, відображає панування над результатом інтелектуальної діяльності, що здійснюється за допомогою майнових та особистих майнових прав.

Законодавство України, що регулює відносини інтелектуальної власності, перебуває у стані трансформації. Велике значення мають положення Конституції України, що закріплюють свободу творчості та захист інтелектуальної власності. Специфічною особливістю четвертої книги ЦК України є наявність у ній глави 35 «Загальні положення про право інтелектуальної власності», у якій викладені

загальні норми, що в тій чи іншій мірі стосуються усіх об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, й нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності. Питання інтелектуальної власності в Україні на більш детальному рівні регулюються низкою законодавчих актів, серед яких Закони України «Про авторське та суміжні права», «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та деякі інші. Поняття інтелектуальної власності в об'єктивному значенні є узагальнюючим по відношенню до цілої низки правових інститутів, до яких відносяться авторське право та суміжні права, патентне право, право на товарні знаки та деякі інші інститути.

Загалом, специфічні особливості кожного об'єкта права інтелектуальної власності зумовлюють певні їх відмінності. Стосовно кожного окремого об'єкта прав інтелектуальної власності законодавством визначений їх правовий режим.

Існує декілька класифікацій об'єктів інтелектуальної власності. Об'єкти інтелектуальної власності у вітчизняному законодавстві поділяються на об'єкти авторського права і суміжних прав, об'єкти промислової власності та нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

Об'єкти авторського права – це твори науки, літератури і мистецтва, які є результатом творчої діяльності, незалежно від призначення, достоїнства і змісту твору, а також від способу і форми його вираження. У національному законодавстві в галузі авторського права визначено списки таких об'єктів, які, на жаль не є вичерпними. Авторське право поширюється на опубліковані твори, а саме: художні, музичні, літературні, фотографічні, кінематографічні, аудіовізуальні твори; комп'ютерні програми, бази да-

них, тобто сукупність даних, матеріалів або творів, представлених у машинозчитуваний формі; науково-технічна інформація – це інформація, документована на яких-небудь носіях, або публічно оголошені результати науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт, іншої науково-технічної і виробничої діяльності, зафіксовані у формі, що забезпечує можливість їх відтворення, використання і поширення. Авторське право не поширюється на ідеї, методи, процеси, способи, концепції, принципи, відкриття або прості факти. Передача права власності на матеріальний об'єкт або права володіння матеріальним об'єктом сама по собі не тягне за собою передачі яких-небудь авторських прав на твір, виражений у цьому об'єкті [3, с. 32]. Суміжні права означають права, суміжні з авторським правом. Існує три різновиди суміжних прав: права виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення [3, с. 33].

Об'єкти авторського і суміжних прав регулюються Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. [4, ст. 1] об'єкти авторського права регламентуються Всесвітньою конвенцією про авторське право 1952 р. та Бернською конвенцією про охорону літературних та художніх творів (Паризький Акт від 24 липня 1971 р.) [5, ст. 1].

Право на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності – це правова охорона таких результатів інтелектуальної діяльності як, сорти рослин, топографії інтегральних мікросхем, комерційна таємниця (ноу-хау). Зазначимо, що в умовах постійного розширення міжнародної наукової співпраці України, все більшого значення набувають питання, пов'язані із взаємною передачею і використанням не тільки запатентованих об'єктів інтелектуальної власності, але і тих, які не захищенні патентами

виключного права – ноу-хау. Знання і досвід традиційно визначається поняттям ноу-хау (знати, як це робити). Ноу-хау – це секретна на даний момент часу сукупність інформації у вигляді незапатентованих технічних і інших рішень, знань і практики, що необхідні для організації на найбільш високшому рівні виробництва прогресивної конкурентноздатної продукції або найбільш ефективного здійснення інших видів діяльності: комерційної, фінансової, адміністративної та ін. [6, с. 25] Проблема захисту ноу-хау повинна бути врахована патентним відомством України і прийнята законодавчими правовими нормативами.

Отже, на сучасному етапі розвитку нашої країни актуальним є питання створення ефективної системи захисту прав, що має спиратися на відповідну нормативно-правову базу та інфраструктуру, укомплектовану необхідною кількістю фахівців з відповідною підготовкою і досвідом. Без належної системи, що забезпечує як захист прав, так і запобігання можливості отримання аналогічних прав іншими особами, система охорони інтелектуальної власності не має цінності.

Важливо враховувати, що в основному уже сформувалася глобальна система регулювання охорони інтелектуальної власності. Україна повинна адаптуватися до неї, якщо планує розвиватися як складова частина світового господарства, а не як економіка, відмежована від світових тенденцій соціально-економічного й технологічного розвитку. За останні роки Україна значно активізувала процес входження в світові структури, що регулюють інтелектуальну власність і є учасницею багатьох універсальних міжнародних конвенцій і договорів у цій сфері, однак ще не за-

вершено процес приєднання до ряду міжнародних конвенцій та договорів.

Сьогодні право інтелектуальної власності в Україні максимально наближене до міжнародних стандартів та в основному відповідає вимогам міжнародних угод, у ньому використані найновіші досягнення правової науки і воно постійно вдосконалюється. З метою забезпечення належного рівня правової охорони нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності, який відповідав би міжнародним нормам і стандартам, в Україні постійно здійснюються заходи у цій сфері, включаючи ефективні засоби забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності, за такими напрямками: удосконалення чинного законодавства та механізмів реалізації норм законодавства.

Основним напрямком удосконалення законодавства є забезпечення гарантованості захисту прав інтелектуальної власності. Проте, розгляд справ щодо захисту прав інтелектуальної власності є досить складним, оскільки ці відносини регулюються великою кількістю нормативно-правових актів, у тому числі й міжнародних. Найбільше труднощів виникає у встановленні суб'єктів відносин і сторін у справі, оскільки здебільшого звертаються організації колективного управління авторськими правами. Поряд із цим виникають труднощі щодо визначення юрисдикції таких справ, оскільки організації, хоч і є юридичними особами, звертаються від імені власників авторських прав – фізичних осіб.

У той же час справи щодо захисту прав на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності не є поширеною категорією у місцевих судах. Більше того, Верховний Суд не зробив жодного правового висновку у справах указаної категорії. Є тільки висновки, зроблені палатами в господарських та

адміністративних справах, що ускладнює формування судової практики.

Однак, можна констатувати, що аналіз негативних явищ у сфері правової охорони та захисту авторського права і суміжних прав, все ж таки свідчить про необхідність постійного узагальнення та аналізу судової практики у справах щодо захисту порушених прав інтелектуальної власності.

У чинному законодавстві України про інтелектуальну власність більш вдало склалася система захисту авторських і суміжних прав. Щодо захисту прав на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, то її не можна визнати задовільною. Виходячи з реального стану речей, система захисту прав на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, що склалася в Україні, потребує перегляду й удосконалення. Не можна стверджувати, що наша держава у цій сфері нічого не робить. Але існуючі правові засоби захисту не досягають мети, не забезпечують надійного та ефективного захисту права на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

Висновки і перспективи.

З метою удосконалення ефективності захисту нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності, пропонуємо:

– здійснити комплексну розробку національного законодавства у сфері захисту права інтелектуальної власності, до якого мають бути імплементовані положення міжнародних нормативно-правових актів та європейського законодавства, зокрема, на виконання положень Угоди про Асоціацію з ЄС;

– розробити національну стратегію розвитку системи правової охорони й захисту нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності;

– здійснити переформування засад діяльності правоохоронних та судових органів, у тому числі створити конкурентні умови для здійснення правосуддя (реальне введення недержавного (третейського) судочинства, створення спеціалізованих судів, до яких відносять і Вищий суд з питань інтелектуальної власності, утворений згідно з Указом Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» від 29 вересня 2017 р.), що сприятиме посиленню дії господарсько-правового механізму захисту прав інтелектуальної власності;

– здійснювати активний обмін інформацією з питань захисту нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності як у межах України, так і між міжнародними, європейськими та національними уповноваженими органами.

Впровадження та реалізація зазначених заходів надасть можливість створити в Україні умови, привабливі для бізнесу та інвестування, а також для підтримки та забезпечення поваги до автора, творця в Україні.

Список використаних джерел

1. Мельник О.М. Охорона інтелектуальної власності в Україні. Форум права. 2014. № 2. С. 258–261.
2. Тропін В.В. Використання об'єктів інтелектуальної власності у господарській діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Наше право. 2014. № 6. С. 157–161.
3. Андрощук Г.О., Роботягова Л.І. Міжнародна система охорони інтелектуальної власності: організаційно-правові засади: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2017. 124 с.
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 11 липня 2001 р. № 3792-XII. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 43. Ст. 214.

5. Всесвітня конвенція про авторське право (переглянута) від 24 липня 1971 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/952_006
6. Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності: зб. наук. пр. за матеріалами V Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Черкаси, 7–8 квіт. 2016 р.). За заг. ред. О.В. Черевка, О.П. Орлюк. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. 131 с.
3. Androshchuk, H.O., Rabotiahova, L.I. (2017). Mizhnarodna systema okhorony intelektualnoi vlasnosti: orhanizatsiino-pravovi zasady [International system of protection of intellectual property: organizational and legal principles]. Kyiv: Interservis, 124.
4. Pro avtorske pravo i sumizhni prava [On Copyright and Related Rights]: Zakon Ukrainy № 3792-XII (2001). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 43, 214.
5. Vsesvitnia konventsiiia pro avtorske pravo (perehliana) [World Copyright Convention (revised)] (1971). Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/952_006.
6. Cherevka, O.V., Orliuk, O.P. (2016). Vitchyzniani ta svitovi dosvid pravovoho rehuliuвання відносин у сфері інтелектуальної власності [Domestic and world experience of legal regulation of relations in the field of intellectual property]: zb. nauk. pr. za materialamy V Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. (Cherkasy, 7–8 kvit. 2016). Cherkasy: ChNU im. Bohdana Khmelnytskoho, 131.

References

1. Melnyk, O.M. (2014). Okhorona intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Protection of Intellectual Property in Ukraine]. Forum prava, 2, 258–261.
2. Tropin, V.V. (2014). Vykorystannia ob'ektiv intelektualnoi vlasnosti v hospodarskii diialnosti silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv [Use of intellectual property objects in the economic activity of agricultural service cooperatives]. Nashe pravo, 6, 157–161.

Yu.S. Kanarik, A.V. Marchuk (2019). Legal protection of non-traditional intellectual property rights objects. Law. Human. Environment, 10(1): 114–119, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.016>.

Summary. The article deals with the general principles of legal regulation of relations in the field of intellectual property. The present state of the legal regulation of protection of intellectual property in accordance with the current legislation is analyzed. The author outlines the problematic moments and gaps in normative and legal acts that require further elaboration.

Keywords: intellectual property, legal regulation of relations, object of intellectual property rights, non-traditional objects of intellectual property rights, protection

ПОБУТОВІ ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

А. Р. ТЕРЕШКО, асистент

кафедри цивільного та господарського права,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: sova070204@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню побутових послуг як об'єкта адміністративно-правових відносин. На підставі аналізу норм адміністративного права розкрито характерні риси специфіки методу адміністративно-правового регулювання побутових послуг.

Ключові слова: побутові послуги, право, норми адміністративного права, реалізація, адміністративні відносини, примус

Актуальність.

Сьогодні побутові послуги є важливою сферою задоволення як публічних, так і приватних інтересів. Незалежно від виду надання побутових послуг, кожна надана послуга повинна бути спрямована на максимальне задоволення потреб споживача у наданні послуг. Удосконалення нормативно-правового регулювання адміністративних процедур надання побутових послуг є на сьогодні необхідним правовим заходом спрямованого на надання якісних побутових послуг споживачу. Вказана сфера охоплює широке коло взаємопов'язаних соціально-економічних, політичних, організаційних, релігійних та правових відносин. Як зазначає

А.Ю. Язикова, у розвинених країнах сфера послуг є найбільшим сектором економіки, на неї припадає 50 % обсягу капіталовкладень, 63–74% ВВП. Саме галузь послуг завжди займала помітну питому вагу в системі народного господарства нашої країни. У ВВП України 40 % приходить на послуги, у цій виробничо-економічній сфері працює понад 55 % зайнятих в економіці людей [1, с. 225].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Підґрунтям для написання цієї статті стали наукові здобутки В.В. Апопій, І.С. Похиленко, А.Ю. Язикова та ін. Проте, питанню дослідження побутових послуг як

об'єкта адміністративно-правових відносин є малодослідженим, що й обумовлює актуальність цієї статті.

Метою публікації статті є розкриття специфіки методу адміністративно-правового регулювання побутових послуг.

Результати.

Враховуючи обсяг та різноманітність видів послуг, складовою якого виступає й тіньовий ринок побутових послуг, що сукупно з іншими чинниками інколи призводить до різноманітних правопорушень, в тому числі – адміністративних, об'єктом правопорушення яких є встановлені законодавством правила надання побутових послуг громадянам, а також законні права та інтереси замовників побутових послуг. Це стосується порушень громадянами – суб'єктами підприємницької діяльності законодавства щодо надання послуг населенню, а також законних інтересів покупців та замовників (ст. 155-2); відмові працівників сфери послуг і громадян, які займаються підприємницькою діяльністю у наданні громадянам-споживачам необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про послуги (ст. 156-1); виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил (168-1); невиконання посадовими особами, громадянами, які займаються підприємницькою діяльністю, законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, про проведення перевірки діяльності по продажу товарів, виконанню робіт, наданню послуг

громадянам-споживачам або про надання необхідних для цього матеріалів (ст. 188-2) КУпАП [2].

Це вимагає завчасного вирішення низки організаційних та правових питань щодо впорядкування суспільних відносин у сфері надання побутових послуг, вдосконалення їх правового регулювання з метою охорони прав та законних інтересів замовників.

Для того, щоб охарактеризувати побутові послуги як об'єкт адміністративних правовідносин, необхідно спочатку з'ясувати його правові ознаки та властивості, а саме, що являють собою побутові послуги.

В Україні поняття «побутові послуги» вперше на нормативному рівні було закріплено у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил побутового обслуговування населення» № 313 від 16 травня 1994 р., відповідно до якої побутова послуга – вид діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної із задоволенням конкретної побутової потреби індивідуального замовника [3]. Термін «послуга» вживається і в інших словосполученнях. Наприклад, соціально-побутові послуги. Наведене у Законі України «Про соціальні послуги» визначення соціально-побутових послуг [4], як на нашу думку може охоплюватися і побутовими послугами, що надаються відповідно до «Класифікатора послуг і продукції у сфері побутового обслуговування» (ГК 201-01-2001), який наводить перелік класифікації побутових відходів, що використовується органами виконавчої влади, суб'єктами підприємницької діяльності та іншими заінтересованими організаціями [5].

На відміну від галузевого класифікатора, пункт 291.7. ст. 291 Податкового кодексу України, визначає

перелік побутових послуг населенню, які надаються першою та другою групами платників єдиного податку [6]. Вказані у цих нормативно-правових актах види побутових послуг майже не різняться між собою.

Поряд із нормативним визначенням «побутові послуги» в юридичній науці існують різноманітні визначення цього поняття. Зокрема, А.Ю. Язикова надає таке визначення: «побутові послуги – це діяльність, товар матеріальної або нематеріальної форми, що задовольняє конкретну, індивідуальну побутову потребу людини» [1, с. 225], інші науковці визначають побутові послуги як працю, що втілена в тій чи іншій споживчій вартості, яка може задовольнити особисті потреби: в споживчих товарах; в невиробничій діяльності; в деяких додаткових економічних результатах виробничої чи невиробничої праці [7, с. 23].

Незважаючи на різноманітність послуг, предметом правового регулювання побутових послуг є суспільні відносини, які покликані задовольнити інтереси громадян, як найбільшої групи суб'єктів адміністративних правовідносин, так і інтереси суспільства. Забезпечення надання побутових послуг в державі – це завдання як публічних органів та їх посадових осіб, так і приватних суб'єктів. Проте, будь-які які суспільні відносини потребують правового регулювання. Саме норми права покликані регулювати суспільні відносини у сфері надання побутових послуг. Із теорії права відомо, що реалізація права – це втілення у діяльності суб'єктів права приписів правових норм, встановлених або санкціонованих державою [8, с. 161].

Правове регулювання охоплює різні сторони суспільного життя, а юридичної форми набувають основ-

ні й найважливіші види суспільних відносин у різних сферах людської діяльності, які потребують не просто законодавчої форми, а її змістовної правової наповненості. У цьому плані спеціальні юридичні знання про особливості та прояви права, правового регулювання й забезпечення, що досягаються правознавством, дають змогу краще розібратися в тих соціальних процесах, які зазнають юридичного впливу з боку держави та вимагають свого юридичного впорядкування з одночасним наповненням його правовим змістом [9, с. 32].

Враховуючи, що норми адміністративного права регулюють багато різноманітних суспільних відносин, які виникають, змінюються та припиняються у сфері публічного адміністрування [10, с. 47], варто зазначити, що сфера побутових послуг, охоплює широке коло різноманітних економічних, політичних, культурних, національних та регіональних відносин, які охороняється державою. Це означає, що ми повинні врахувати і сучасний стан суспільства, а також ці процеси як відбуваються зараз в нашій державі. Враховуючи значимість побутових послуг для громадян та суспільства, а також те, що ця сфера є надзвичайно чутливою, слід погодитися з думкою О.П. Світличного, який наголошує, що нинішній розвиток суспільства дає підстави стверджувати, що процеси, які нині відбуваються в Україні, впливають не лише на управлінські відносини, а й на всі елементи механізму державної влади [11, с. 153].

Враховуючи, що об'єктами адміністративно-правових відносин можуть бути різноманітні матеріальні та нематеріальні блага, які становлять публічну цінність, і діяння суб'єктів

та об'єктів публічного управління, пов'язані з цими благами [12, с. 234], вважаємо доцільним для правильного визначення об'єкта побутових правовідносин, що регулюються адміністративним правом, доцільно навести існуючі в юридичній науці дефініції щодо об'єкта правовідносин.

На погляд теоретика права А.Ю. Олійника «об'єкти правовідносин – це ті реальні соціальні блага, як задовольняють інтереси і потреби людей і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Їх поділяють на матеріальні, духовні блага, дії суб'єктів правовідносин, результат їхньої діяльності» [13, с. 139]. Є й інші наукові погляди щодо визначення об'єкта правовідносин. Проте, квінтесенцією наукових поглядів на визначення об'єкта правовідносин є визначення яке надає С.С. Алексєєв, який визначає об'єкт правовідносин як «різноманітні матеріальні й нематеріальні блага, здатні задовольняти потреби суб'єктів, тобто інтерес уповноваженого» [14, с. 156].

Незважаючи на характерні відмінності матеріальних і нематеріальних об'єктів, вони виступають об'єктами адміністративних правовідносин у сфері надання побутових послуг. Тобто, «об'єктом адміністративних правовідносин є все те, на що спрямовані суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників таких правовідносин, іншими словами, це те, з приводу чого виникло саме правовідношення. Але в будь-якому разі об'єкт публічних правовідносин є категорією сталою, а не динамічною. Навколо об'єкта, що перебуває в статичному стані, відбуваються дії, події, реалізуються права та обов'язки, що стосуються конкретних суб'єктів» [15, с. 114].

Відзначаючи важливість норм адміністративного права у регулюванні відносин у сфері надання побутових послуг, слід зазначити, що «у цілому адміністративно-правовим відносинам притаманні дві найважливіші ознаки: з одного боку – це форми соціальних відносин, оскільки в них обов'язково беруть участь люди чи їх об'єднання, а з іншого – це форми організаційних відносин, у процесі реалізації яких розв'язується завдання управлінської діяльності [16, с. 54].

Специфічність побутових послуг потребує відповідного правового регулювання, залежно від виду побутових послуг. Наприклад, Закон України «Про захист прав споживачів» регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів [17], водночас відзначаючи специфічність побутових послуг, варто зазначити, що такий вид побутових послуг як ритуальні послуги, регулюються нормами Закону України «Про поховання та похоронну справу», який крім іншого, включає: державні стандарти, інші нормативні документи в галузі поховання, обов'язкових містобудівних, екологічних вимог та санітарно-гігієнічних норм щодо створення та функціонування кладовищ; державну гарантію конфіденційності інформації про померлого та надання такої інформації; організацію діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів; юридичну відповідальність [18].

Наведене свідчать про різноманітні засоби державного впливу тільки у такій сфері побутових послуг, як ритуальні. У цій галузі відповідні ритуальні послуги у 2014 р. надавали 2224 суб'єкти господарювання різних форм власності, з яких: 351 підприємство комунальної форми власності, 752 підприємства приватної форми власності та 1121 – окремих підприємств. Загальний обсяг наданих ритуальних послуг та предметів ритуальної належності населенню суб'єктами господарювання різних форм власності становив 1,30 млрд грн., з яких майже 53 % надано ритуальними службами [19, с. 176–177].

Державну політику у сфері надання побутових послуг здійснює широке коло уповноважених суб'єктів публічної адміністрації, це відповідні міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, а також місцеві державні організації, органи місцевого самоврядування, а також інші органи управління у сфері надання побутових послуг, діяльність яких пов'язано з широким колом замовників або споживачів таких послуг. У цих відносинах уповноважений державою суб'єкт публічної адміністрації має право приймати обов'язкові рішення для інших суб'єктів адміністративного права, передбачені адміністративно-правовою нормою. Наприклад, до суб'єкта підприємницької діяльності (підпорядкований об'єкт), який порушує встановлені правовою нормою правила у сфері надання побутових послуг.

Відзначаючи важливість норм різних галузей права у регулюванні суспільних відносин, варто підкреслити важливу роль норм адміністративного права в регулюванні відносин у сфері побутових послуг, які мають різноманітний вплив як

на об'єкт адміністративно-правового регулювання, так і на суб'єктів адміністративно-правових відносин.

За допомогою норм адміністративного права здійснюється правове регулювання таких важливих сфер управління діяльності з надання побутових послуг, зокрема, у галузі будівництва житла, проведення процедури поховання, газифікації тощо. «У результаті реалізації норм адміністративного права виникають адміністративно-правові відносини, що є суспільними відносинами, урегульованими нормами адміністративного права, в яких сторони беруть участь як носії прав та обов'язків, установлених і забезпечених адміністративно-правовими приписами. Метою встановлення адміністративно-правових відносин є впорядкування за допомогою відповідних правових норм суспільних відносин, які виникають між їх суб'єктами, і встановлення певного адміністративного правопорядку в цій сфері. Зміст адміністративних правовідносин становлять суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх учасників, зокрема їх нерівність, підлеглість одних суб'єктів іншим, наприклад органам влади, які наділені певними владними повноваженнями. Вони характеризують юридичний зв'язок між суб'єктами, які стають носіями взаємообумовлених суб'єктивних прав і юридичних обов'язків» [20, с. 107].

Висновки і перспективи.

Здійснене дослідження побутових послуг як об'єкта адміністративно-правових відносин дає підстави констатувати, що адміністративно-правові відносини у досліджуваній сфері характеризуються всіма ознаками правових відносин, які мають окремі особливості й полягають:

– у практичній реалізації визначених державою завдань і функцій щодо здійснення управлінської діяльності у сфері надання побутових послуг;

– обов'язковою стороною таких відносин є уповноважений суб'єкт публічної адміністрації наділений державно-владними повноваженнями;

– у нерівності суб'єктів адміністративно-правових відносин, в яких уповноважений суб'єкт публічної адміністрації у сфері побутових послуг має право вимагати дотримання і виконання передбачених адміністративно-правовою нормою дій від підпорядкованого об'єкта;

– порушення встановлених правил і обов'язків зумовлює як правило застосування заходів адміністративного примусу;

– спори сторін суб'єктів адміністративно-правових відносин вирішуються як в адміністративному, так і судовому порядку.

Таким чином, об'єктом адміністративних правовідносин у сфері надання побутових послуг є матеріальні і нематеріальні об'єкти, а також дії суб'єктів адміністративних правовідносин покликаних задовольнити інтереси громадян та суспільства у сфері надання побутових послуг.

Список використаних джерел

1. Язикова А.Ю. Теоретичні аспекти класифікації побутових послуг. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 4. Т. 1. С. 225–229.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради України. 1984. № 51 Ст. 1112.
3. Про затвердження правил побутового обслуговування населення: постанова Кабінету Міністрів України № 313 від 16.05.1994 р. (у редакції постанови № 955 від 25.12.2013 р.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313-94-p>
4. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45. Ст. 358.
5. Галузевий класифікатор «Класифікація послуг і продукції у сфері побутового обслуговування» (ГК 201-01-2001): наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 51 від 19.02.2002 р. (у редакції наказу Міністерства економіки № 1103 від 06.10.2009 р.). URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=05VXC26D2A>
6. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. №№ 13–16, 17. Ст. 112.
7. Управление хозяйственным механизмом на предприятиях сервиса. Под ред. В.Н. Сольвьева, Д.В. Шопенко. СПб.: Гидрометеиздат, 1999. 63 с.
8. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах. Т.1. Загальна частина. Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). Київ: Вид-во «Юридична думка», 2007. 592 с.
9. Ярмачі Г.П. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2006. 366 с.
10. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право. За заг. ред. Р.С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.
11. Світличний О.П. Щодо вдосконалення діяльності виконавчих органів у галузі земельних відносин. Підприємництво, господарство і право. 2009. № 9. С. 153–155.
12. Адміністративне право: підручник. Коломоєць Т.О., Армаш Н.О. та ін.; за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Київ: Істина, 2010. 362 с.
13. Правознавство: підручник. А.І. Берлач, Д.О. Карпенко, В.С. Ковальський, А.М. Колодій, А.Ю. Олійник, О.О. Підпригора; За ред. В.В. Копейчикова, А.М. Колодія. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 752 с.

14. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник. В 2-х т., Том 2. Москва, Юридическая литература, 1981. 354 с.
15. Литвин І. Об'єкти адміністративних правовідносин у сфері надання освітніх послуг. Господарство, підприємництво і право. 2016. № 6. С. 112–118.
16. Адміністративне правове України: Підручник. Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко, та ін; За ред. Ю.П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
17. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05. 1991 р. № 1023-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 30. Ст. 379 (у редакції Закону № 1791-VIII від 20.12.2016 р. ВВР. 2017. № 4. Ст. 42).
18. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10.07. 2003 р. № 1102-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 7. Ст. 47.
19. Похиленко І.С. Правове регулювання надання ритуальних послуг. Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 176–179.
20. Гладун З.С. Адміністративно-правове регулювання у сфері охорони здоров'я за законодавством України. Вісник Національної академії правових наук України. 2014. № 1 (76). С. 103–111.
- 16.05.1994 № 313. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313-94-p>.
4. Pro sotsialni posluhy [On Social Services]: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003. № 966-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. № 45. St. 358.
5. Haluzevyi klasyfikator «Klasyfikatsiia posluh i produktii u sferi pobutovoho obsluhovuvannia» (HK 201-01-2001) [The branch classification «Classification of services and products in the field of consumer services»]: nakaz Ministerstva ekonomiky ta z pytan yevropeiskoi intehtatsii Ukrainy 19.02.2002 № 51. Available at: <http://consultant.parus.ua/?doc=05VXC26D2A>.
6. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2011. №№ 13–16, 17. St. 112.
7. Solviey, V.N., Shopenko, D.V. (1999). Upravleniye khozyaystvennym mekhanizmom na predpriyatiyakh servisa [Management of the economic mechanism at the service enterprises]. Sankt-Peterburg, 63.
8. Aver'ianov, V.B. (2007). Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative law of Ukraine]. Kyiv, 592.
9. Yarmaky, G.P. (2006). Administratyvno-nahliadova diialnist militsii v Ukraini [Administrative and supervisory activity of the police in Ukraine]. Odesa, 366.
10. Melnyk, R.S., Bevzenko, V.M. (2014). Zahalne administratyvne pravo [General administrative law]. Kyiv, 376.
11. Svitlychny, O.P. (2009). Shchodo vdoskonalennia diialnosti vykonavchych orhaniv u haluzi zemelnykh vidnosyn [On improvement of the activity of executive bodies in the field of land relations]. Hospodarstvo, pidpriemnytstvo i pravo, 9, 153–155.
12. Kolomoets, T.O., Armash, N.O. (2010). Administratyvne pravo [Administrative law]. Kyiv, 362.
13. Berlach, A.I., Karpenko, D.O., Kovalsky, V.S., Kolodiy, A.M., Oliynyk, A.Yu., Podoprigora, O.O. (2005). Pravoznavstvo [Jurisprudence]. Kyiv, 752.

References

1. Yazykova, A.Yu. (2009). Teoretychni aspekty klasyfikatsii pobutovykh posluh [Theoretical aspects of the classification of household services]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, 4, 225–229.
2. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]: Zakon Ukrainy vid 07.12.1984. № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1984. № 51. St. 1112.
3. Pro zatverdzhennia pravyl pobutovoho obsluhovuvannia naselennia [About the approval of the rules of consumer services for the population]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy

14. Alekseev, S.S. (1981). Obshchaya teoriya prava [The general theory of law]. Moskva, 2, 354.
15. Lytvyn, I. (2016). Ob'iekty administratyvnykh pravovidnosyn u sferi nadannia osvitykh posluh [Objects of administrative legal relations in the field of providing educational services]. *Hospodarstvo, pidpryemnytstvo i pravo*, 6, 112–118.
16. Bytiak, Yu.P., Garashchuk, V.M., Dyachenko, O.V. (2005). *Administratyvne pravo Ukrainy* [Administrative Legal Ukraine]. Kyiv, 544.
17. Pro zakhyst prav spozhyvachiv [On consumer protection]: Zakon Ukrainy vid 12.05.1991. № 1023-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1991. № 30. St. 379.
18. Pro pokhovannia ta pokhoronnu spravu [About burial and funeral]: Zakon Ukrainy vid 10.07.2003. № 1102-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2004. № 7. St. 47.
19. Pokhilenko, I.S. (2015). Pravove rehuliuвання nadannia rytualnykh posluh [Legal regulation of the provision of ritual services]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 4, 176–179.
20. Gladun, Z.S. (2014). Administratyvno-pravove rehuliuвання u sferi okhorony zdorov'ia za zakonodavstvom Ukrainy [Administrative-legal regulation in the field of healthcare under the legislation of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 1 (76), 103–111.

A. R. Tereshko (2019). House holds as an object of administrative and legal relations. *Law. Human. Environment*, 10(1): 120–127, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.017>.

Summary. The article is devoted to the study of domestic services as an object of administrative-legal relations. On the basis of the analysis of the norms of administrative law, the characteristic features of the method of administrative-legal regulation of domestic services are disclosed.

Keywords: domestic services, law, norms of administrative law, implementation, administrative relations, coercion

LEGAL REGULATION OF FOOD SECURITY IN THE EU

L. O. GOLOVKO, PhD, associate professor,
associate professor of the Department of International Law and Comparative Law,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: golovko_l@nubip.edu.ua

Summary. By signing the Association Agreement with the European Union on June 27, 2014, Ukraine has continued process of adaptation of its legislation in the field of food safety to European standards. A large part of the Association Agreement is devoted to the safety of food products and sanitary and phytosanitary measures. According to Chapter 4 «Sanitary and Phytosanitary Measures» of the Association Agreement, Ukraine should introduce an equivalent European system for monitoring the quality and safety of food products. The benefits for Ukraine after signing the Association Agreement are unconditional, but more important is to implement its provisions.

The methods of comparative, analytical and logical analysis were used. Taking part in the project 575523-EPP-1-2016-1-UAEPPIMO-MODULE «EU Environmental Policy and Law» we have studied European standards in the field of food security. General principles of legal regulation of food safety in the EU were analyzed. The state of adaptation of Ukrainian legislation to the requirements of the European Union law in the field of food safety was investigated. Some gaps in Ukrainian legislation were found.

Keywords: food safety, EU law, sanitary and phytosanitary measures

Introduction.

Implementation of EU policy in the field of food safety in Ukraine demands obligatory coordination of organizational and legal aspects of governance that is crucial for its effective functioning. That is why it is important to study relevant EU legislation, make analysis of what Ukraine has done in order to adapt national legislation in the field of food

safety to requirements of EU law and determine what else should be done.

The purpose of the article is analysis of EU legislation in the field of food safety and the state of adaptation of Ukrainian legislation in the field of food safety to requirements of EU law.

Methodology of the research. The article was written as part of the project «EU Environmental Policy and Law» which is carried out at the department of

International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. The methods of comparative, analytical and logical analysis were used to study EU food safety legislation and compare it with Ukrainian legislation in this sphere.

Results.

General principles of the legal regulation of food safety in the EU are set out in a number of regulations and directives, in particular: Regulation of the European Parliament and of the Council 178/2002 of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety; Regulation (EC) № 882/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on official controls performed to ensure the verification of compliance with feed and food law, animal health and animal welfare rules; Regulation (EC) № 852/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the hygiene of foodstuffs; Regulation (EC) № 853/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 laying down specific hygiene rules for food of animal origin; Regulation (EC) № 854/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 laying down specific rules for the organisation of official controls on products of animal origin intended for human consumption; Commission Regulation (EC) № 2073/2005 of 15 November 2005 on microbiological criteria for foodstuffs; Council Directive 2002/99/EC of 16 December 2002 laying down the animal health rules governing the production, processing, distribution and introduction of products of animal origin for human consumption.

Regulation (EC) № 178/2002 provides the basis for the assurance of a high level of protection of human health and consumers' interest in relation to food, taking into account in particular the diversity in the supply of food including traditional products, whilst ensuring the effective functioning of the internal market. It establishes common principles and responsibilities, the means to provide a strong science base, efficient organisational arrangements and procedures to underpin decision-making in matters of food and feed safety [1]. Prior to the creation of the EFSA, EU policy had been aimed at eliminating trade barriers within the European market and its goal was economic success rather than safety assurance [2, p. 433].

The Regulation also sets forth the obligations of EU Member States with regard to food trade, general safety requirements of food law and traceability, stating the basic rule that «food shall not be placed on the market if it is unsafe» [3, p. 31]. It further regulates liability issues, making reference to the responsibility of both states and business operators [4]. In this latter respect, it is important to take due consideration of the direct effect of the Regulation, which enables European citizens to enforce consumer rights both against member states before Community courts (vertical direct effect), and against other individuals and companies in actions before national judges (horizontal direct effect). Protecting global health from foodborne hazards is a compelling duty and a primary interest of both states and non-state actors; it calls for enhanced proactive cooperation between national and international institutions [5].

Traceability is considered to be a vital issue for all stakeholders in food supply chains. The most important

driver is the increasing societal need to guarantee food quality and provenance. Because consumers cannot know in detail what processing steps are executed in the production of food and what ingredients or resources are used in these steps, they want to be assured that food products are safe, healthy, sustainable, and of high and consistent quality [6]. Based on EU experiences each EU member state tries to implement good practices in an effort to improve the traceability [7, p. 727]. There is no other way to truly ensure the public's health than through cooperation [8].

Articles 5 to 10 of Regulation 178/2002 define the general principles that shape the legal framework of EU horizontal food legislation. In particular, the following principles of horizontal legislation include:

1) Risk analysis. In order to achieve the general objective of a high level of protection of human health and life, food law shall be based on risk analysis except where this is not appropriate to the circumstances or the nature of the measure. Risk assessment shall be based on the available scientific evidence and undertaken in an independent, objective and transparent manner;

2) Precautionary principle. In specific circumstances where, following an assessment of available information, the possibility of harmful effects on health is identified but scientific uncertainty persists, provisional risk management measures necessary to ensure the high level of health protection chosen in the Community may be adopted, pending further scientific information for a more comprehensive risk assessment;

3) Protection of consumers' interests. Food law shall aim at the protection of the interests of consumers and shall provide a basis for consumers to

make informed choices in relation to the foods they consume. It shall aim at the prevention of: fraudulent or deceptive practices; the adulteration of food; and any other practices which may mislead the consumer;

4) Principles of transparency. There shall be open and transparent public consultation, directly or through representative bodies, during the preparation, evaluation and revision of food law, except where the urgency of the matter does not allow it. Without prejudice to the applicable provisions of Community and national law on access to documents, where there are reasonable grounds to suspect that a food or feed may present a risk for human or animal health, then, depending on the nature, seriousness and extent of that risk, public authorities shall take appropriate steps to inform the general public of the nature of the risk to health, identifying to the fullest extent possible the food or feed, or type of food or feed, the risk that it may present, and the measures which are taken or about to be taken to prevent, reduce or eliminate that risk [1].

EU legislation contains stringent requirements for product safety, minimizing possible food poisoning. The European system is organized in such a way as to quickly detect and remove a dangerous product from circulation and promptly eliminate the cause of the problem. This is achieved through the requirement of traceability throughout the chain «from field to table» - when every entrepreneur knows where he got the raw materials, each ingredient for his product and where his product goes further. In these sphere Ukraine still faces many challenges. However, some work has already been done. The following laws were adopted with the aim of adapting Ukrainian legislation to EU legislation: «On Basic Principles and Require-

ments for the Safety and Quality of Food Products», «On the safety and hygiene of feed», «On state control, carried out in order to verify compliance with the legislation on food and feed, animal health and welfare», «On by-products of animal origin, not intended for human consumption», «On Amendments to Some Laws of Ukraine on Identification and Registration of Animals». The following laws were amended: «On seeds and gardening material», «On State Regulation of Imports of Agricultural Products», «On the State Security System in the Creation, Test, Transposition and Use of Genetically Modified Organisms».

On the way to reform of state control over observance of the legislation on quality and safety of products by market operators, a significant step was made by adoption by the Supreme Council of Ukraine of the Law «On State Control over Compliance with Food Legislation, Feed, Animal by-products, Health and Animal Welfare» of May 18, 2017 aimed at establishing the legal and organizational basis for state control in the said sphere. Earlier food market operators were warned in advance about inspections, which obviously did not contribute to the effectiveness of such a form of state control. Now state control measures are implemented without warning (notification) of the market operator, except for audit and other cases where such a warning is a necessary condition for ensuring the effectiveness of state control and meets European standards.

Article 18 of the Law «On State Control over Compliance with Food Legislation, Feed, Animal by-products, Health and Animal Welfare» establishes risk-oriented nature of state control, which is also one of the innovations of the Law. This means that the lower the level of risk that the activity of a par-

ticular market operator sets, the less often the competent authority controls this operator. Nowadays the only body authorized to exercise control over observance of the legislation on quality and safety of products in Ukraine is State Committee for Consumer Safety, which began its work in April 2016. State Committee for Consumer Safety replaced several supervisors, who often duplicated each other's functions.

Another innovation is enabling of audio and video recording of control procedure. According to part 10 of article 18 of the Law «On State Control over Compliance with Food Legislation, Feed, Animal by-products, Health and Animal Welfare» inspectors, state veterinarians, other persons carrying out state control activities, as well as market operators, have the right to record the process of exercising state control by means of audio and video equipment.

Also, legislation provides for the gradual transition of food manufacturers to the mandatory use of HACCP procedures. In September 2017, the HACCP system became obligatory for the first group of enterprises – producing food products with unprocessed ingredients of animal origin (dairies, slaughterhouses and meat processing enterprises). It should be emphasized that control with the use of HACCP procedures should be handled by the manufacturer himself and he is responsible for the safety of products. But at the same such control is exercised also by the State Committee for Consumer Safety.

Discussion.

The Law of Ukraine «On State Control over Compliance with Food Legislation, Feed, Animal by-products, Health and Animal Welfare» completely renewed approaches to state control.

The law strengthened the responsibility of producers and entrepreneurs for the safety of food products, introduced the principle of control of food production without warning, expanded the grounds for an unscheduled visit to production and established the mechanism for public monitoring. The law clearly defines the powers of inspectors. Even a list of issues that an inspector can put during a routine inspection will be the same for all enterprises and is known in advance. The law provides for obligatory introduction by the manufacturers of HACCP procedures and traceability requirements. Legislation on the safety and hygiene of feed and on seeds and gardening material has been largely aligned with the requirements of the EU.

At the same time, it is necessary to enact further laws aimed at adapting Ukrainian legislation to EU legislation. It is necessary to change the legislation concerning nutritional supplements and flavours. Ukraine should put under strict control the remains of pesticides, veterinary drugs and agrochemicals, mycotoxins, etc. in food products. It is necessary to improve legislation on the protection of plant health, control of infectious and other animal diseases, as well as the welfare of animals.

References

1. Regulation of the European Parliament and of the Council 178/2002 of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety, OJ L 31, 1.2.2002, p. 1–24.
2. Leibovitch, E.H., (2008). Food Safety Regulation in the European Union: Toward an Unavoidable Centralization of Regulatory Powers. *Texas international law journal*, 34, 433–440.
3. Funta, R., Golovko, L., Juriš, F. (2016). *Európa a európske právo*. Bratislava: IRIS.
4. Ladychenko, V., Golovko, L. (2013). Legal Regulation of the Common Agricultural Policy in the EU Earth Bioresources and Life Quality, 3. Retrieved from: <http://gcherae-journal.nubip.edu.ua/index.php/ebql/article/view/102>
5. Negri, S. (2009) Food Safety and Global Health: An International Law Perspective. *Global Health Governance*, 1. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/265435966_Food_Safety_and_Global_Health_An_International_Law_Perspective
6. Scholten, H., Verdow, C., Baulans, A., Van der Vorst, J. (2016). *Advances in Food Traceability Techniques and Technologies*. Woodhead Publishing. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication>.
7. Hadjigeorgio, A., Soteriades, E., Gikas, F., Tselentis, Y. (2013). Establishment of a National Food Safety Authority for Cyprus: A comparative proposal based on the European paradigm. *Food Control*, 30 (2), 727–736.
8. Gostin, L.O. (2008). *Global Health Law: Health in a Global Community*. Retrieved from: https://scholarship.law.georgetown.edu/ois_papers/15.

Л. О. Головко (2019). Правове регулювання харчової безпеки в ЄС.

Право. Людина. Довкілля, 10(1): 128–133, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.018>.

Анотація. Підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом 27 червня 2014 р. Україна продовжила процес адаптації вітчизняного законодавства у сфері безпеки харчових продуктів до європейських стандартів. Значна частина Угоди про асоціацію

присвячена безпеці харчових продуктів і санітарним та фітосанітарним заходам. Відповідно до розділу 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію Україна повинна запровадити еквівалентну європейську систему моніторингу якості та безпеки харчових продуктів. Переваги для України після підписання Угоди про асоціацію є безумовними, але важливішим є виконання її положень.

Використовувались порівняльний, аналітичний та логічний методи. Беручи участь у проєкті 575523-EPP-1-2016-1-UAERPMO-MODULE «Екологічна політика та право в ЄС», ми вивчили європейські стандарти в галузі продовольчої безпеки. Проаналізовано загальні принципи правового регулювання безпеки харчових продуктів в ЄС. Досліджено стан адаптації українського законодавства до вимог законодавства Європейського Союзу у сфері безпеки харчових продуктів. Виявлено деякі прогалини в законодавстві України.

Ключові слова: безпека харчових продуктів, законодавство ЄС, санітарні та фітосанітарні заходи

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

М. А. ДЕЙНЕГА, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: marinad@meta.ua

Анотація. У статті окреслено причини необхідності виокремлення міжнародного природоресурсного права як комплексу міжнародно-правових принципів і норм, передумов його формування, сутності цього правового утворення, визначення його місця у системі міжнародного права.

За результатами дослідження, встановлено, що міжнародне природоресурсне право формується нині у системі міжнародного права навколишнього середовища, що обумовлено відокремленням блоку міжнародно-правових відносин щодо використання з метою вилучення корисних властивостей і збереження природних ресурсів (предмета правового регулювання) та необхідністю поєднання економічних інтересів держав й інтересів з охорони навколишнього середовища.

Визначено, що міжнародне природоресурсне право – це підгалузь міжнародного права навколишнього середовища. Це пов'язано поки що з відсутністю якісної однорідності природоресурсних відносин як предмета міжнародно-правового регулювання, їх тісним зв'язком з відносинами з приводу збереження природних ресурсів (оскільки регламентація діяльності по збереженню природних багатств безпосередньо визначається вмістом міжнародно-правових норм, що регулюють природокористування), а також відсутністю природоресурсної міжнародно-правової бази, що регулює всю сукупність природоресурсних відносин.

Ключові слова: міжнародне природоресурсне право, міжнародне право навколишнього середовища, міжнародне екологічне право, використання природних ресурсів, збереження природних ресурсів

Актуальність.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку міжнародного права є створення й ефективна взаємодія правових механізмів, що сприяють раціональному використанню і збереженню природних ресурсів з урахуванням вимог еко-

логічної безпеки. Ефективне правове регулювання і координація міжнародного співробітництва у цій сфері сприяють вирішенню глобального завдання – забезпечення сталого розвитку у загальносвітовому масштабі. Згідно з підсумковим документом Конференції ООН зі сталого розвитку 2012 р., від-

мова від нерациональних і заохочення раціональних моделей споживання та виробництва, раціональне використання природних ресурсів є головними завданнями і найважливішими передумовами сталого розвитку. Окрім того, 25 вересня 2015 р. держави-члени Організації Об'єднаних Націй прийняли новий Порядок денний щодо сталого розвитку на період після 2015 р., який закріпив 17 цілей сталого розвитку, серед яких міститься цілий комплекс питань з раціонального використання природних ресурсів й охорони навколишнього середовища. У зв'язку з цим, визначення місця міжнародно-правових норм, спрямованих на регулювання використання і відтворення природних ресурсів, є вкрай актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням проблем формування міжнародного природоресурсного права займається Є.В. Василенко. Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання використання і відтворення природних ресурсів висвітлені у наукових працях: Д.С. Боклан, О.В. Задорожнього, М.М. Копилова, Т.Р. Короткого, М.О. Медведєвої, Є.П. Суєтнова та інших.

Метою статті є окреслення причин необхідності виокремлення міжнародного природоресурсного права як комплексу міжнародно-правових принципів і норм, передумов його формування, сутності цього правового утворення, визначення його місця у системі міжнародного права.

Результати.

Дослідження процесу формування міжнародного природоресурсного права неможливо без розгляду осо-

бливостей розвитку міжнародного права навколишнього середовища. Нині у доктрині міжнародного права існує полеміка про дефінітивне визначення міжнародного права навколишнього середовища, яке відображало б зміст урегульованих його нормами відносин. У науковій і навчальній юридичній літератур досліджувана галузь права має різні назви: міжнародне право навколишнього середовища, міжнародне екологічне право, міжнародне право охорони навколишнього середовища, міжнародне право охорони довкілля, міжнародне право захисту довкілля, міжнародне довкільне право, інтерекоправо. Однак, найчастіше серед науковців зустрічається використання термінів «міжнародне право навколишнього середовища» і «міжнародне екологічне право».

Міжнародне право навколишнього середовища – це: система принципів і норм міжнародного права, які регулюють відносини між його суб'єктами щодо попередження, обмеження, усунення негативних наслідків для навколишнього середовища з різних джерел, а також щодо раціонального використання компонентів навколишнього середовища [11, с. 13]; сукупність правових норм, що регулюють міжнародні відносини між суб'єктами з приводу охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки [17, с. 398]; система міжнародно-правових принципів і норм, спрямованих на врегулювання міжнародних природоохоронних відносин, що складаються між суб'єктами міжнародного права з приводу раціонального використання природних об'єктів і охорони навколишнього середовища від шкідливих впливів в інтересах світового співтовариства [13, с. 747].

Міжнародне екологічне право розглядається як галузь сучасного міжнародного права, котра складається з норм та інститутів, які регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права у сфері їх взаємодії з навколишнім природним середовищем [19, с. 471]. Бекашев К.О. знаходить більш прийнятним називати розглянуту галузь «міжнародне екологічне право», пояснюючи це тим, що регулювання питань охорони навколишнього середовища у міжнародному праві також має включати міжнародно-правові принципи й норми охорони здоров'я людини та якості його життя [14, с. 761]. Боклан Д.С. і М.М. Копилов також називають раціональне використання природних ресурсів традиційною предметною сферою регулювання міжнародного екологічного права – поряд з відносинами з приводу охорони навколишнього середовища [7, с. 171]. При цьому, деякі юристи-міжнародники ототожнюють міжнародне екологічне право і міжнародне право навколишнього середовища [20].

Однак, міжнародне право навколишнього середовища є всесвітньо визнаним терміном. Дійсно, слід звернути увагу, що більшість вчених за кордоном використовують таке найменування галузі як «international environmental law» [1]. З цього приводу Є.В. Василенко вказує на те, що термін «міжнародне право навколишнього середовища» найбільш вдало відображає специфіку даної галузі, у рамках якої врегульовані не тільки відносини з охорони навколишнього середовища від забруднення, забезпечення екологічної безпеки і міжнародно-правовий захист екологічних прав, але й міжнародні відносини у сфері використання природних ре-

сурсів [8, с. 19]. Міжнародні природоресурсні відносини, як зазначає вчена, складають предмет такого правового утворення як міжнародне природоресурсне право [8, с. 18].

Зарубіжні вчені (безпосередньо, Е. Хей [3]) ще у 1989 р. писали про необхідність виокремлення міжнародного природоресурсного права (international natural resource law). Однак Е. Хей пропонувала включати у нього тільки норми, що регулюють використання й збереження транскордонних природних ресурсів, і не визначала місце даного правового утворення у системі міжнародного права. У сучасних дослідженнях зарубіжних науковців також зустрічається використання терміна «natural resource law». Бланко Е. і Дж. Разак [2] у наукових працях аналізують труднощі реалізації предмета природоресурсного права – відносин щодо використання й збереження природних ресурсів у контексті глобалізації. Крім того, вчені звертають увагу на те, що всі питання доступу, освоєння, дослідження й збереження природних ресурсів повинні вирішуватися тільки на основі пріоритету прав людини.

Критерієм виокремлення міжнародного природоресурсного права як підгалузі міжнародного права навколишнього середовища є предмет правового регулювання – міжнародні відносини, що виникають у процесі пошуку, розвідки, освоєння, видобутку природних ресурсів – до моменту безпосереднього вилучення з їх природного перебування (проживання). Крім того, у коло міжнародних природоресурсних відносин слід включити і відносини з приводу збереження природних ресурсів, оскільки регламентація діяльності по збереженню природних багатств безпосе-

редньо визначається вмістом міжнародно-правових норм, що регулюють природокористування [8, с. 27].

В якості критерію виокремлення міжнародного природоресурсного права необхідно досліджувати й об'єкт правового регулювання, яким виступають природні ресурси. Так, у глосарії, підготовленому Статистичним відділом ООН, природними ресурсами названі природні активи (сировина), присутні у природі, які можуть бути використані у системі промислового виробництва або у системі споживання [10]. У щорічній доповіді СОТ 2010 р., цілком присвяченій природоресурсній співпраці у торгових відносинах, до природних ресурсів віднесено об'єкти природного середовища, що користуються попитом й економічно рентабельні для видобутку (виробництва) і збуту у необробленому вигляді або після мінімальної обробки [5]. У матеріалах, підготовлених у рамках ОЕСР у 2015 р. термін «природні ресурси» позначає поновлювані і непоновлювані запаси ресурсів у природі (мінеральні ресурси, енергетичні ресурси, ґрунтові ресурси, водні ресурси й біологічні ресурси) [4, с. 168].

Незважаючи на те, що більшість названих визначень визнають природними ресурсами ресурси вже включені у процес виробництва, слід погодитися з тими дослідниками, які йдуть по шляху розмежування природних ресурсів і сировини. У міжнародному праві необхідно усвідомлювати різницю між природними ресурсами у природному середовищі і вилученими з такого середовища продуктами. Проте, як зазначає Є.В. Василенко, у даний час відсутнє закріплення терміна «природні ресурси» у будь-якому міжнародно-право-

вому акті. У зв'язку з цим виникає питання про необхідність розробки і кодифікації окремих міжнародно-правових норм-дефініцій, що закріпили б таке визначення [8, с. 17].

Щодо класифікації природних ресурсів як об'єктів міжнародного природоресурсного права, Є.П. Суєтнов поділяє їх на національні та міжнародні. Перші перебувають під суверенітетом та юрисдикцією окремої держави. Їх експлуатація залежить від її рішення, якщо така експлуатація не завдає шкоди сусідній державі або іншим суб'єктам міжнародного права. Природні ресурси, які належать до сфери міжнародно-правового регулювання, як правило, перебувають за межами юрисдикції окремої держави та поділяються на ресурси та об'єкти: універсального користування (Світовий океан, відкрите море, морське дно за межами континентального шельфу, Антарктика, космічний простір, Місяць та інші небесні тіла з їх природними ресурсами); багатонаціональні (водні ресурси, мігруючі види тварин); взаємні – ті, що належать сусіднім державам (міжнародні річки і озера, природні прикордонні комплекси, певні види флори і фауни) [18, с. 705]. Такого ж критерію – місця знаходження природних ресурсів – при класифікації дотримується й Є.В. Василенко. Вчена виділяє міжнародні відносини, що виникають при використанні і збереженні природних ресурсів території держави – національних природних ресурсів, які є об'єктом міжнародно-правового регулювання [8, с. 88]. Наступною категорією, на думку науковця, є міжнародні відносини, що виникають у зв'язку з використанням і збереженням природних ресурсів зі змішаним правовим режимом – природні ресурси виключної економічної

зони і континентального шельфу [8, с. 91], а також – міжнародні відносини, що виникають у зв'язку використанням і збереженням природних ресурсів міжнародних просторів [8, с. 96].

Крім предмета правового регулювання, при виявленні сутності міжнародного природоресурсного права, доцільно використовувати критерії наявності спеціальних принципів і специфіки міжнародно-правових норм, що регулюють певне коло суспільних відносин [8, с. 26]. Ці критерії найбільш часто згадуються й аналізуються при розгляді питання про те, що представляє собою та чи інша сукупність норм міжнародного права. Так, Л.П. Ануфрієва вказує на те, що для міжнародного права в істинному і повному масштабі системоутворюючим фактором є принципи міжнародного права [6, с. 8]. Копилов М.М. однією з головних умов виокремлення галузі міжнародного права називає наявність специфічних норм, що регулюють міжнародні відносини [12, с. 221].

Принципи міжнародного права, що застосовуються до міжнародних природоресурсних відносин, утворюють систему, в основі якої лежать основні принципи міжнародного права та галузеві принципи міжнародного права навколишнього середовища (принцип невід'ємного суверенітету над природними ресурсами, принцип екосистемного походу, принцип благого управління та ін.). При цьому, в умовах формування міжнародного природоресурсного права в якості спеціального принципу даного правового утворення доцільно виділити спеціальний принцип сталого використання природних ресурсів (sustainable development of natural resources).

Не можна не згадати і про метод міжнародно-правового регулювання.

Як зазначає К.О. Бекашев, кожна галузь міжнародного права має свій методом правового регулювання [15, с. 23]. Однак, виокремлення особливого методу правового регулювання не має вирішального значення. Метод правового регулювання у міжнародному праві не може бути системоутворюючим фактором, зокрема, щодо виокремлення підгалузей та інститутів.

Ще одним критерієм виокремлення галузей міжнародного права прийнято вважати джерела. Так, В.В. Гаврилов зазначає, що до критеріїв утворення галузі слід віднести наявність специфічних правових джерел галузі [9, с. 16]. При цьому слід підтримати Є.В. Василенко, яка вказує, що саме формулювання «наявність специфічних джерел» є досить суперечливим, оскільки система джерел міжнародного права, що складається з основних принципів міжнародного права, міжнародних договорів і міжнародних звичаїв, а також допоміжних джерел єдина та не змінюється від галузі до галузі [8, с. 28].

До джерел міжнародного природоресурсного права, як і міжнародного права в цілому, належать угоди, договори, конвенції, резолюції, директиви, хартії, програми дій, а також міжнародні звичаї і загальні принципи права. Однак, як зазначає М.М. Копилов практика міжнародного екологічного співробітництва недвозначно говорить про те, що міжнародне екологічне право розвивається переважно по шляху конвенційного регулювання [16, с. 66]. Особливістю, притаманною міжнародним природоресурсним нормам, є й використання міжнародних стандартів (ІКАО, ФАО, МАГАТЕ та ін.) у сфері розвідки, видобутку і раціонального використання природних ресурсів.

Висновки і перспективи.

У XXI ст. все ще відбувається розвиток системи міжнародного права і міжнародного права навколишнього середовища зокрема. Формування міжнародного природоресурсного права у системі міжнародного права навколишнього середовища пов'язано насамперед з відокремленням блоку міжнародно-правових відносин щодо використання з метою вилучення корисних властивостей і збереження природних ресурсів (предмета правового регулювання) та необхідністю поєднання економічних інтересів держав й інтересів з охорони навколишнього середовища.

Міжнародне природоресурсне право формується сьогодні як підгалузь міжнародного права навколишнього середовища. Це пов'язано поки що з відсутністю якісної однорідності природоресурсних відносин як предмета міжнародно-правового регулювання, їх тісним зв'язком з відносинами з приводу збереження природних ресурсів (оскільки регламентація діяльності по збереженню природних багатств безпосередньо визначається вмістом міжнародно-правових норм, що регулюють природокористування), а також відсутністю природоресурсної міжнародно-правової бази, що регулює всю сукупність природоресурсних відносин.

Список використаних джерел

1. Birnie P., Boyle A. International Law and the Environment. 1st Edition. Oxford: Oxford University Press, 1992. 830 p.; Wolfrum R., Matz N. Conflicts in International Environmental Law. Berlin: Springer, 2003. 493 p.; Weiss E.B. International environmental law and policy. Aspen Publishers, Inc., 2006. 560 p.; International Environmental Law: Contemporary Concerns and Challenges: Papers Presented at the First Contemporary Challenges of International Environmental Law Conference, Ljubljana: GV Založba, Publishing House, 2012. 37 p.
2. Blanco E., Razzaque J. Globalisation and Natural Resources Law: Challenges, Key Issues and Perspectives. Cheltenham: Edward Elgar, 2011. 417 p.
3. Hey E. The Regime for the Exploitation of Transboundary Marine Fisheries Resources: The United Nations Law of the Sea Convention Cooperation Between States. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1989. 293 p.
4. Material Resources, Productivity and the Environment, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing, Paris, 2015. 218 p.
5. World Trade Report 2010. Trade in natural resources. URL: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report10_e.pdf.
6. Ануфриева Л.П. Соотношение международного публичного и международного частного права: правовые категории: монография. Москва: Спарк, 2002. 415 с.
7. Боклан Д.С., Копылов М.Н. Взаимодействие международного экологического и международного права как отраслей системы международного права. Московский журнал международного права. 2014. № 3. С. 171–191.
8. Василенко Е.В. Формирование международного природоресурсного права: дисс. ... к.ю.н.: 12.00.10. Ростов-на-Дону, 2016. 225 с.
9. Гаврилов В.В. Основные критерии выделения отраслей в международном публичном праве. Проблемы совершенствования законодательства и правоприменительной деятельности: тезисы докладов на межвузовской конференции молодых ученых-юристов. Владивосток, 1988. С. 16–18.
10. Глоссарий по статистике окружающей среды Методологические исследования. Серия F. № 67. ООН. Нью-Йорк, 1997. С. 57. URL: <http://unstats.un.org/unsd/environmentgl>.

11. Задорожний О.В., Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього середовища: підручник. Київ: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. 510 с.
12. Копылов М.Н. «Мягкое право»: его сущность и роль в регулировании международных экологических отношений. Актуальные проблемы современного международного права: материалы ежегодной межвузовской научно-практической конференции кафедры международного права РУДН. Москва, 2008. С. 219–221.
13. Короткий Т.Р. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища. Екологічне право України: підручник. За ред. І.І. Каракаша. Одеса: Фенікс, 2012. С. 746–775.
14. Международное публичное право: учебник. Л.П. Ануфриева, К.А. Бекашев, Е.Г. Моисеев и др. Под ред. К.А. Бекашева. Москва: Проспект. 2013. 761 с.
15. Международное публичное право: учебник. Под ред. К.А. Бекашева. Москва: Проспект. 2011. 519 с.
16. Международное экологическое право: учебник. Отв. ред. Р.М. Валеев. Москва: Статут, 2012. 639 с.
17. Суєтнов Є.П. Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища. Екологічне право: підручник. За ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2013. С. 398–411.
18. Суєтнов Є.П. Міжнародно-правове забезпечення охорони довкілля. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. За ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2014. С. 692–755.
19. Тимченко Л.Д., Кононенко В.П. Міжнародне право: підручник. Київ: Знання, 2012. 631 с.
20. Трусов А.Г. Международное экологическое право (Международное право окружающей среды): учебное методическое пособие. Москва: МНЭПУ, 1999. 317 с.

References

1. Birnie, P., Boyle, A. (1992). International Law and the Environment. 1st Edition. Oxford: Oxford University Press, 830; Wolfrum, R, Matz, N. (2003). Conflicts in International Environmental Law. Berlin: Springer, 493; Weiss, E.B. (2006). International environmental law and policy. Aspen Publishers Inc., 560; International Environmental Law: Contemporary Concerns and Challenges: Papers Presented at the First Contemporary Challenges of International Environmental Law Conference (2012). Ljubljana: GV Založba, Publishing House, 37.
2. Blanco, E., Razzaque, J. (2011). Globalisation and Natural Resources Law: Challenges, Key Issues and Perspectives. Cheltenham: Edward Elgar, 417.
3. Hey, E. (1989). The Regime for the Exploitation of Transboundary Marine Fisheries Resources: The United Nations Law of the Sea Convention Cooperation Between States. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 293.
4. Material Resources, Productivity and the Environment, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing (2015). Paris, 218.
5. World Trade Report (2010). Trade in natural resources. Available at: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report10_e.pdf.
6. Anufryeva, L.P. (2002). Sootnoshenye mezhdunarodnoho publychnoho y mezhdunarodnoho chastnoho prava: pravovue katehoryy [The ratio of public international and private international law: the legal category]. Moskva: Spark, 415.
7. Boklan, D.S., Kopulov, M.N. (2014). Vzaymodeistvye mezhdunarodnoho ekologicheskoho y mezhdunarodnoho prava kak otraslei systemb mezhdunarodnoho prava [The interaction of international environmental and international law as branches of the system of international law]. Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnoho prava, 3, 171–191.

8. Vasylenko, E.V. (2016). Formyrovanye mezh-dunarodnoho pryrodoresurnsnoho prava [Formation of an international natural resource law]. Rostov-na-Donu, 225.
9. Havrylov, V.V. (1988). Osnovnye kryteryi vudeleniya otraslei v mezh-dunarodnom publychnom prave [The main criteria for identifying industries in international public law]. Problemy sovershenstvovaniya zakonodatelstva y pravoprymenitelnoi deyatelnosti. Vladivostok, 16–18.
10. Hlossaryi po statystyke okruzhaiushchei sredy Metodolohycheskye yssledovaniya. Available at: <http://unstats.un.org/unsd/environmentgl>.
11. Zadorozhnii, O.V., Medvedieva, M.O. (2010). Mizhnarodne pravo navkolyshnoho seredovyshcha [International environmental law]. Kyiv: IMV KNU imeni Tarasa Shevchenka, 510.
12. Kopulov, M.N. (2008). «Miahkoe pravo»: eho sushchnost y rol v rehulyrovany mezh-dunarodnykh ekologicheskikh otnosheniyi [«Soft law»: its essence and role in the regulation of international environmental relations]. Aktualnye problemy sovremennoho mezh-dunarodnoho prava. Moskva, 219–221.
13. Korotkyi, T.R. (2012). Mizhnarodno-pravo-va okhorona navkolyshnoho seredovyshcha [International legal protection of the environment]. Ekologichne pravo Ukrainy. Odesa: Feniks, 746–775.
14. Anufryeva L.P., Bekiashev K.A., Moyseev E.H. i dr. (2013). Mezhdunarodnoe publychnoe pravo [Public international law]. Moskva: Prospekt, 761.
15. Bekiashev, K.A. (2011). Mezhdunarodnoe publychnoe pravo [Public international law]. Moskva: Prospekt, 519.
16. Valeev, R.M. (2012). Mezhdunarodnoe ekologicheskoe pravo [International environmental law]. Moskva: Statut, 639.
17. Suietnov, Ye.P. (2013). Mizhnarodno-pravo-va okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha [International legal protection of the environment]. Ekologichne pravo. Kharkiv: Pravo, 398–411.
18. Suietnov, Ye.P. (2014). Mizhnarodno-pravove zabezpechennia okhorony dovkilia [International legal protection of the environment]. Pravova okhorona dovkilia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. Kharkiv: Pravo, 692–755.
19. Tymchenko, L.D., Kononenko, V.P. (2012). Mizhnarodne pravo [International law]. Kyiv: Znannia, 631.
20. Trusov, A.H. (1999). Mezhdunarodnoe ekologicheskoe pravo (Mezh-dunarodnoe pravo okruzhaiushchei sredy) [International environmental law]. Moskva: MNЭПУ, 317.

M.A. Deineha (2019). Features of forming international natural resources law in the international law system. *Law. Human. Environment*, 10(1): 134–142, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.019>.

Summary. *The article outlines the reasons for the need to distinguish between international natural resource law as a complex of international legal principles and norms, the prerequisites for its formation, the essence of this legal formation, and its place in the system of international law.*

It was established that the international natural resource law is now being formed in the system of international environmental law, which is due to the separation of the block of international legal relations with regard to the use in order to extract the useful properties and the preservation of natural resources (the subject of legal regulation) and the need to combine the economic interests of states and interests in the protection of the environment the environment.

It is determined that international natural resource law is a sub-sector of international environmental law. This is due to the lack of qualitative homogeneity of nature-resource relations as the subject of international legal regulation, their close connection with relations regarding the conservation of natural resources (since the regulation of activities for the conservation of natural resources is directly determined by the content of international legal norms governing the use of nature), as well as the lack of a natural resource-based international legal framework governing the entire set of natural resource relations.

Keywords: *international natural resource law, international environmental law, use of natural resources, conservation of natural resources*

ЗМІСТ

Теорія та філософія права. Історія права та держави

Динамічний підхід до дослідження проблем безпеки держави

Oleksandr Bryhinets.....6-11

До визначення поняття "правова культура" у правознавстві

Vira Kachur.....12-19

Принципи свободи та межі державного втручання за Дж.Ст. Міллем

Liudmyla Protosavitska.....20-27

Децентралізація влади та суміжні поняття

Liudmyla Kiziun.....28-34

Аграрне право, земельне право, екологічне право

Джерельна аграрно-правова природа підзаконних актів Верховної Ради України

Volodymyr Yermolenko.....35-45

Загальна характеристика державної фінансової підтримки сільського господарства України

Olena Hafurova, Viktor Zaika.....46-52

Загальна характеристика правовідносин у сфері функціонування ринку зерна

Olena Hafurova, Yuliia Tkachenko.....53-59

Правове регулювання укладення і виконання аграрних розписок в Україні

Olha Kulynych.....60-66

До питання класифікації актів правового забезпечення розвитку племінної справи в Україні

Svitlana Kovalyeva, Anastasia Didukh.....67-72

Поняття та юридичні ознаки екологічної безпеки у тваринництві

Liudmyla Sviatchenko, Anastasia Korabliova.....73-82

Про деякі аспекти правової регламентації рибогосподарських меліоративних заходів

Yuliia Shovkun.....83-90

Concept and peculiarities of ecological network of Ukraine. Doctrinal-legally approaches to its understanding

Tetyana Kondratiuk.....91-96

Legal basis of environment impact evaluation

Tetyana Kondratiuk, Roman Roman.....97-101

Цивільне право та цивільний процес

Судова реформа в Україні та її вплив на охорону прав інтелектуальної власності

Oleksandr Svetlichnyj.....102-107

Щодо гендерної рівності у реалізації права на окремі види соціальної допомоги

Inna Horislavska.....108-113

Правова охорона нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності

Yuliia Kanaryk, Anna Marchuk.....	114-119
-----------------------------------	---------

Адміністративне право і процес

Побутові послуги як об'єкт адміністративно-правових відносин

Alina Tereshko.....	120-127
---------------------	---------

Міжнародне право

Legal regulation of food security in the EU

Liudmyla Golovko.....	128-133
-----------------------	---------

Особливості формування міжнародного природоресурсного права у системі міжнародного права

Maryna Deineha.....	134-142
---------------------	---------